ΔΗΜΗΤΡΗΣ. Ι. ΛΟΪΖΟΣ

Η ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ & ΣΥΓΓΡΑΦΗ

ΕΝΑΣ ΠΡΑΚΤΙΚΟΣ ΟΔΗΓΟΣ

Έκδοση 4.0 / Απρίλιος 2024
http://www.anistor.gr/anistor/History-Guide.pdf
https://archive.org/details/@dilos

μαζί με

Η ΜΕΘΟΔΟΣ ΣΥΓΓΡΑΦΗΣ ΓΕΝΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ
ACADEMIC INTEGRITY IN HISTORY WRITING

Καλός ιστορικός είναι αυτός που έχει μάθει πού και πώς να βρίσκει τα πάντα
Καλός ιστορικός είναι αυτός που έχει γλαφυρό και επιστημονικό λόγο
Καλός ιστορικός είναι αυτός που έχει πάθος με την Ιστορία

.

Anistoriton Freeware Editions

Ο τόμος αυτός εκδόθηκε για πρώτη φορά το 2024 από τον συγγραφέα Δημήτριο Ι. Λοΐζο.
Είναι διαθέσιμος για λήψη από την διεύθυνση:
<http://www.anistor.gr/anistor/History-Guide.pdf>
και
<https://archive.org/details/@dilos>

ISBN 978-960-91873-1-5

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΣΤΗΝ 4η ΕΚΔΟΣΗ

Ο πρακτικός αυτός οδηγός συγγραφής ιστορικών θεμάτων σε πανεπιστημιακό επίπεδο εκδόθηκε για πρώτη φορά πριν από είκοσι χρόνια και ο κύριος σκοπός του ήταν να καλύψει το κενό της σωστής μεθόδου για την συγγραφή ιστορικής εργασίας/διατριβής/μονογραφίας με την χρήση και ηλεκτρονικών πηγών αλλά κυρίως του Διαδικτύου. Ήδη στην 4η του έκδοση, ο κύριος σκοπός του εγχειριδίου παραμένει ο ίδιος. Τα τεχνολογικά μέσα που έχει πλέον στην διάθεσή του ο φοιτητής Ιστορίας αλλά και ο ιστορικός είναι πλέον πολλά και διάφορα και πολύ περισσότερα από τότε που εκδόθηκε η προηγούμενη τρίτη έκδοση, πριν από τρία και πλέον χρόνια. Ίσως πλέον το πρόβλημα για τον/την φοιτητή/φοιτήτρια να μην είναι πού θα βρει πηγές και πληροφορίες για το ιστορικό θέμα με το οποίο έχει αποφασίσει να ασχοληθεί αλλά πώς θα κάνει την επιλογή των σωστών πηγών πριν τις μελετήσει και αρχίσει να συγγράφει το πόνημά του/της. Ενώ οι έντυπες πηγές είναι ακόμη πολύ χρήσιμες, οι ηλεκτρονικές πηγές όλο και αυξάνονται ενώ πάρα πολλές με επιστημονικό περιεχόμενο είναι πλέον ελεύθερα προσβάσιμες στο Διαδίκτυο και δωρεάν για να μελετηθούν. Στην 4η λοιπόν έκδοση που θα μελετήσετε πέρα από την ιστορική μέθοδο στην οποία εισάγεται ο αναγνώστη και στους τρόπους ευρέσεως και χρήσεως ηλεκτρονικού υλικού προς μελέτη δίνεται μεγάλη σημασία και στον τρόπο αξιολογήσεως των ηλεκτρονικών πηγών είτε αυτές είναι οι ονομαζόμενες πρωτογενείς (π.χ. επιγραφές, διπλωματική αλληλογραφία, νομικά έγραφα, απομνημονεύματα) είτε οι δευτερεύουσες πηγές (π.χ. ιστορικές μελέτες) αλλά συζητείται και η χρήση τεχνητής νοημοσύνης για την συγγραφή κειμένων. Φυσικά έχουν ανανεωθεί όλες οι αναφορές και οι σύνδεσμοι σε ηλεκτρονικά προγράμματα και ιστορικούς ιστότοπους και ο οδηγός είναι πια προσαρμοσμένος στην πραγματικότητα του 2024. Όπως και στην προηγούμενη τρίτη έκδοση έτσι και σε αυτήν τον κυρίως οδηγό συμπληρώνουν δύο ξεχωριστά κείμενα: κάποιες ιδέες για το πώς συγγράφεται η γενική Ιστορία και ένα εκτενές άρθρο που προέκυψε από ανακοίνωσή μου σε διεθνές συνέδριο για την ακαδημαϊκή ακεραιότητα φοιτητών Ιστορίας και ιστορικών. Παρατίθεται εδώ όπως συμπληρώθηκε για την δημοσίευσή του στον ιστότοπο του συνεδρίου και στην αγγλική γλώσσα, όπως έγινε η ανακοίνωση.

Δημήτρης Ι. Λοΐζος
Αθήνα, Απρίλιος 2024

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Υπάρχουν πλέον στην βιβλιαγορά αλλά και στο Διαδίκτυο αρκετοί οδηγοί συγγραφής επιστημονικής εργασίας/διατριβής και ορισμένοι άπτονται και του γνωστικού αντικειμένου της Ιστορίας. Όμως, άλλοι είναι μεταφράσεις από ξενόγλωσσα εγχειρίδια και άλλοι ήδη παρωχημένοι. Το γεγονός αυτό μας ώθησε στο να συνθέσουμε αυτόν τον οδηγό για την συγγραφή επιστημονικής ιστορικής εργασίας για τους προπτυχιακούς φοιτητές. Ο ίδιος οδηγός θα φανεί χρήσιμος ακόμη και σε πτυχιούχους ή μεταπτυχιακούς φοιτητές αφού η μεθοδολογία συγγραφής επιστημονικής ιστορικής εργασίας είτε από προπτυχιακούς φοιτητές είτε από υποψήφιους διδάκτορες διαφέρει μόνο στην εμβάθυνση της έρευνας και στο μήκος της συγγραφής.

Θελήσαμε να συνθέσουμε έναν οδηγό σαφή, περιεκτικό, με πολλά παραδείγματα, που να περιλαμβάνει μια ολοκληρωμένη ανάλυση και εφαρμογή της τεχνικής και μεθόδου συγγραφής ιστορικής εργασίας. Επειδή ήδη χρησιμοποιείται ευρέως η ηλεκτρονική ιστορική έρευνα και συγγραφή, βασίσαμε αυτόν τον οδηγό στην εκτενή χρήση του ηλεκτρονικού υπολογιστή και του Διαδικτύου (Internet). Ο υποψήφιος συγγραφέας, όμως, πρέπει να καταλάβει καλά ότι η τεχνολογία δεν είναι παρά ένα σημαντικότατο εργαλείο στην εργαλειοθήκη του ιστορικού. Η χρήση της τεχνολογίας δεν μπορεί από μόνη της να κάνει ούτε τον ιστορικό ούτε την Ιστορία του καλύτερη. Μπορεί όμως να κάνει την ιστορική έρευνα ανετότερη, περιεκτικότερη, βαθύτερη και πληρέστερη. Με την βοήθεια της τεχνολογίας, αναλύουμε ένα προς ένα τα βήματα για την έρευνα και συγγραφή της επιστημονικής ιστορικής εργασίας αλλά δίνουμε και ιδιαίτερη έμφαση στην αξιολόγηση και χρήση των διαφόρων ιστορικών πηγών, δηλαδή της πρώτης ύλης της ιστορικής συγγραφής. Ακόμη, συζητάμε την ηλεκτρονική σύνθεση και δημοσίευση της εργασίας ή διατριβής με την χρήση του ηλεκτρονικού υπολογιστή και του Διαδικτύου. Τέλος, παραθέτουμε τον Γενικό Οδηγό του Ιστορικού στο Διαδίκτυο και τον Οδηγό Γενικών Έργων για την Συγγραφή ιστορικής Εργασίας/Διατριβής καθώς και ειδικό Παράρτημα με τις συνηθέστερες συντμήσεις.

1. Ο ΙΣΤΟΡΙΚΟΣ ΣΤΟΝ 21ο ΑΙΩΝΑ

Μια φιλική συνομιλία:
- Τι επαγγέλλεστε;
- Ιστορικός;
- Μα αυτό δεν είναι επάγγελμα, είναι χόμπυ!

Αν και η εκλαϊκευμένη ιστορική συγγραφή έχει πια ευρεία διάδοση στην χώρα μας, αυτός ο διάλογος δεν απέχει πολύ από την ελληνική αντίληψη σε ό,τι αφορά στην συγγραφή Ιστορίας από πανεπιστημιακά εκπαιδευμένους ιστορικούς. Ο μέσος Έλληνας νομίζει ότι η συγγραφή της Ιστορίας είναι κάτι εύκολο που μπορεί να γίνει από τον καθένα ενώ δεν μπορεί να είναι απασχόληση ζωής αλλά μόνο πάρεργο της ακαδημαϊκής διδασκαλίας ή άλλης εργασίας. Είναι πολύ συνηθισμένο στην πατρίδα μας, ένας ιστοριοδίφης, ένας δημοσιογράφος, ένας πλοίαρχος, ένας μηχανικός ή, στην καλύτερη περίπτωση, ένας φιλόλογος να είναι και ιστορικός συγγραφέας, χωρίς βέβαια αυτό να σημαίνει πως είναι και κατ' ανάγκην κακός ιστορικός. Είναι πλέον απαραίτητο, όμως, η έρευνα και η επιστημονική μελέτη της Γενικής Ιστορίας για το ευρύ κοινό να περάσει στα χέρια εκπαιδευμένων ιστορικών. Για να γίνει φυσικά αυτό θα πρέπει στον ελληνικό πανεπιστημιακό χώρο να γίνει απόλυτος διαχωρισμός της Ιστορίας από την αρχαιολογία, την εθνολογία, την κοινωνική ανθρωπολογία, τις πολιτικές επιστήμες και όλα τα άλλα επικουρικά ή διαφορετικά της Ιστορίας επιστημονικά πεδία. Η κάθε μία από αυτές τις επιστήμες χρησιμοποιεί δικά της επιστημονικά εργαλεία τα οποία δεν πρέπει να αναμειγνύονται στις προπτυχιακές σπουδές σε τέτοιο βαθμό ώστε να προκαλούν στον απόφοιτο σύγχυση γύρω από το πώς και κατά πόσο διαφέρει η μελέτη και έρευνα της Ιστορίας από τις άλλες επιστήμες. Από την άλλη πλευρά, κανείς δεν αρνείται ότι ο ιστορικός επιβάλλεται να έχει έρθει σε επαφή με άλλες επιστήμες και τις μεθόδους τους, οι οποίες θα συμπληρώσουν τις ιστορικές του σπουδές. Ο ιστορικός, όμως, για να ονομάζεται ιστορικός πρέπει να έχει εστιάσει το μεγαλύτερο μέρος των μελετών και ερευνών του σε ιστορικά θέματα, τα οποία έχει συνειδητά μελετήσει ακολουθώντας μία ή περισσότερες από τις ιστορικές μεθόδους.

Εξ αιτίας, λοιπόν, της συγκεχυμένης αυτής καταστάσεως στην Ελλάδα, έχουμε συνηθίσει να αναζητούμε τους πανεπιστημιακά εκπαιδευμένους ιστορικούς μόνο σε διδακτικές θέσεις στο πανεπιστήμιο ή στην μέση εκπαίδευση. Στην τελευταία περίπτωση μάλιστα συνήθως δεν τους ξεχωρίζουμε από τους φιλολόγους. Θα μπορούσε, όμως, η ιστορική σπουδή να αποτελέσει την βάση για οποιαδήποτε θέση στον δημόσιο και ιδιωτικό τομέα, εκεί όπου απαιτεί οργανωτικότητα, καλή γνώση του πολιτισμού ή της κουλτούρας άλλων λαών, γνώση τρόπων διερευνήσεως ενός θέματος (research skills), γνώσεις χειρισμού του ημερήσιου χρόνου εργασίας (time management) αλλά και διοικητικές ικανότητες (administrative skills). Ένας πτυχιούχος Ιστορίας θα μπορούσε, για παράδειγμα, να απασχοληθεί στα υπουργεία εξωτερικών και εσωτερικών, στις υπηρεσίες αποδήμου ελληνισμού και εισερχόμενων μεταναστών αλλά και σε εταιρείες μάρκετινγκ, διαφημίσεως και σε θέσεις διευθύνσεως προσωπικού και μάνατζμεντ (ίσως με κάποιες επιπρόσθετες γνώσεις επιχειρηματικών σπουδών και οικονομικών). Στον αγγλόφωνο, τουλάχιστον, κόσμο είναι τετριμμένη πραγματικότητα η απασχόληση εκπαιδευμένων ιστορικών σε επιχειρήσεις, χωρίς να λείπουν και ορισμένες περιπτώσεις στα καθ' ημάς. Παραδείγματα επιτυχημένων στον επιχειρηματικό κόσμο με πτυχία Ιστορίας αποτελούσαν ή αποτελούν η Carly Fiorina, πρώην επικεφαλής της Hewlett Packard-Compaq, (http://en.wikipedia.org/wiki/Carly_Fiorina), ο Ken Chenault, επικεφαλής της American Express, ο Brian Moynihan, επικεφαλής της Bank of America, ο Sam Palmisano, πρώην επικεφαλής της IBM, ο A.G. Lafley, πρώην επικεφαλής της Proctor & Gamble (http://www.businessinsider.com/successful-liberal-arts-majors-2012-12?op=1) αλλά και η κα Μ.

Κουμούλη (κάποτε φοιτήτρια του συγγραφέα) η οποία έχει σπουδάσει μόνο Σύγχρονη Ιστορία (*Οικονομικός Ταχυδρόμος*, 20 Μαΐου 2000, σ. 18) και έχει απασχοληθεί σε υψηλές διοικητικές θέσεις στον ιδιωτικό τομέα.

Αλλά, τι γνώσεις και τι προσόντα άραγε θα πρέπει να διαθέτει ο ιστορικός του 21ου αιώνα; Ο ιδανικός Έλληνας ιστορικός θα πρέπει να γνωρίζει αγγλικά, γερμανικά, γαλλικά, ιταλικά, αρχαία και βυζαντινά ελληνικά και λατινικά ενώ θα πρέπει να είναι και απόλυτα εξοικειωμένος/η με την χρήση ηλεκτρονικών υπολογιστών ως προς την έρευνα σε βάσεις δεδομένων και στο Διαδίκτυο. Βέβαια, μέχρι σήμερα, και απ᾽ όσο είμαστε σε θέση να γνωρίζουμε, οι μεγάλοι βυζαντινολόγοι είναι αυτοί οι οποίοι συνήθως πληρούν τις προϋποθέσεις του ιδανικού ιστορικού ως προς τις γλώσσες (π.χ. Δ. Ζακυθηνός, Ι. Καραγιαννόπουλος, Steven Runciman), ακριβώς διότι η εποχή που μελετούν απαιτεί γνώση πλήθους αρχαίων και συγχρόνων γλωσσών. Παρ᾽ όλα αυτά, εμείς πιστεύουμε ότι ο σύγχρονος ιστορικός πρέπει να διαθέτει ως ελάχιστα αρχικά εφόδια την πολύ καλή/άριστη γνώση τουλάχιστον της αγγλικής και άλλης μίας ξένης γλώσσας αλλά και να είναι εξοικειωμένος/η με την χρήση των υπολογιστών στην επιστημονική έρευνα. Βέβαια, σύμφωνα με την περίοδο στην οποία θα ειδικευτεί, πρέπει επιπλέον να γνωρίζει τις ανάλογες αρχαίες γλώσσες στις οποίες είναι καταγραμμένες οι ιστορικές πηγές αλλά και τις σύγχρονες γλώσσες στις οποίες έχει δημοσιευθεί η σχετική βιβλιογραφία.

Δεν αρκούν όμως τα τυπικά προσόντα. Ο μέλλων ιστορικός πρέπει να ειδικευτεί στην χρήση της σύγχρονης ηλεκτρονικής βιβλιοθήκης, στην τεχνική της ιστορικής έρευνας, στην αξιολόγηση των πηγών, στην σωστή αποτίμηση και χρήση των ιστορικών τεκμηρίων, στην τεχνική της βιβλιογραφικής παραπομπής και σημείωσης, στην ιστορική σύνθεση και στην σωστή χρήση της ιστορικής γραπτής έκφρασης.

Η μελέτη της Ιστορίας, όμως, είναι πάνω απ᾽ όλα πάθος. Εάν η καρδιά σας φτερουγίζει όταν βρίσκετε ένα σημαντικό βιβλίο. Εάν η αδρεναλίνη σας εκτοξεύεται στα ύψη όταν ανακαλύπτετε ένα νέο ιστορικό τεκμήριο. Εάν τα μηνίγγια σας καίνε όταν ξαφνικά φανερώνονται μπροστά σας διαυγέστατα οι αιτίες που ψάχνατε τόσο καιρό για το ιστορικό γεγονός που ερευνάτε. Εάν δεν ησυχάζετε μέρα και νύχτα μέχρι να βρείτε έστω και μια μερική λύση στο ιστορικό ζήτημα που σας βασανίζει. Εάν διασκεδάζετε διαβάζοντας τα ευτράπελα της Ιστορίας. Εάν νοιώθετε απέραντη αγαλλίαση όταν ολοκληρώνετε μια ιστορική σας εργασία, τότε είστε πλασμένος/η για την Επιστήμη και την Τέχνη της Ιστορίας.

Κάπου διάβασα μια χαριτωμένη αλλά και διδακτική ιστορία. Ο Ρώσος συγγραφέας Άντον Τσέχωφ διάβαζε ό,τι λογοτεχνικό κείμενο του έδιναν ή του έστελναν με το ταχυδρομείο νέοι συγγραφείς ρωτώντας την γνώμη του για τα γραπτά τους και τους απαντούσε ανάλογα. Κάποτε ένας νεαρός συγγραφέας επισκέφθηκε τον Άντον Τσέχωφ με σκοπό να τον παρακαλέσει να διαβάσει τα πρωτόλειά του. Ήθελε να του πει ο μαιτρ την γνώμη του πριν αρχίσει να ψάχνει εκδότη για τα κείμενά του. Ο Τσέχωφ, ο οποίος ήταν γιατρός, τον κοίταξε προσεκτικά από την κορυφή μέχρι τα νύχια και τον ρώτησε:

- Υποφέρετε καθόλου νεαρέ μου;
- Όχι, απάντησε εκείνος παραξενεμένος
- Μήπως σας πονάει ποτέ το κεφάλι σας;
- Καθόλου, είπε πάλι απορημένος ο νέος
- Κοιμάστε καλά και ήσυχα κάθε βράδυ;
- Μα βέβαια, μαιτρ, είπε ο νεαρός, δεν έχω καμία ανησυχία. Αλλά δεν ήρθα εδώ για να με εξετάσετε, τα γραπτά μου ήθελα να δείτε!
- Αχ, νέε μου. Δεν χρειάζεται να διαβάσω τα γραπτά σας. Εάν δεν υποφέρετε, δεν πονάτε και δεν ξενυχτάτε ανήσυχος, τότε τα γραπτά σας δεν αξίζουν τίποτα. Γυρίστε στο σπίτι σας και ασχοληθείτε με κάτι πιο πεζό από την λογοτεχνική συγγραφή.

Με τον ίδιο σοφό τρόπο έγραψε γύρω στα 1980 ο βυζαντινολόγος Ιωάννης Καραγιαννόπουλος ότι «το μεγαλύτερο βάρος [στην γνώση] πέφτει στη μεριά του φοιτητή. Γιατί και ο καλύτερος δάσκαλος και ο μεγαλύτερος σοφός δεν μπορεί να αποδώσει, αν έχει μπροστά του φοιτητές αδιάφορους, απρόθυμους να εργαστούν, φοιτητές που νομίζουν ότι η επιστημονική έρευνα είναι κάτι το εύκολο και το εμπειρικό, για το οποίο δεν χρειάζεται να καταβάλουν ιδιαίτερο κόπο […]» [*Εισαγωγή στην Τεχνική της Επιστημονικής ιστορικής Εργασίας* (Θεσσαλονίκη: Βάνιας, 1988) σ. 10].

Η ιστορική έρευνα όμως δεν είναι “all work and no fun”, το αντίθετο μάλιστα. Η Ιστορία γίνεται εξαιρετικά διασκεδαστική όταν περιγράφει γεγονότα όπως η διαβίωση του Ιούλιου Καίσαρα με τους πειρατές της Κιλικίας, γύρω στα μέσα του 1^{ου} αιώνα π.Χ.

> [Αφού ο Καίσαρ έμεινε λίγο στην Βιθυνία] κατόπιν έφυγε με ένα πλοίο, αλλά κοντά στο νησί Φαρμακούσα [πλησίον της Λέρου] αιχμαλωτίστηκε από πειρατές […]. Αρχικά εκείνοι ζήτησαν για την απελευθέρωσή του λύτρα 20 τάλαντα αλλά ο Καίσαρ έβαλε τα γέλια λέγοντάς τους πως δεν ξέρουν ποιον έχουν στα χέρια τους. Τους υποσχέθηκε πως θα τους δώσει 50 εάν άφηναν να στείλει τους φίλους του σε διάφορες πόλεις για να συγκεντρώσουν τα χρήματα. Έτσι απόμεινε μόνος του στο νησί, με ένα φίλο του και δυο υπηρέτες, ανάμεσα στους πιο αιμοβόρους ανθρώπους, όπως ήταν οι Κίλικες πειρατές. Εν τούτοις, τους φερόταν με τέτοια περιφρόνηση που, όποτε πήγαινε να κοιμηθεί, έστελνε τους υπηρέτες του για να τους προστάζουν να μην μιλάνε. Τριάντα οκτώ ημέρες έπαιζε και γυμναζόταν μαζί τους χωρίς κανένα φόβο, λες και οι πειρατές δεν ήταν φρουροί του αλλά σωματοφύλακές του. Όταν έγραφε ποιήματα ή λόγους, τους χρησιμοποιούσε σαν ακροατήριό του και όσους δεν πρόσεχαν την ώρα που απάγγειλε, τους αποκαλούσε αμόρφωτους και βάρβαρους και μάλιστα πολλές φορές, γελώντας, τους απειλούσε πως θα τους κρεμάσει. Εκείνοι πάλι διασκέδαζαν να τον ακούνε γιατί το θάρρος του το λογάριαζαν ότι ήταν αφέλεια και αστεϊσμός. Όταν ήρθαν τα λύτρα από την Μίλητο […].

Την συνέχεια θα την διαβάσετε στον Πλούταρχο, *Βίοι Παράλληλοι*, «Γάιος Καίσαρ», 1-2.

Εν κατακλείδι, ο οδηγός αυτός γράφτηκε για να δώσει στους επιμελείς φοιτητές ένα σύγχρονο εργαλείο για την έρευνα και συγγραφή ιστορικών εργασιών, μεταπτυχιακών και διδακτορικών διατριβών. Θέλουμε να γίνει πυξίδα για τα σύγχρονα τεχνολογικά εργαλεία που βρίσκονται στην διάθεση των νέων ιστορικών, αυτών που μόλις κάνουν τα πρώτα βήματα στην ιστορική έρευνα. Ο οδηγός θα φανεί χρήσιμος ακόμη και στους συναδέλφους που ολοκλήρωσαν τις σπουδές τους πριν πολλά χρόνια μέχρι και πολύ πρόσφατα αλλά μόλις τώρα κάνουν τα πρώτα τους βήματα στην ηλεκτρονική Ιστορία (χρήση ηλεκτρονικού υπολογιστή, ηλεκτρονικές βάσεις δεδομένων και Διαδίκτυο). Επαναλαμβάνουμε, για μια ακόμη φορά, ότι η χρήση των ηλεκτρονικών μέσων στην μελέτη και συγγραφή της Ιστορίας δεν είναι παρά τα πιο σύγχρονα εργαλεία, που όμως από μόνα τους δεν μπορούν να φτιάξουν ένα καλό ιστορικό δοκίμιο ή βιβλίο. Ο ιστορικός πρέπει πάλι να ακολουθήσει την επίπονη εργασία του Θουκυδίδη για το πόνημά του: κοπιώδη έρευνα, συγκέντρωση, ανάλυση και βαθιά μελέτη των πηγών, εξαντλητική θεώρηση των αιτιών και των αποτελεσμάτων, γράψιμο, σβήσιμο, ξαναγράψιμο του ιστορικού δοκιμίου μέχρι το αποτέλεσμα να ικανοποιήσει τον συγγραφέα.

Από την εποχή που ήμουν μαθητής στο Λύκειο με απασχολούσε υποσυνείδητα το ερώτημα τι είναι Ιστορία. Στο σχολείο της δεκαετίας του 1970 οι καθηγητές επέμεναν ότι Ιστορία είναι να αποστηθίσει ο μαθητής χρονολογίες, ονόματα και γεγονότα και κατόπιν να τα αναπαράγει στις εξετάσεις με τον ίδιο ακριβώς τρόπο που τα είχε διαβάσει στο σχολικό βιβλίο. Το ίδιο συνέβαινε και συμβαίνει και στις πανελλήνιες εξετάσεις αλλά με συνδυαστικό τρόπο. Μάλιστα, κάποιοι μαθητές

υπερηφανεύονται ότι γνωρίζουν την Ιστορία απ’ έξω και απαγγέλλουν με ζηλευτή ακρίβεια γεγονότα, ονόματα και ημερομηνίες. Εγώ ούτε μπόρεσα τότε ούτε μπορώ σήμερα να κάνω το ίδιο. Αργότερα, στα πανεπιστήμια των Η.Π.Α άρχισα να κατανοώ ότι η Ιστορία δεν είναι η αποστήθιση του παρελθόντος αλλά η ανακάλυψη και η αποκάλυψή του. Όλες αυτές τις σκέψεις και τα ερωτήματα που είχα για την Ιστορία αλλά και τις απαντήσεις που έλαβα από την έρευνα και την μελέτη της για περίπου πενήντα χρόνια τα αποτύπωσα τελικά στο βιβλίο μου *Ιστορία και Αρχαιολογία. Imaginaire και Réalité* (2024). Οι απόψεις στοχαστών για την Ιστορία από την Αρχαιότητα μέχρι τον 21ο αιώνα αλλά και η θέση μου για το Τι είναι Ιστορία συγκεντρώθηκαν σε εκείνο το πόνημα που αναζητά την Ιστορία και τον ιστορικό της στον 21ο αιώνα.

2. ΤΑ ΣΥΣΤΑΤΙΚΑ ΤΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Α. Το Θέμα και η Υπόθεση Εργασίας ή Κεντρική Ιδέα

Η συγγραφή της επιστημονικής ιστορικής εργασίας αρχίζει από την εύρεση του θέματος. Ας υποθέσουμε ότι καλείστε να συγγράψετε εργασία που να αφορά στην Ιστορία της Ελλάδας στον 19ο αιώνα και συγκεκριμένα από το 1830 (δημιουργία του επίσημου νεοελληνικού κράτους) μέχρι το 1909 (επανάσταση στου/στο Γουδή/Γουδί). Τα εν δυνάμει θέματα, πολλά: Όθων, αντιπολίτευση, καθαίρεση, προύχοντες, Βαυαροί, 3η Σεπτεμβρίου, Γεώργιος Α', Τρικούπης, Δεληγιάννης, Ελληνο-Τουρκικός Πόλεμος, Βαλκανικοί Πόλεμοι, Κρητικό ζήτημα, Βενιζέλος, σταφίδα, αγροτική πολιτική, εκπαίδευση, διανομή γης, τσιφλίκια, κολίγοι, ενδυμασία, οι ξένοι, ληστεία κοκ. Από πού να αρχίσει και πού να τελειώσει κανείς. Λογικό είναι να νοιώθετε πελαγωμένοι. Στην πραγματικότητα, όμως, η επιλογή του θέματος είναι απλή υπόθεση: πρέπει να διαλέξετε ένα ζήτημα που να σας ενδιαφέρει πραγματικά.

Εάν ο καθηγητής δεν έχει δώσει προτεινόμενα θέματα, πρέπει να σκεφθείτε και να συντάξετε μόνοι/ες σας έναν κατάλογο (χωρίς συγκεκριμένη σειρά) με θέματα που θα σας ενδιέφερε να μελετήσετε και να γράψετε γι' αυτά. Η διαδικασία αυτή είναι γνωστή στον αγγλόφωνο επιστημονικό κόσμο ως brain storming (γενικές/διάφορες ιδέες). Κατά την πρώτη φάση της παραγωγής ιδεών, συνιστούμε να γράψετε στον κειμενογράφο σας (π.χ. OpenOffice Writer) οποιοδήποτε πολιτικό, στρατιωτικό, κοινωνικό ή οικονομικό θέμα σκεφθείτε, ακόμη και εάν νομίζετε πως δεν πρόκειται τελικά να ασχοληθείτε μαζί του. Με αυτόν τον τρόπο θα έχετε σχηματίσει μια ιδέα του τι περιλαμβάνει η ιστορική περίοδος με την οποία καλείστε να ασχοληθείτε αλλά και πιθανές παραμέτρους του τελικού σας θέματος, που πιθανόν να μην τις υποψιαστείτε εξ αρχής. Φυσικά, πριν σκεφθείτε για το θέμα σας, πρέπει να διαβάσετε κάποιο γενικό εγχειρίδιο (βιβλίο) για ολόκληρη την περίοδο για να γνωρίσετε τα πρόσωπα, τα ζητήματα και την κατάσταση των πραγμάτων κατά την εξεταζόμενη εποχή. Στην προκειμένη περίπτωση θα συνιστούσαμε την *Ενοποίηση της Ελλάδας* του Douglas Dakin ή την *Σύντομη Ιστορία της Νεώτερης Ελλάδας* του Richard Clogg, και τα δύο μεταφρασμένα στα ελληνικά.

Από το δικό μας brain storming θα διαλέξουμε δύο θέματα: την 3η Σεπτεμβρίου 1843 και την διανομή εθνικών γαιών το 1871. Το πρώτο μας θέμα είναι πολιτικο-στρατιωτικό και ανήκει στην παραδοσιακή Ιστορία ενώ το δεύτερο είναι κοινωνικο-οικονομικό και ανήκει στην ονομαζόμενη 'Νέα Ιστορία'. Προσέξτε ότι τα θέματά μας είναι ακόμη πολύ γενικά και θα μπορούσαν να χαρακτηρισθούν ως αφηρημένες γενικές ιδέες παρά ως ιστορικά ζητήματα προς εξέταση. Αυτό το γεγονός δεν θα πρέπει να μας ενοχλεί καθόλου διότι υπάρχει μεγάλη πιθανότητα σε κάποιο ύστερο στάδιο της έρευνάς μας να αποφασίσουμε πως το επιλεγμένο θέμα δεν είναι το κατάλληλο και πρέπει να το μετασχηματίσουμε ή ακόμη και να το αλλάξουμε τελείως.

Μετά την επιλογή του γενικού θέματος πρέπει να αναπτύξετε κάποιο επιχείρημα (argument) το οποίο θα μετασχηματισθεί στην υπόθεση εργασίας (working hypothesis) ή την κεντρική ιδέα (focal point) της εργασίας σας. Πριν γίνει όμως αυτό πρέπει να επισκεφθείτε την βιβλιοθήκη της σχολής μας (έντυπη και/ή ηλεκτρονική) ή κάποια άλλη βιβλιοθήκη και να βρείτε 1-2 βιβλία που να σχετίζονται άμεσα με το θέμα σας ή να περιέχουν τουλάχιστον ένα κεφάλαιο που να αναφέρεται σ' αυτό. Εναλλακτικά, σε αυτή την φάση θα μπορούσατε να διαβάσετε το σχετικό κεφάλαιο από την *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* της Εκδοτικής Αθηνών (όχι του Κωνσταντίνου Παπαρρηγόπουλου διότι είναι ιστορικά παρωχημένη). Σκοπός αυτής της φάσεως είναι να καταλήξετε σε μια υπόθεση εργασίας ή προσωρινή κεντρική ιδέα έτσι ώστε να κατευθύνετε την μετέπειτα έρευνά μας προς ένα συγκεκριμένο σημείο του μεγάλου γενικού θέματος που επιλέξατε.

Η μελέτη των βιβλίων ή κεφαλαίων για τα θέματα που έχουμε διαλέξει ως παραδείγματα, μας οδηγεί τελικά στο να διατυπώσουμε την υπόθεση εργασίας ή την προσωρινή κεντρική ιδέα για καθένα από αυτά. Για το θέμα της 3ης Σεπτεμβρίου αποφασίσαμε να μελετήσουμε τα βασικά γεγονότα της περιόδου και να εξετάσουμε γιατί ο ελληνικός στρατός στράφηκε εναντίον του βασιλιά. Για το ζήτημα της διανομής των γαιών αποφασίσαμε να μελετήσουμε την κατάσταση στην αγροτική Ελλάδα από το 1830 μέχρι το 1871 και να εξετάσουμε τι ήταν αυτό που ανάγκασε την κυβέρνηση Κουμουνδούρου να προβεί στην διανομή των εθνικών γαιών στο δεύτερο μισό του 19ου αιώνα.

Β. Οι Πηγές της Ιστορίας

Κάθε ιστορική μελέτη, είτε πρόκειται για μικρή εργασία είτε για μεταπτυχιακή ή διδακτορική διατριβή, πρέπει οπωσδήποτε να βασίζεται στις πηγές της Ιστορίας ή ιστορικά τεκμήρια, όπως ονομάζονται από ορισμένους ιστορικούς. Γενικώς, ως πηγή της Ιστορίας νοείται οποιαδήποτε πληροφορία σύγχρονη ή ύστερη και σε οποιαδήποτε μορφή, η οποία αφορά στο υπό μελέτη θέμα. Δηλαδή, ένας νόμος της εποχής του Όθωνα, μια ιστορική μελέτη για την συνταγματική μεταρρύθμιση επί Όθωνος, ένα άρθρο εφημερίδας για την διανομή των γαιών το 1871, τα πρακτικά της βουλής, μια γελοιογραφία, μια φωτογραφία, ένας χάρτης σε σχέση με τον αναδασμό της γης αποτελούν πηγές της Ιστορίας. Γενικώς, οποιαδήποτε καταγεγραμμένη και σε οποιαδήποτε μορφή (έντυπη, οπτική, ηχητική, ηλεκτρονική) ή προφορική μαρτυρία ή και αντικείμενα κινητά ή ακίνητα (ένα μετάλλιο, ένα κτήριο) αποτελούν ιστορικές μαρτυρίες.

Οι ιστορικές πηγές χωρίζονται σε δύο κατηγορίες: στις πρωτογενείς πηγές και στις δευτερογενείς πηγές. Πρωτογενείς πηγές (primary sources) ονομάζουμε αυτές οι οποίες συνετέθησαν ή δημιουργήθηκαν την ίδια εποχή (μέρα/ες, μήνας/ες, έτος/η) κατά την οποία λάβαινε χώρα το υπό εξέταση ζήτημα ή σε ύστερη εποχή αλλά από πρωταγωνιστές ή αυτόπτες μάρτυρες. Άρθρα εφημερίδων του Σεπτεμβρίου 1843 ή του 1871, διπλωματικά έγραφα ξένων πρεσβειών για το 1843, νόμοι και επίσημες στατιστικές για τα τσιφλίκια το 1871, απομνημονεύματα ή αναμνήσεις πρωταγωνιστών (πολιτικών αλλά και απλών ανθρώπων) αποτελούν μόνο μερικές από τις πρωτογενείς πηγές που αφορούν στα θέματά μας.

Ως δευτερογενείς πηγές (secondary sources) νοούνται όλες οι αναφορές (άρθρα, βιβλία, ντοκιμαντέρ κλπ) που σχετίζονται με τα υπό μελέτη θέματα και δημιουργήθηκαν σε ύστερο χρόνο, κυρίως από ιστορικούς. Για παράδειγμα το άρθρο της Barbara Jelavich, "Russia and the Greek Revolution of 1843" που δημοσιεύθηκε στην επιθεώρηση *Südost-europäische Arbeiten*, αρ. 66, (1966) αλλά και το έργο *Στατιστικαί Μελέται 1821-1971* που εκδόθηκε από το Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών είναι δευτερογενείς πηγές.

Κατά τεκμήριο, ο ιστορικός ερευνά κυρίως τις πρωτογενείς πηγές για να εξαγάγει τα δικά του συμπεράσματα αλλά δεν παραλείπει να μελετήσει και τις δευτερογενείς πηγές για να γνωρίζει τι έχουν γράψει οι συνάδελφοί του για το θέμα. Παρά τον γενικό διαχωρισμό τους, οι πρωτογενείς αλλά και οι δευτερογενείς ιστορικές πηγές, συγκρινόμενες ακόμη και μεταξύ τους, δεν φέρουν την ίδια βαρύτητα για τον ιστορικό. Λόγου χάριν, ένα λιβελογράφημα εναντίον του Όθωνα που δημοσιεύθηκε σε κάποια εφημερίδα την εποχή του κινήματος του 1843 δεν έχει την ίδια ιστορική αξία με την αποδοχή της βασιλικής δημοκρατίας από τον βασιλιά, η οποία δημοσιεύθηκε στην ίδια εφημερίδα την ίδια εποχή. Ούτε η ανάλυση της βασιλείας του Όθωνα από έναν βασιλόφρονα ιστοριοδίφη των ημερών μας μπορεί να έχει την ίδια ιστορική αξία με την μονογραφία ενός πανεπιστημιακά εκπαιδευμένου Ιστορικού. Συνεπώς, καμία πηγή, είτε πρωτογενής είτε δευτερογενής, δεν πρέπει να θεωρείτε από τον ιστορικό εκ των προτέρων (a priori) ως αξιόπιστη προτού μελετηθεί και συγκριθεί με άλλες.

Γ. Η Συγκρότηση της Βιβλιογραφίας

Αφού, τέλος πάντων, καταλήξετε στο θέμα για το οποίο θα γράψετε την εργασία ή την διατριβή σας, πρέπει να αρχίσετε με μεθοδικό τρόπο να συγκεντρώνετε και να καταγράφετε τις πρωτογενείς και δευτερογενείς πηγές που θα χρησιμοποιήσετε. Οι πηγές αυτές, όπως έχουμε ήδη αναφέρει, είναι δημόσια έγγραφα, απομνημονεύματα, αλληλογραφία, συζητήσεις στην Βουλή, νομοθεσία, διάφορα άλλα βιβλία και άρθρα που αφορούν στο θέμα σας αλλά και εικόνες, γελοιογραφίες, κινηματογραφικές ταινίες κλπ.

Οι πηγές που θα χρησιμοποιήσετε βρίσκονται σε κλασσικές και ηλεκτρονικές βιβλιοθήκες, σε αρχεία, σε ιδιωτικές συλλογές και γενικά σε χώρους φυσικούς ή ιδεατούς (virtual), όπου βρίσκεται συγκεντρωμένη η γνώση. Ο πιο γνωστός μας χώρος συγκεντρωμένης γνώσης είναι το κτίριο ή η αίθουσα της βιβλιοθήκης. Η βιβλιοθήκη είναι το ορυχείο του ιστορικού. Μια σύγχρονη βιβλιοθήκη διαθέτει ηλεκτρονική καρτελοθήκη ή Ανοικτό Δημόσιο Κατάλογο (ΑΔΚ ή OPAC=Online Public Access Catalog), ο οποίος είναι προσβάσιμος μέσω ηλεκτρονικού υπολογιστή. Με την βοήθεια κάποιου ηλεκτρονικού προγράμματος επικοινωνίας με τον κατάλογο της βιβλιοθήκης ή συνήθως μέσω του παγκόσμιου ιστού (world wide web, εξ ου και www) ή απλά Διαδικτύου (Internet), μπορείτε να αναζητήσετε βιβλία συγκεκριμένου συγγραφέα ή βιβλία με ένα συγκεκριμένο θέμα ή γενικά να διερευνήσετε βιβλιογραφικά ένα θέμα. Σκοπός σας είναι να συγκεντρώσετε μια αρχική βιβλιογραφία (working bibliography) σχετική με το θέμα σας, την οποία θα αξιολογήσετε και θα μελετήσετε σταδιακά.

Η συγκρότηση της βιβλιογραφίας γίνεται σε τρία στάδια. Όπως έχουμε ήδη αναφέρει, στην αρχή θα αναζητήσετε βιβλία και άρθρα γενικού περιεχομένου που σχετίζονται με το θέμα σας (π.χ. *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*) και τα οποία θα καταγράψετε στην αρχική σας βιβλιογραφία. Στα βιβλία, η βιβλιογραφία που χρησιμοποίησε ο συγγραφέας τους είναι συγκεντρωμένη είτε στις τελευταίες σελίδες (πριν το ευρετήριο, εάν υπάρχει) κατά το αγγλοσαξονικό σύστημα είτε στις πρώτες κατά το γερμανικό και γαλλικό σύστημα. Εάν το βιβλίο περιέχει υποσημειώσεις ή σημειώσεις τέλους, τότε είναι πολύ πιθανόν ο συγγραφέας του να έχει συμπεριλάβει επιπλέον βιβλιογραφικές παραπομπές που δεν αναφέρει στην γενική βιβλιογραφία. Στα άρθρα, η βιβλιογραφία είναι συνήθως καταγεγραμμένη υπό μορφή υποσημειώσεων στον πόδα κάθε σελίδας ή σπανιότερα στο τέλος του άρθρου. Προτού, λοιπόν, μελετήσετε διεξοδικά ένα βιβλίο ή άρθρο, πρέπει να εξετάσετε αυτήν την βιβλιογραφία και να δείτε τι άλλες πηγές θα μπορούσατε να συλλέξετε για την εργασία σας. Έτσι, θα έχετε ολοκληρώσει την δεύτερη φάση συγκεντρώσεως της βιβλιογραφία σας. Η βιβλιογραφία των γενικών βιβλίων βοηθάει τον ιστορικό να εντοπίσει, κατά το δεύτερο στάδιο, ειδικότερες μελέτες και άρθρα, των οποίων πάλι καταγράφει τις βιβλιογραφίες και παραπομπές για να οδηγηθεί σε ακόμη πιο εξειδικευμένες βιβλιογραφίες. Με άλλα λόγια, η βιβλιογραφία μιας μελέτης μας οδηγεί σε άλλες μελέτες κοκ, μέχρι να εξαντλήσουμε βιβλιογραφικά το θέμα μας, όσο αυτό είναι δυνατό και σε σχέση με την καταληκτική ημερομηνία παραδόσεως της εργασίας που μας έχει δοθεί.

Το τρίτο στάδιο συγκροτήσεως της βιβλιογραφίας είναι και το τελικό και διεξάγεται μετά το πέρας συγγραφής της εργασίας. Αφού έχετε τελειώσει την εργασία ή διατριβή σας, θα πρέπει να ελέγξετε προσεκτικά ποια βιβλία έχετε πραγματικά χρησιμοποιήσει και ποιων η μελέτη απέδειξε πως δεν είχαν σχέση με το θέμα ή δεν ήταν τόσο σημαντικά για να συμπεριληφθούν στην τελική βιβλιογραφία της εργασίας ή διατριβής. Πρέπει, λοιπόν, να συγκρίνετε τις βιβλιογραφικές σας παραπομπές (δες παρακάτω) με την αρχική βιβλιογραφία και να αφαιρέσετε από την τελευταία όσες πηγές δεν έχουν τελικά χρησιμοποιηθεί. Ορισμένοι ιστορικοί, στις διατριβές ή μονογραφίες τους, αφαιρούν από την τελική τους βιβλιογραφία ακόμη και πηγές τις οποίες έχουν χρησιμοποιήσει λιγότερο από τρεις φορές. Εμείς συστήνουμε πάντως, στην διατριβή σας να αναφέρετε στο τέλος του έργου σας και υπό τον τίτλο «Βιβλιογραφία» όλες τις πηγές που έχετε χρησιμοποιήσει στις βιβλιογραφικές σας παραπομπές, ακόμη και εάν η παραπομπή έγινε μία και μοναδική φορά. Είναι επιστη-

μονικά ανεπίτρεπτο πάντως να παραθέσετε στην βιβλιογραφία σας πηγές που δεν έχετε χρησιμοποιήσει στις βιβλιογραφικές παραπομπές. Εάν όμως θεωρήσετε σκόπιμο για τον αναγνώστη να γνωρίζει ότι ασχοληθήκατε με πηγές τις οποίες τελικά αποφασίσατε πως δεν έπρεπε να χρησιμοποιήσετε στην διατριβή σας, τότε μπορείτε να παραθέσετε αυτές τις πηγές σε ξεχωριστή κατηγορία μετά την κανονική σας βιβλιογραφία και υπό τον τίτλο «Πηγές που Μελετήθηκαν». Σε αυτή την περίπτωση συστήνουμε να γράψετε μετά τον παραπάνω τίτλο, μερικές προτάσεις στις οποίες θα εξηγείτε γιατί αναφέρετε την επιπλέον αυτή βιβλιογραφία. Όπως γίνεται φανερό από τα ανωτέρω, η συγκρότηση της βιβλιογραφίας πραγματοποιείται σταδιακά και καθ' όλη την διάρκεια της συγγραφής ενώ ταυτοχρόνως πραγματοποιείται και η αξιολόγησή της.

Δ. Γλαφυρή αλλά όχι Λογοτεχνική Γραφή

Η μελέτη της βιβλιογραφίας που έχετε συγκεντρώσει, οι παρατηρήσεις και τα συμπεράσματα που θα εξαγάγετε θα σας οδηγήσουν τελικά στην ιστορική συγγραφή. Κύριος σκοπός της συνθέσεως μιας ιστορικής εργασίας ή διατριβής είναι --ή πρέπει να είναι-- η μετάδοση γνώσεων και απόψεων του συγγραφέα προς τους ομότεχνούς του αλλά και προς το ενδιαφερόμενο πλατύ κοινό. Ο ιστορικός πρέπει, από την μια μεριά, να είναι απόλυτα πιστός στην επιστημονική ιστορική μεθοδολογία όταν ασχολείται με εξειδικευμένη μελέτη, την οποία συγγράφει για την προαγωγή της επιστήμης του, αλλά, από την άλλη, πρέπει να γίνεται απόλυτα κατανοητός και στο πλατύ μορφωμένο κοινό. Έτσι, θα πάψουμε να παραδίδουμε την Ιστορία σε απαίδευτους ιστορικά ιστοριοδίφες, φιλολόγους ή δημοσιογράφους, οι οποίοι --τις περισσότερες φορές-- καταπατούν κάθε δεοντολογία και συγγράφουν έργα μονομερή, εμπαθή, ατεκμηρίωτα. Συνεπώς, είναι πολύ σημαντικό να μπορεί ο συγγραφέας να γίνεται απόλυτα κατανοητός από τους αναγνώστες του, είτε αυτοί είναι πανεπιστημιακά εκπαιδευμένοι ιστορικοί είτε ενδιαφερόμενοι αναγνώστες.

Δεν αρκεί, λοιπόν, να έχετε διερευνήσει το θέμα σας σε βάθος μελετώντας πληθώρα πρωτογενών και δευτερογενών πηγών, αλλά πρέπει και να μπορείτε να συνθέσετε τις πηγές και τις απόψεις σας σε ένα εύληπτο κείμενο. Είναι ανάγκη, δηλαδή, ο συγγραφέας να συνθέσει ένα κατανοητό και γλαφυρό κείμενο που θα προτρέπει τον αναγνώστη του να διαβάσει όλο και περισσότερο. Το κείμενο του απαιτείται να είναι γραμματικά και συντακτικά άρτιο, γραμμένο σε γλαφυρό τόνο αλλά όχι σε μορφή λογοτεχνίζουσας ή λογοτεχνικής Ιστορία. Ο ιστορικός συγγραφέας πρέπει να θυμάται ότι άλλη είναι η ιστορική συγγραφή και άλλο το ιστορικό μυθιστόρημα. Η μυθιστορηματική συγγραφή είναι διανθισμένη με ωραίες λέξεις και νοήματα που δεν βασίζονται σε ανάλυση των πηγών αλλά βρίσκονται μόνο στην φαντασία του συγγραφέα. Αντιθέτως, η γλαφυρή ιστορική συγγραφή είναι και ταυτόχρονα στιβαρή, βασίζεται στις πηγές και τεκμηριώνεται απ' αυτές. Όταν συνεπώς αναφερόμαστε σε γλαφυρή γραφή δεν εννοούμε μόνο σωστές λέξεις και ωραία νοήματα ή εικόνες αλλά μία σύνθεση που η κάθε της παράγραφος, η κάθε ενότητα, το κάθε κεφάλαιο αποτελούνται από μικρές προτάσεις, που η μία είναι συνέχεια της άλλης. Με αυτόν τον τρόπο, η εργασία θα έχει εισαγωγή, ανάπτυξη και συμπεράσματα, που θα γίνονται αμέσως διακριτά. Η γλαφυρή ιστορική συγγραφή απαιτεί μεγάλη εξάσκηση του συγγραφέα και επιτυγχάνεται μόνο με την τριβή και τον χρόνο.

Ε. «Μαυρομύτα» και Χαρτί ή Φορητός Υπολογιστής

Μέχρι πολύ πρόσφατα, οι ιστορικοί ήταν δέσμιοι του μολυβιού («μαυρομύτας»), του στυλό και του χειρόγραφου κειμένου. Το σημερινό όπλο του νέου ιστορικού είναι ο ηλεκτρονικός υπολογιστής και μάλιστα ο φορητός υπολογιστής (laptop ή notebook). Με τον φορητό υπολογιστή ο ιστορικός αφενός αυτοματοποιεί και επιταχύνει τα μηχανιστικά μέρη της εργασίας του και αφετέρου έχει το τελικό του κείμενο σε τέτοια μορφή ώστε να μπορεί να δοθεί στο τυπογραφείο για έντυπη έκδοση, να εκδοθεί ηλεκτρονικά στο Διαδίκτυο (Internet) ή να μεταφερθεί και να διανεμηθεί σε φορητή μνήμη μεγέθους δακτύλου (USB memory stick) ή φορητό σκληρό

δίσκο αλλά και να διορθωθεί εύκολα στην περίπτωση δεύτερης εκδόσεως.

Πολλοί φοιτητές των Ανθρωπιστικών Επιστημών ρωτάνε: «Τι υπολογιστή να αγοράσω;» Η ερώτηση είναι εύλογη αφού στην πραγματικότητα δεν γνωρίζουν τι ακριβώς θα κάνουν με τον υπολογιστή. Ας αφιερώσουμε λοιπόν λίγες γραμμές με συμβουλές για το υλικό (hardware) και το λογισμικό (software) που πρέπει να διαθέτει ο υπολογιστής του φοιτητή και επιστήμονα των ανθρωπιστικών επιστημών (π.χ. ιστορικός, αρχαιολόγος, ιστορικός της Τέχνης). Προτείνουμε να αγοράσετε έναν φορητό υπολογιστή διότι έτσι θα μπορείτε να τον έχετε μαζί σας παντού: στο σπίτι, στην βιβλιοθήκη, στο αρχειοφυλακείο. Ο φορητός υπολογιστής λειτουργεί με το ρεύμα αλλά και με μπαταρία, η οποία μπορεί να του δώσει αυτονομία (πριν να χρειάζεται επαναφόρτιση) αρκετών ωρών. Ο φορητός υπολογιστής διαθέτει εξ ορισμού ειδική οθόνη (δεν κουράζει τα μάτια), η οποία πρέπει να φροντίσετε να μην είναι μικρότερη από 14" (ίντσες) και ιδανικά 15,6" (ίντσες) για να διακρίνεται άνετα το κείμενό σας. Οι υπολογιστές αυτού του τύπου προσφέρονται σε διάφορες συνθέσεις αλλά είναι οπωσδήποτε αναγκαίο να διαθέτει σκληρό δίσκο τουλάχιστον 500 Gigabyte. Επίσης, θα διαθέτει θύρες USB για να μπορείτε να συνδέσετε φορητή μνήμη δακτύλου (USB memory stick) για την μεταφορά αρχείων, εξωτερικούς φορητούς δίσκους μεγάλης χωρητικότητας ή οδηγό οπτικών δίσκων (CD/DVD). Ακόμη, πρέπει να υπάρχει ενσωματωμένη ασύρματη δικτύωση (Wi-Fi) και μικροκάμερα για την επικοινωνία σας με άλλους χρήστες του Διαδικτύου. Γενικά, σιγουρευτείτε ότι ο φορητός είναι κατασκευασμένος από μεγάλο και γνωστό διεθνή κατασκευαστή. Μην εμπιστεύεστε άγνωστες μάρκες ή αγνώστου προελεύσεως μηχανήματα με εγχώρια ετικέτα ακόμη και εάν σας διαβεβαιώσουν ότι σε περίπτωση βλάβης θα σας αλλάξουν τον υπολογιστή ή τα χαλασμένα εξαρτήματα. Μην ξεχνάτε ότι ο φορητός υπολογιστής σάς χρειάζεται κάθε μέρα και κάθε ώρα είτε κάνει πολικό ψύχος είτε καύσωνα. Δεν μπορείτε να περιμένετε πότε θα σας τον επισκευάσουν, να ζεσταθεί ή να κρυώσει για να εργασθείτε. Σας συμβουλεύουμε να μην φεισθείτε χρημάτων και να επενδύσετε σε ένα αξιόπιστο μηχάνημα γνωστού και μεγάλου κατασκευαστή. Ένα καινούριο επώνυμο αξιόπιστο μηχάνημα τουλάχιστον για όλη σας την φοιτητική περίοδο είναι της τάξεως των 600-1000 ευρώ ενώ ένας υπολογιστής για τα επόμενα περίπου 10 χρόνια από την αγορά του είναι διαχρονικά της τάξεως των 1000-1500 ευρώ.

Αυτό που πρέπει οπωσδήποτε να κάνετε για να μην χάσετε ποτέ τα αρχεία σας και κυρίως την εργασία/διατριβή σας είναι να κρατάτε ημερήσια αντίγραφα (backup) σε περισσότερα από ένα ηλεκτρονικά μέσα: στον σκληρό δίσκο του φορητού σας, φυσικά, αλλά και σε δίσκους δακτύλου (USB stick) ή σε εξωτερικούς φορητούς δίσκους. Εναλλακτική ή και συμπληρωματική μέθοδος διατηρήσεως αντιγράφων είναι η αποστολή των αρχείων σας σε κάποιο ιδεατό δίσκο στο «σύννεφο» (cloud), δηλαδή σε διαδικτυακό χώρο προσβάσιμο μόνο από εσάς με κωδικούς (π.χ. Google Drive, Microsoft Onedrive, Dropbox). Παρ' όλα αυτά εμείς συνιστούμε και ένα ηλεκτρονικό αντίγραφο πέραν από τον υπολογιστή σας και το «σύννεφο», σε εξωτερικό φορητό δίσκο (external hard disk). Έτσι, ό,τι και εάν συμβεί στον υπολογιστή σας, εσείς θα έχετε ένα εξασφαλισμένο αρχείο όλης της εργασίας σας.

Ως προς το λογισμικό, οι συμβουλές μας θα περιοριστούν στα απολύτως απαραίτητα. Στην αρχή θα ασχοληθείτε μόνο με κείμενα και άρα οι απαιτήσεις σας σε λογισμικό θα είναι μικρές. Ο υπολογιστή σας θα σας παραδοθεί με προεγκατεστημένο το κύριο πρόγραμμα λειτουργίας του (στην συντριπτική πλειοψηφία κάποια έκδοση του λειτουργικού Windows της Microsoft) το οποίο συνήθως περιλαμβάνει ένα σημειωματάριο (Notepad), που επιζεί ακόμη και στα Windows 11 και πιθανόν τον απλό κειμενογράφο Wordpad. Τα δύο αυτά προγράμματα, ακόμη και εάν υπάρχουν στον υπολογιστή σας, δεν είναι κατάλληλα για να γράψετε την εργασία σας. Πρέπει να χρησιμοποιήσετε το δωρεάν διανεμόμενο λογισμικό πακέτο OpenOffice <https://www.openoffice.org/el/> ή να επενδύστε στην αγορά του πακέτου Microsoft Office, το οποίο διανέμεται σε διάφορες εκδόσεις και τιμές. Και τα δύο διαθέτουν κειμενογράφο (Writer ή Word), λογιστικό φύλλο (Calc ή Excel), πρόγραμμα ηλεκτρονικών παρουσιάσεων (Impress ή

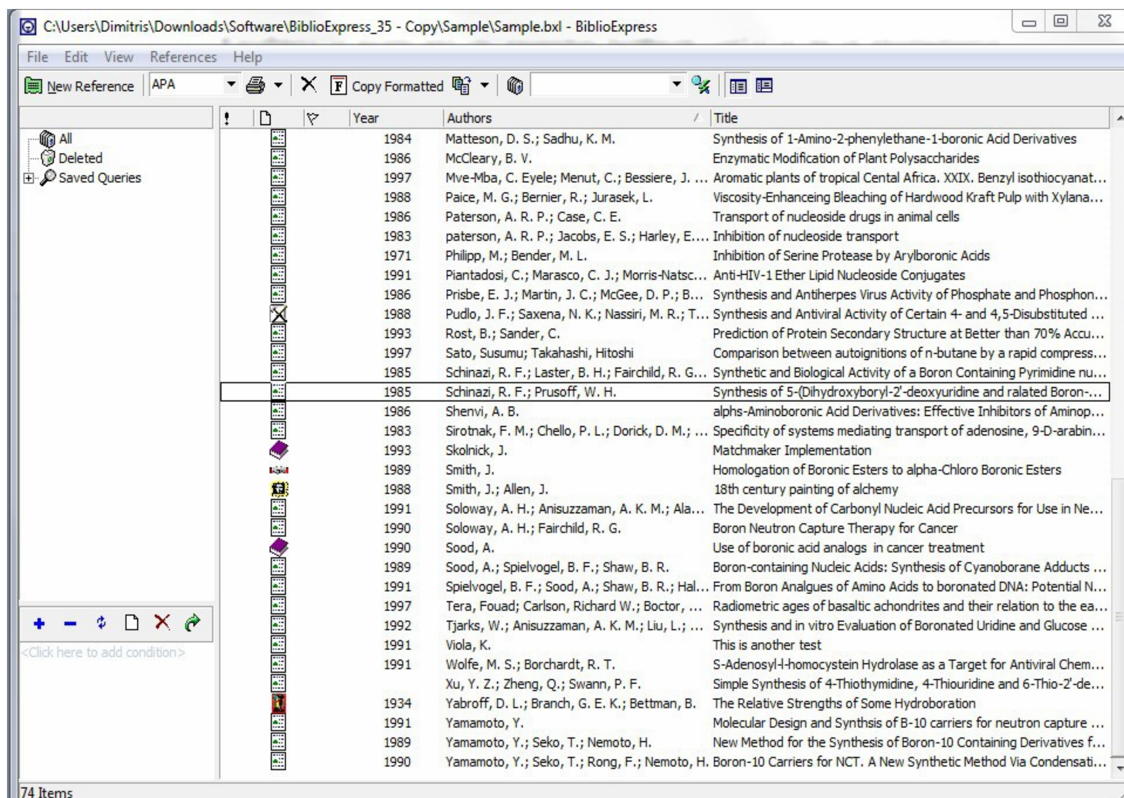
PowerPoint), ενώ το OpenOffice επιπλέον πρόγραμμα σχεδιάσεων (Draw), δημιουργίας βάσεως δεδομένων (Base), και επεξεργαστή μαθηματικών εξισώσεων (Math). Τα περισσότερα, εάν όχι όλα, θα σας φανούν χρήσιμα όσο πιο πολύ ασχολείστε με την ηλεκτρονική Ιστορία. Ο υπολογιστής θα γίνει τελικά ο απόλυτος και αποκλειστικός βοηθός σας στην ιστορική έρευνα και συγγραφή.

Εάν τελικά δεν θέλετε να επενδύσετε στο πακέτο MSOffice της Microsoft, μπορείτε να κατεβάσετε το δωρεάν πακέτο OpenOffice που δεν έχει να ζηλέψει σε τίποτα από το αντίστοιχο της Microsoft ενώ διαβάζει και αποθηκεύει σε αρχεία Microsoft Office τύπου Word, Excel, PowerPoint. Αυτό σημαίνει πως κάλλιστα μπορείτε να γράφετε τα κείμενα σας σε OpenOffice και να τα διαβάζουν όσοι διαθέτουν Microsoft MSOffice και αντιστρόφως. Εκτός από τον τυπικό αγγλικό κειμενογράφο, το OpenOffice μπορεί να συμπληρωθεί δωρεά με ελληνικό ορθογραφικό έλεγχο και συλλαβισμό <https://extensions.openoffice.org/en/project/greek-dictionary-thesaurus-hyphenation> ή <https://extensions.openoffice.org/en/project/hellenic-greek-dictionary-spell-check-and-hyphenation> αλλά και ορθογραφικά λεξικά σε μία πληθώρα γλωσσών <https://extensions.openoffice.org/>.

ΣΤ. Η Ηλεκτρονική Καταγραφή της Βιβλιογραφίας

Όπως εξηγήσαμε παραπάνω, ο ιστορικός συγκεντρώνει την βιβλιογραφία του για να γνωρίζει τις πηγές (πρωτογενείς και δευτερογενείς) που διατίθενται για το θέμα του. Ένας απλός τρόπος καταγραφής είναι η αναγραφή σε αλφαβητική σειρά των βιβλιογραφικών στοιχείων της κάθε πηγής στο Notepad ή στο Wordpad (εάν υπάρχει στον υπολογιστή σας) των Windows ή σε οποιονδήποτε κειμενογράφο ή υπολογιστικό φύλλο. Εάν πρόκειται για 10-15 εγγραφές, το σύστημα αυτό είναι το πιο εύκολο και εύχρηστο αλλά εάν ο αριθμός των εγγραφών είναι μεγαλύτερος τότε χρειάζεται κάτι πιο εξειδικευμένο. Για την ηλεκτρονική σας βιβλιογραφία προτείνουμε το δωρεάν διανεμόμενο πρόγραμμα BiblioExpress έκδοση 3.5 από μία από τις ηλεκτρονικές διευθύνσεις παρακάτω:
https://downloads.silicon.co.uk/20178/biblioexpress-35/
http://www.softpedia.com/get/Others/Home-Education/BiblioExpress.shtml
για το οποίο θα δώσουμε και μερικές οδηγίες χρήσεως.

Κατεβάστε το αρχείο από την παραπάνω διεύθυνση, τρέξτε το για να αποσυμπιεστεί και μετά βάλτε όλα τα αρχεία στον φάκελο C:\BiblioExpress ή όπου αλλού θέλετε και που θα δημιουργήσετε εσείς. Μετά την αποσυμπίεση, το BiblioExpress θα ξεκινήσει αυτόματα με το παράθυρο που φαίνεται στην αμέσως επόμενη εικόνα. Δείτε την εικόνα και κλείστε το πρόγραμμα.

Για να δημιουργήσετε την δική σας βιβλιογραφική βάση κάντε κλικ με το ποντίκι σας στο αρχείο BiblioExpress για να ξεκινήσετε το πρόγραμμα ξανά. Από το κεντρικό παράθυρο του BiblioExpress και από τις επιλογές (menu) διαλέξτε “File\New Database” και γράψτε στο παράθυρο που ανοίγει το όνομα του αρχείου που εσείς θέλετε για την βιβλιογραφία σας (π.χ. “OttoBibliography” ή “KtimataBibliography”). Γενικώς, συμβουλεύουμε τα αρχεία που δημιουργείτε μέσα από προγράμματα να είναι με λατινικούς χαρακτήρες. Παρότι ο υπολογιστής σας μπορεί να καταλαβαίνει άνετα ελληνικά στον κειμενογράφο, σε επίπεδο γλώσσας μηχανής η επικοινωνία του λειτουργικού συστήματος με την μητρική πλακέτα του υπολογιστή σας γίνεται με λατινικούς χαρακτήρες που μεταφράζονται σε δυαδικούς αριθμούς. Έτσι, εάν κάτι πάει στραβά, μπορεί να χάσετε το αρχείο “ΒιβλιογραφίαΌθωνα” αλλά είναι πιο πιθανό ότι θα ξαναβρείτε το “OttoBibliography”. Μόλις δημιουργήσετε λοιπόν το αρχείο στο οποίο θα συλλέξετε την βιβλιογραφία σας, κάντε κλικ στο “New Reference” στην μπάρα εργαλείων κάτω από το μενού και συμπληρώστε όσα στοιχεία από την πηγή νομίζετε ότι σας χρειάζονται. Πρώτα-πρώτα επιλέξτε πάνω αριστερά στο πεδίο Reference Type το είδος της πηγής (συνήθως Book ή Journal Article) διότι αυτή καθορίζει τον τρόπο με τον οποίο θα παρουσιάζεται η εγγραφή στην τελική σας βιβλιογραφία. Κάντε κλικ στο βελάκι στην δεξιά πλευρά του παραθύρου του BiblioExpress και βρείτε την επιθυμητή περιγραφή της πηγής που θέλετε να καταγράψετε. Επίσης, ακολουθήστε την μέθοδο “Επώνυμο, Όνομα” όπως φαίνεται στις δύο επόμενες εικόνες.

C:\Users\Dimitris\Downloads\Software\MyBibliography\MyBibliography.bxl - BiblioExpress

File Edit View References Help

Save Reference New Reference

User Defined Abstract Document All Fields

Reference Type	Book
Authors	Παπαϊωάννου, Νίκος
Title	Η Αγροτική Ελλάδα
Year	1990
Series Editors	
Series Title	
Volume	
Number of Volumes	
Number of Pages	
Notes	
Keywords	
Publisher	Κωστανάς
City	Αθήνα
ISBN	
Edition	
Translator	
Original Publication	
Abstract	
Reprint	
Label	
Call Number	
Accession Number	
Author Address	
URL	
Attachment	

0 Items

C:\Users\Dimitris\Downloads\Software\MyBibliography\MyBibliography.bxl - BiblioExpress

File Edit View References Help

Save Reference New Reference

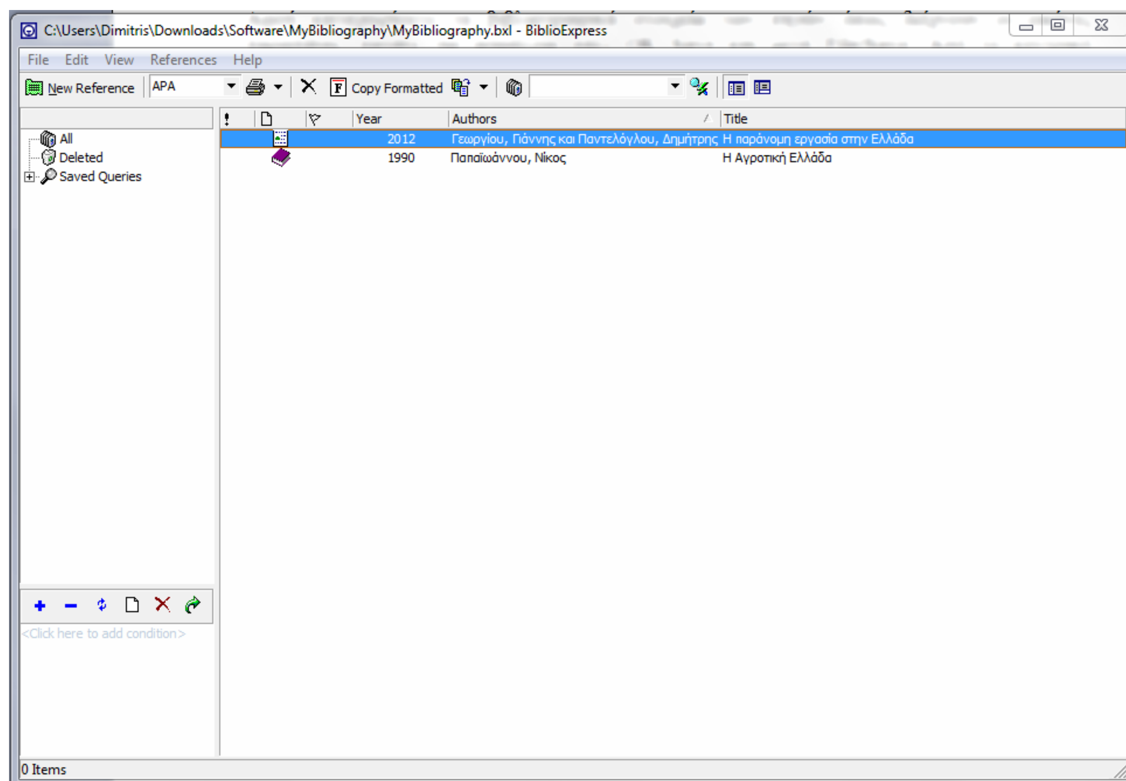
User Defined Abstract Document All Fields

Reference Type	Journal Article
Authors	Γεωργίου, Γιάννης και Παντελόγλου, Δημήτρης
Title	Η παράνομη εργασία στην Ελλάδα
Year	2012
Journal	Εργασία
Volume	2
Issue	3
Start Page	14
End Page	23
Notes	
Keywords	
Work Reviewed	
Alternate Title	
Original Publication	
Abstract	
Reprint	
Label	
Call Number	
Accession Number	
Author Address	
URL	
Attachment	

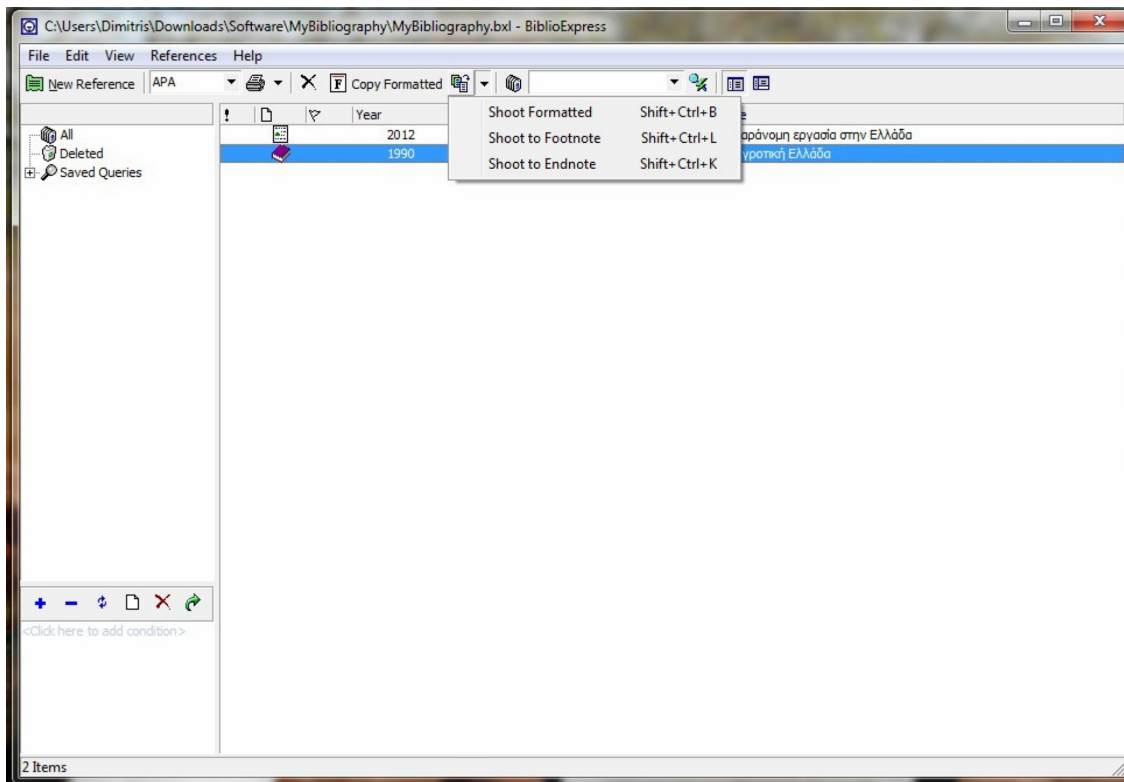
0 Items

Κατόπιν, επιλέξτε “Save Reference” στην μπάρα εργαλείων για να καταχωρίστε την νέα βιβλιογραφική εγγραφή.

Αφού καταχωρίσετε τα βιβλιογραφικά στοιχεία των πηγών όπως δείχνουν οι εικόνες παραπάνω και επιστρέψετε στο παράθυρο με όλες της εγγραφές, όπως φαίνεται στην εικόνα παρακάτω, κάντε κλικ στο κουμπί Authors για να αλφαβητίσετε τις εγγραφές με βάση το επώνυμο του συγγραφέα. Γι' αυτόν ακριβώς τον λόγο πρέπει να έχετε χρησιμοποιήσει την μέθοδο “Επώνυμο, Όνομα”, όπως περιγράψαμε παραπάνω.

Για την βιβλιογραφική ενημέρωση της εργασίας/διατριβής που συγγράφετε ανοίξτε το κείμενο σας στον κειμενογράφο (π.χ. Word) και τοποθετείστε τον κέρσορα στο σημείο όπου πρέπει να τοποθετήσετε την βιβλιογραφική αναφορά (σημειώσεις ή υποσημειώσεις η βιβλιογραφία). Κάντε κλικ στο βελάκι της μπάρας εργαλείων (δες επόμενη εικόνα) και επιλέξτε “Shoot Formatted” για εισαγωγή σε βιβλιογραφική λίστα ή μία από τις άλλες επιλογές για εισαγωγή σε υποσημείωση ή σημείωση τέλους. Η βιβλιογραφική σας αναφορά θα περάσει αμέσως στο κείμενό σας και μπορείτε εύκολα να την προσαρμόσετε στις ανάγκες σας, εάν χρειάζεται. Αυτή η λειτουργία μπορεί να μην πραγματοποιείται σε όλες τις εκδόσεις του Word ή άλλων κειμενογράφων.

Για περισσότερες πληροφορίες για τον τρόπο χρήσεως του BiblioExpress 3.5 χρησιμοποιείστε την βοήθεια “Help” από το μενού επιλογών.

Ζ. Οι Πηγές σε Ηλεκτρονικές Σημειώσεις

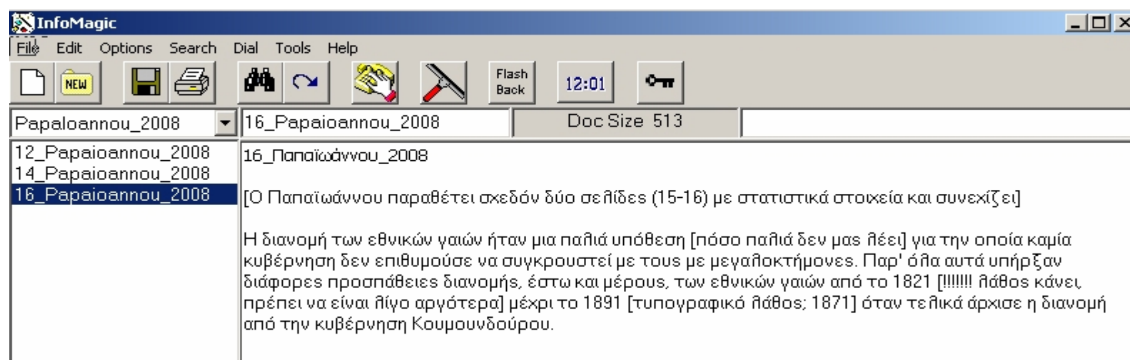
Η Ιστορία είναι μία επιστήμη στην οποία απαιτείται η ακρίβεια των στοιχείων. Με άλλα

λόγια, ο αναγνώστης πρέπει ανά πάσα στιγμή να είναι σε θέση να επαληθεύσει τους ισχυρισμούς του συγγραφέα, δηλαδή να ανατρέξει στις πηγές που παραθέτει ο ιστορικός. Για να γίνει αυτό, όμως, πρέπει ο ιστορικός να δίνει ακριβείς παραπομπές στις πηγές του υπό την μορφή υποσημειώσεων ή σημειώσεων τέλους στην εργασία του. Για να μπορεί ο συγγραφέας να το κάνει αυτό, πρέπει να έχει κρατήσει καλές σημειώσεις/περιλήψεις των πηγών του την στιγμή που τις διαβάζει. Είναι επίσης σημαντικό να σημειώνει ο ιστορικός και τις σκέψεις που κάνει όταν μελετάει τις πηγές του ή οτιδήποτε άλλο αφορά στα ιστορικά τεκμήρια που μελετά.

Ο πιο σύγχρονος τρόπος να κρατήσετε σημειώσεις για την εργασία σας είναι η αγορά ενός ηλεκτρονικού τετραδίου (tablet) ή να χρησιμοποιήσετε το τηλέφωνό σας (smart phone). Το ηλεκτρονικό τετράδιο είναι ίσως πιο εύχρηστο για εκτενείς σημειώσεις. Με το ηλεκτρονικό τετράδιο ή τηλέφωνο μπορείτε να φωτογραφήσετε ή και να καταγράψετε με το ηλεκτρονικό πληκτρολόγιο της συσκευής το τμήμα του κειμένου που σας ενδιαφέρει. Κατόπιν, μπορείτε να στείλετε με ηλεκτρονικό ταχυδρομείο τις σημειώσεις σας ή τις εικόνες στην ηλεκτρονική σας θυρίδα (e-mail) ή και να τις αντιγράψετε κατευθείαν στον υπολογιστή σας.

Ένας τρόπος για να κρατάτε σημειώσεις από τις πηγές στον φορητό σας υπολογιστή, είναι το δωρεάν διανεμόμενο πρόγραμμα σημειώσεων InfoMagic <http://www.factsfacts.com/Imagic/> αλλά και το πιο σύγχρονο Jarte (δες παρακάτω). Το InfoMagic είναι πρόγραμμα γενικών σημειώσεων αλλά εμείς θα το χρησιμοποιήσουμε για την Ιστορία. Κατεβάστε, αποσυμπιέστε και εγκαταστήστε το InfoMagic. Μετά την εγκατάσταση μπορείτε να το τρέξετε από το "…\InfoMagic". Όταν ανοίξει το κεντρικό παράθυρο, επιλέξτε το κίτρινο εικονίδιο "New" (πάνω αριστερά) και στο μικρό παράθυρο που θα ανοίξει γράψτε την πηγή από την οποία θα κρατήσετε σημειώσεις. Για βιβλίο ή άρθρο από περιοδικό γράψτε με λατινικούς χαρακτήρες το επώνυμο του συγγραφέα με το έτος εκδόσεως ή μέρος του τίτλου ή συνδυασμό των δύο (π.χ. "Papaioannou_1983" ή "Dianomi_Gaion" ή "Papaioannou_Dianomi"). Το σύστημα "Ετος_Επώνυμο" στο InfoMagic σε συνδυασμό με την βιβλιογραφική καταχώρηση της πηγής στο BiblioExpress σας δίνει την δυνατότητα να γνωρίζετε αμέσως από ποια ακριβώς πηγή προέρχονται οι σημειώσεις. Πάντως, φροντίστε ό,τι γράψετε να μην περνάει κατά πολύ τους 20 χαρακτήρες για να μπορείτε μετά να το διαβάσετε στο κουτί κειμένου πάνω αριστερά. Επίσης, θεωρείτε καλή πρακτική να μην αφήνετε κενά ανάμεσα στις λέξεις του τίτλου ενός φακέλου ή αρχείου αλλά να τις συνδέεται με το σημείο της υπογράμμισης « _ ». Με τον τρόπο που μόλις περιγράψαμε θα έχετε δημιουργήσει έναν φάκελο στην θέση "C:\...\InfoMagic" μέσα στον οποίο θα συλλέξετε όλες τις σημειώσεις σας από την συγκεκριμένη πηγή.

Για να κρατήσετε την πρώτη σας σημείωση κάντε κλικ στο πρώτο εικονίδιο αριστερά με την λευκή σελίδα και γράψτε τον αριθμό της σελίδας από την οποία κρατάτε σημειώσεις μαζί με το επώνυμο και το έτος εκδόσεως με λατινικούς χαρακτήρες (π.χ., "12_Papaioannou_2008"). Αμέσως μετά, μπορείτε να αρχίσετε να πληκτρολογείτε την σημείωσή σας στον μεγάλο λευκό χώρο κειμένου δεξιά. Πριν γράψετε οτιδήποτε άλλο, γράψτε πάλι στην πρώτη σειρά και αριστερά τον αριθμό της σελίδας από την οποία κρατάτε σημειώσεις μαζί με το επώνυμο και το έτος εκδόσεως με ελληνικούς χαρακτήρες αυτή την φορά (π.χ., "12_Παπαϊωάννου_2008"). Όταν έχετε τελειώσει την πληκτρολόγηση κάντε κλικ στο εικονίδιο με την δισκέτα για να σώσετε το κείμενό σας. Για να γράψετε νέα σημείωση επαναλάβατε την διαδικασία με μόνη αλλαγή τον αριθμό της σελίδας στον τίτλο.

Στην εικόνα επάνω φαίνεται ο τρόπος με τον οποίο κρατάμε καλές σημειώσεις. Οι σκέψεις μας, οι παρατηρήσεις μας ή οτιδήποτε άλλο δεν αναφέρεται από τον συγγραφέα τοποθετείται ανάμεσα σε αγκύλες έτσι ώστε να γνωρίζουμε ό,τι είναι ξένο σε σχέση με την πηγή.

ΠΡΟΣΟΧΗ: Εάν τυπώσετε την σημείωση και δείτε ότι δεν τυπώνονται ελληνικά τότε μπορείτε να την τυπώσετε με τον τρόπο που περιγράφετε παρακάτω. Βρείτε στον δίσκο σας τον φάκελο "C:\...\InfoMagic". Μέσα στον φάκελο αυτό θα βρείτε τον φάκελο "Papaioannou_2008", μέσα στον οποίο θα βρείτε όλες τις σημειώσεις σε αρχεία όπως "12_Papaioannou_2008" κλπ.

Επιλέξτε μόνο τα αρχεία που έχουν αυτή την εικόνα και έχουν όνομα που διαφέρει στον αρχικό αριθμό (τον αριθμό σελίδας). Κάνοντας κλικ σε κάθε ένα από αυτά τα αρχεία θα τα ανοίξετε και μπορείτε να τα τυπώσετε στα ελληνικά χρησιμοποιώντας την επιλογή "File\Print" ή "Αρχείο\Εκτύπωση" του προγράμματος (Notepad των Windows) στο οποίο ανοίγουν.

Άλλος απλούστερος τρόπος για να κρατάτε σημειώσεις στον φορητό σας υπολογιστή είναι να χρησιμοποιήσετε το πολύ απλό Notepad των Windows 11 του υπολογιστή σας (ή το Wordpad εάν υπάρχει στον υπολογιστή σας) που έτσι και αλλιώς είναι εγκατεστημένο. Στο κάτω μέρος της κεντρικής οθόνης του υπολογιστή σας και στο κουτί "Αναζήτηση ή Search" γράψτε notepad για να βρείτε και να εκκινήσετε το πρόγραμμα. Εάν είστε λίγο πιο εξοικειωμένοι με προγράμματά υπολογιστή μπορείτε να χρησιμοποιήσετε για τις σημειώσεις σας τον δωρεάν κειμενογράφο Jarte <https://www.jarte.com/download.html>. Έχει πολύ περισσότερες δυνατότητες από το notepad των Windows ενώ είναι πολύ απλός στην χρήση του. Προσοχή! Για να αποθηκεύσετε το κείμενο κάθε σημειώσεως που κρατάτε πατήστε την μικρή κόκκινη εικόνα με την δισκέτα που βρίσκεται κάτω δεξιά στην οθόνη του προγράμματος. Σε κάθε περίπτωση, ακολουθήστε την μέθοδο που αναφέρουμε παραπάνω για να δημιουργήσετε ξεχωριστά αρχεία για κάθε σημείωση που κρατάτε. Αποθηκεύστε στον υπολογιστή σας όλες τις σημειώσεις/αρχεία σε ξεχωριστό φάκελο για κάθε πηγή (βιβλίο, άρθρο κλπ) από την οποία κρατάτε σημειώσεις ή για κάθε θεματική ενότητα της εργασία σας.

Ανεξαρτήτως του τρόπου συλλογής σημειώσεων που θα χρησιμοποιήσετε, στόχος των ηλεκτρονικών σημειώσεων δεν είναι να αντιγράψετε τις πηγές σας σε σελίδες υπολογιστή. Σκοπός σας είναι να μελετήσετε μία-μία τις πηγές προσεκτικά (είτε είναι βιβλία, είτε άρθρα, είτε πρωτογενείς πηγές, είτε στατιστικά στοιχεία, είτε εικόνες και σχέδια) και να μεταφέρετε στις ηλεκτρονικές σας σημειώσεις τα σημεία που νομίζετε ότι θα σας χρειασθούν για την σύνθεσή σας. Οι περισσότερες σημειώσεις θα αποτελούνται από δικά σας λόγια/σκέψεις/παρατηρήσεις παρά από τα ίδια τα λόγια του συγγραφέα της πηγής. Θα συνοψίζετε τις σελίδες ή τα κεφάλαια που νομίζετε ότι θα χρησιμοποιήσετε, θα γράφετε τις δικές σας σκέψεις καθώς μελετάτε την πηγή και σε λίγες περιπτώσεις θα αντιγράφετε αυτούσια τμήματα της πηγής. Αντιγράφετε μόνο ό,τι είναι εξαιρετικά

σημαντικό και πιστεύετε ότι πρέπει να το παραθέσετε στην σύνθεσή σας με τα λόγια του συγγραφέα. Εάν βρείτε τις ίδιες απόψεις σε δύο ή περισσότερες πηγές, μην βαρεθείτε να το καταγράψετε στις σημειώσεις σας. Όσο πιο πολλές πηγές σας επιβεβαιώνουν ένα γεγονός ή μια άποψη τόσο πιο ισχυρό γίνεται και το επιχείρημά σας για το γεγονός ή την συγκεκριμένη θέση κατά την συγγραφή. Φυσικά αυτό δεν σημαίνει πως πρέπει να αποκρύψετε ή να ξεπεράσετε αντίθετες απόψεις. Ό,τι επιβεβαιώνει αλλά και ό,τι αναιρεί την αρχική σας ιδέα για ένα θέμα πρέπει να καταγράφεται σχολαστικά στις σημειώσεις σας.

Σε περίπτωση που αποκτήσετε εκτυπώσεις ή φωτοαντίγραφα των πηγών σας, μην επιχειρήσετε να υπογραμμίσετε ή να μαρκάρετε με διαφανή μαρκαδόρο (highlighter) ή ακόμη και να κόψετε τα τμήματα εκείνα που θεωρείτε ότι σας είναι χρήσιμα αντί να τα μετατρέψετε σε σημειώσεις. Σε αντίθετη περίπτωση, στο τέλος της έρευνας, θα βρεθείτε με εκατοντάδες ή και χιλιάδες αποκόμματα ή και σελίδες με καμία σειρά και θα είναι αδύνατον να γράψετε μια γραμμή κειμένου διότι δεν θα γνωρίζετε από πού να αρχίσετε ή ποια σημεία από το κείμενο 1 και το κείμενο 15 και το κείμενο 32 χρειάζονται για την αρχή του κειμένου σας. Εργασθείτε μεθοδικά και με απόλυτη τάξη. Όσο πιο πολύ κουραστείτε στην αρχή, τόσο πιο εύκολα θα μπορέσετε να συγγράψετε την εργασία ή διατριβή σας.

Η. Το Γενικό Σχέδιο ή ο Σκελετός σε Ηλεκτρονική Μορφή

Αφού μετατρέψετε τις πηγές σας σε σημειώσεις, θα έχετε σελίδες σημειώσεων ταξινομημένες ανά συγγραφέα ή πηγή ή θέμα. Για την πρώτη σας φοιτητική εργασία, η συμβουλή μας είναι να τυπώσετε όλες αυτές τις σημειώσεις, την κάθε μία σε ξεχωριστό χαρτί, και να τις διαβάσετε στα γρήγορα μια φορά όλες. Για μεταπτυχιακή ή διδακτορική διατριβή διαβάστε τις σημειώσεις ανά θεματική ενότητα πριν αρχίσετε την συγγραφή της. Έτσι, θα έχετε μια γενική ιδέα για το τι υλικό έχετε συλλέξει. Μετά, ταξινομήστε τις με κριτήριο την θεματολογία αδιαφορώντας για το σε ποιον συγγραφέα ανήκουν. Με βάση το υλικό από τις σημειώσεις και την ταξινόμηση ανά θέμα, θα μπορείτε εύκολα να δημιουργήσετε ένα γενικό σχέδιο της εργασία ή τον σκελετό της, τον οποίο θα καταγράψετε στον κειμενογράφο σας. Ο σκελετός πρέπει να αποτελείται από τρία μέρη: Εισαγωγή, Ανάπτυξη, Συμπέρασμα.

Για μια ιστορική εργασία με θέμα τα εθνικά κτήματα τον 19ο αιώνα, ο σκελετός που θα βασιζόταν στις ταξινομημένες σημειώσεις θα μπορούσε να είναι ο εξής:

Εισαγωγή

Ανάπτυξη

- Τα εθνικά κτήματα κατά την Επανάσταση (1823-1828)
- Οι ενέργειες του Καποδίστρια (1828-1831)
- Υπολογισμός της Έκτασης των Εθνικών Κτημάτων και Κριτική
- Στατιστικοί Πίνακες
- Περιορισμένη διανομή (1832) σε παθόντες κατά την Επανάσταση
- Περιορισμένη διανομή (1834) σε στρατιωτικούς
- Δυνατότητες αγοράς (1835) τμημάτων ορισμένου μεγέθους
- Η πρόθεση για εκποίηση περιλαμβάνεται στο Σύνταγμα του 1844
- Δωρεάν διάθεση σε ελάχιστες Ελληνίδες (1835-1856)
- Η πρόθεση για εκποίηση επαναλαμβάνεται στο Σύνταγμα του 1864
- Γενική κριτική των μέχρι τότε ενεργειών του κράτους
- Παράθεση της ανάλυσης του Θ. Σταυρόπουλου για την περίοδο του Καποδίστρια
- Κριτική της ανάλυσης του Θ. Σταυρόπουλου για την περίοδο του Καποδίστρια
- Κριτική της ανάλυσης του Δ. Ζωγράφου για την περίοδο του Καποδίστρια
- Νέα στοιχεία από γράμμα του Καποδίστρια
- Απόψεις των Γκ. Έιχταλ, Γ. Κορδάτου και Κ. Βεργόπουλου για την εθνική γη επί Όθωνα

- Ο τρόπος διανομής το 1871
- Κριτική του Α. Σιδέρη για την διανομή του 1871
- Κριτική του Θ. Σταυρόπουλου για την διανομή του 1871
- Κριτική του Β. Φίλια για την διανομή του 1871

Συμπέρασμα

Κάθε τμήμα του Γενικού Σχεδίου αποτελεί και μία (σε ελάχιστες περιπτώσεις δύο) παραγράφους που θα συγγραφούν και βασίζεται στα ταξινομημένα θέματα από τις σημειώσεις, χωρίς κανέναν επιπλέον κόπο.

3. Η ΣΥΓΓΡΑΦΗ ΤΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ/ΔΙΑΤΡΙΒΗΣ

Α. Αφήγηση, Ανάλυση και Κεντρική Ιδέα

Μία ιστορική εργασία ή διατριβή πρέπει να περιέχει και αφήγηση και ανάλυση. Δηλαδή, πρέπει οπωσδήποτε να υπάρχει μία ιστορία για να διηγηθείτε αλλά και ένα ζήτημα να αναλύσετε. Σε πολλές περιπτώσεις, ιδίως όταν πραγματοποιείτε πρωτογενή ιστορική συγγραφή (δηλαδή κανείς ή ελάχιστοι έχουν ήδη μελετήσει το θέμα μας), η ιστορία σας η ίδια (η αφήγηση) θα γεννήσει τα ερωτήματα που θα εξετάσετε παράλληλα με αυτήν και που τελικά θα γίνουν και το κύριο επιχείρημά σας (η κεντρική ιδέα). Το ποσοστό στο οποίο θα χρησιμοποιήσετε αφηγηματικό και αναλυτικό λόγο εξαρτάται από το είδος της συγγραφής σας αλλά και το αναγνωστικό σας κοινό. Μία φοιτητική ιστορική εργασία περιέχει αφήγηση κατά περίπου 70% και ανάλυση κατά 30%. Ένα ιστορικό επιστημονικό άρθρο θα περιέχει 30% αφήγηση και 70% ανάλυση, μία διατριβή για ένα θέμα που είναι λίγο γνωστό μπορεί να περιέχει 60% αφήγηση και 40% ανάλυση ή ένα θέμα που είναι αρκετά γνωστό τα αντίστροφα ποσοστά. Το διδακτικό εγχειρίδιο πρέπει να περιέχει τουλάχιστον 80% αφήγηση και το μέγιστο 20% ανάλυση. Όπως έχει γίνει ήδη κατανοητό, δεν είναι δυνατόν να συγγράψετε ένα ιστορικό έργο που είναι απλώς μία διήγηση των συμβάντων της 3^{ης} Σεπτεμβρίου χωρίς καθόλου τις απόψεις άλλων και φυσικά την δική σας γνώμη. Ούτε είναι δυνατόν να γράψετε γνώμες διαφόρων για την διανομή του 1871 χωρίς να έχετε αφηγηθεί, έστω και σε λίγες παραγράφους, τι συνέβη και πώς συνέβη.

Θα πρέπει, επίσης, η εργασία ή διατριβή να έχει έναν κεντρικό άξονα, το κύριο επιχείρημα ή κεντρική ιδέα, γύρω από τον οποίο θα υφανθεί η αφήγηση και η ανάλυση. Το κύριο επιχείρημα θα πρέπει είτε να αναπτυχθεί στην εισαγωγή είτε στις πρώτες παραγράφους της ιστορικής εργασίας και είτε στην εισαγωγή είτε στο πρώτο κεφάλαιο της διατριβής. Επίσης θα πρέπει να επαναλαμβάνεται στο συμπέρασμα με τέτοιο τρόπο που να δείχνει ότι αυτό που τέθηκε σαν υπόθεση εργασίας στην αρχή του ιστορικού κειμένου, έχει τώρα αποδειχθεί ή –σπανιότατα-- απορριφθεί.

Το παράδειγμα που παραθέτουμε παρακάτω είναι η δεύτερη παράγραφος από ιστορική προπτυχιακή εργασία που αφορά στην διανομή των εθνικών κτημάτων. Με μερικές προτάσεις, ο συγγραφέας εκθέτει τις υποθέσεις εργασίας του και τα κύρια επιχειρήματά που θα αναπτύξει θέτοντας έτσι και τα όρια της εργασίας του.

Με αυτή την εργασία θα προσπαθήσουμε κατ' αρχάς να περιγράψουμε την κατάσταση σχετικά με τα εθνικά κτήματα από την εποχή της επανάστασης μέχρι το 1871. Επίσης, θα εξετάσουμε εάν η απόφαση του κράτους να μη διανείμει την γη μέχρι το τελευταίο τέταρτο του 19^{ου} αιώνα ήταν ωφέλιμη ή όχι για τους Έλληνες και την αγροτική οικονομία και κοινωνία. Τέλος, θα συζητήσουμε την τελική διάθεση της γης και την κριτική που έχει υποστεί από τους ιστορικούς.

Σε μεταπτυχιακές εργασίες ή διατριβές είναι καλύτερα να αποφεύγονται οι εισαγωγικές φράσεις «σε αυτή την διατριβή», «εδώ» «σε αυτό το κείμενο» κοκ. Αρχίστε με το κείμενό σας κατευθείαν, π.χ. «Αρχικά θα μας απασχολήσει η κατάσταση σχετικά με τα εθνικά κτήματα από την εποχή...». Επίσης, μπορείτε να χρησιμοποιήσετε ενικό αριθμό «Αρχικά θα με απασχολήσει...» ή πληθυντικό, όπως στο παράδειγμά μας παραπάνω. Ο πληθυντικός αριθμός υποδεικνύει ότι θα συμπεριλάβετε ή θα αναφερθείτε και στις απόψεις άλλων συγγραφέων για το θέμα σας και ότι η εργασία σας δεν είναι απλώς η δική σας αποκλειστική γνώμη.

Β. Η Εισαγωγή

Όπως γίνεται φανερό από τον σκελετό που παραθέσαμε παραπάνω, μια ιστορική εργασία αλλά και μια διατριβή χωρίζονται σε γενικές γραμμές σε τρία μέρη: Εισαγωγή, Ανάπτυξη, Συμπέρασμα. Η διαφορά είναι ότι ενώ στην ιστορική εργασία το κείμενο είναι ενιαίο (το πολύ να χωρίζετε σε τμήματα με επιμέρους τίτλους) η διατριβή πρέπει να χωρισθεί σε κεφάλαια, το κάθε ένα από τα οποία είναι μια αυτοτελής εργασία από μόνο του.

Η Εισαγωγή στην ιστορική εργασία είναι το πολύ μια ή δύο παράγραφοι με μήκος μισής σελίδας (όλες οι αναφορές σε σελίδες αφορούν φύλλα μεγέθους Α4 τυπωμένα από την μία πλευρά και σε διπλό διάστημα). Η Εισαγωγή σε μία διατριβή δεν πρέπει να ξεπερνά το 8% του συνολικού μήκους της, για παράδειγμα 8 σελίδες ανά 100 σελίδες κειμένου κεφαλαίων. Γενικά, συνιστούμε στις διατριβές να γράψετε μια πρόχειρη Εισαγωγή όταν πρωταρχίζετε την σύνθεση και αφού έχετε συγγράψει όλα τα κεφάλαια, να διορθώσετε εκτενώς ή και να ξαναγράψετε την Εισαγωγή από την αρχή, έτσι ώστε να συνδέεται απολύτως με το τι έχετε γράψει στο υπόλοιπο κείμενο. Εάν διαπιστώσετε ότι η Εισαγωγή σας ξεπερνάει το επιτρεπτό όριο αλλά θεωρείτε πως πρέπει να συμπεριλάβετε τις πληροφορίες αυτές στην διατριβή σας, τότε απλά δημιουργείστε ένα ακόμη κεφάλαιο, το οποίο θα γίνει το πρώτο σας κεφάλαιο, και περιορίστε την Εισαγωγή στα φυσιολογικά της όρια. Ορισμένοι συγγραφείς ονομάζουν το εισαγωγικό κεφάλαιο μετά την τυπική εισαγωγή, Κεφάλαιο 0 ή ξεκινούν χωρίς εισαγωγή με το Κεφάλαιο 0. Βεβαιωθείτε πρώτα ότι οι επιβλέποντες καθηγητές συμφωνούν.

Για μια ιστορική εργασία προπτυχιακού φοιτητή με θέμα την διανομή των εθνικών κτημάτων στον 19ο αιώνα, η Εισαγωγή θα μπορούσε να είναι η εξής:

Όταν η Ελληνική Επανάσταση του 1821 τελείωσε, ο Κόμης Καποδίστριας έφτασε στην Ελλάδα (1828) ως ο πρώτος κυβερνήτης του νέου κράτους. Εκείνη την εποχή, η Ελλάδα ήταν οικονομικά κατεστραμμένη. Η Επανάσταση και τα δύο εξωτερικά δάνεια (1824 και 1825) είχαν οδηγήσει στην αφαίμαξη της ελληνικής οικονομίας. Η μόνη περιουσία του κράτους ήταν τα εθνικά κτήματα. Όταν οι Τούρκοι, που είχαν στην ιδιοκτησία τους μεγάλες εκτάσεις γης, έφυγαν από την Ελλάδα, ο Μαυροκορδάτος πρότεινε την εθνικοποίηση αυτών των κτημάτων. Έτσι, λοιπόν, η γη η οποία πριν την Επανάσταση ανήκε στους Τούρκους, αποτελούσε τώρα την περιουσία του κράτους και ονομάσθηκε εθνική γη ή εθνικά κτήματα. Ο λαός ήθελε αυτές οι εκτάσεις να διανεμηθούν στους ακτήμονες καλλιεργητές. Το κράτος όμως για διάφορους λόγους δεν διέθεσε στους αγρότες τα κτήματα παρά μόνο το 1871, όταν ο πρωθυπουργός Κουμουνδούρος υλοποίησε τελικά την διανομή της εθνικής γης.

Μέσα σε λίγες προτάσεις, ο φοιτητής δίνει στον αναγνώστη τα χρονικά όρια μέσα στα οποία θα κινηθεί η εργασία του, εξηγεί και ορίζει τα εθνικά κτήματα και προτρέπει τον αναγνώστη να διαβάσει την υπόλοιπη εργασία για να μάθει γιατί δεν διανεμήθηκε η εθνική γη από το 1828 μέχρι το 1871. Η Εισαγωγή για μία διατριβή με παρόμοιο θέμα θα ήταν λίγο πιο λεπτομερής, κυρίως σε ό,τι αφορά στα ερευνητικά ερωτήματα και απαντήσεις («διάφοροι λόγοι») που έχει δώσει ο συγγραφέας.

Γ. Το Συμπέρασμα

Το συμπέρασμα σε μια ιστορική εργασία ή διατριβή πρέπει να συνοψίζει ό,τι έχει αναλυθεί από τον συγγραφέα κατά την ανάπτυξη του θέματος και να αποδεικνύει την κεντρική ιδέα (το κύριο επιχείρημα) που προτάθηκε στην αρχή της εργασίας ή διατριβής. Δεν πρέπει να περιέχει νέα στοιχεία ούτε να είναι ένα κείμενο με κριτική απόψεων ή οτιδήποτε άλλο θέμα που δεν έχει συμπεριληφθεί στην Ανάπτυξη. Με λίγα λόγια, ο ιστορικός συγγραφέας πρέπει πάντοτε να προσέχει τα συμπεράσματά του να υποστηρίζονται από τα στοιχεία που έχουν παρατεθεί στην Ανάπτυξη. Το Συμπέρασμα δεν πρέπει να είναι μεγαλύτερο από μισή σελίδα ή το 8% του συνολικού κειμένου

μιας διατριβής. Ένα δείγμα συμπερασματικής παραγράφου για ιστορική εργασία μπορεί να είναι το εξής:

Η μη διανομή των εθνικών κτημάτων κατά το μεγαλύτερο μέρος του 19ου αιώνα είχε θετικά και αρνητικά αποτελέσματα για την Ελλάδα και τους Έλληνες. Πρώτα-πρώτα, η ελληνική γεωργική παραγωγή ήταν μειωμένη διότι μεγάλες εκτάσεις γης που μπορούσαν να καλλιεργηθούν και να δώσουν παραγωγή έμεναν ανεκμετάλλευτες. Δεύτερον, η εθνική γη αποτέλεσε τελικά την εγγύηση για την σύναψη δανείων από το εξωτερικό και τρίτον, πολλοί Έλληνες υπέφεραν από οικονομικής και κοινωνικής απόψεως διότι ήσαν αγρότες και δεν είχαν γη να καλλιεργήσουν. Νομίζω ότι οι κυβερνήσεις είχαν να διαλέξουν ανάμεσα σε μια κοινωνική πολιτική (να διανείμουν την γη) και μια πολιτική που ωφελούσε το κράτος (να την κρατήσουν). Διάλεξαν την δεύτερη. Ήταν ένα δίκοπο μαχαίρι.

Δ. Η Παράγραφος της Ιστορικής Εργασίας/Διατριβής

Η κάθε παράγραφος ιστορικού κειμένου πρέπει να αποτελείται από τρία μέρη. Οι πρώτες μία ή δύο εισαγωγικές προτάσεις εκφράζουν την θέση ή άποψη του συγγραφέα (αυτό που θέλει να αποδείξει στην συγκεκριμένη παράγραφο). Μετά ακολουθούν τα αποδεικτικά στοιχεία, οι αποδείξεις του ισχυρισμού που εκφράσθηκε στην θέση και τέλος μία ή δύο προτάσεις, η κριτική, δείχνουν πώς οι αποδείξεις υποστηρίζουν την θέση. Για παράδειγμα, ας μελετήσουμε την παρακάτω πρόταση η οποία έχει χρωματισθεί με γαλάζιο για την θέση, κόκκινο για τις αποδείξεις και πράσινο για την κριτική.

Μετά την δολοφονία του Καποδίστρια το 1831, διατάγματα που τυπώθηκαν στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως δείχνουν ότι ένα μικρό μέρος των εθνικών κτημάτων δόθηκε σε ανθρώπους που είχαν υποφέρει κατά την διάρκεια της Επανάστασης. Συγκεκριμένα το 1832, το Ι' ψήφισμα της Εθνικής Συνελεύσεως[17] επιτρέπει στην κυβέρνηση να διανείμει 1.500.000 στρέμματα γης για αποζημιώσεις χηρών, ορφανών και γενικά δεινοπαθημένων κατά τον Αγώνα ατόμων. Επίσης, το ΙΓ' ψήφισμα του ιδίου έτους, επαναλαμβάνει την απόφαση για εκποίηση της εθνικής γης, καθορίζει την τιμή σε 4000 φοίνικες (νομισματική μονάδα της εποχής του Καποδίστρια) το κομμάτι[18] και επιτρέπει στον αγοραστή να πληρώσει μετά από ένα χρονικό διάστημα. Η μεταβατική κυβέρνηση από τον Κυβερνήτη (Καποδίστρια) στον Βασιλιά (Όθωνα) προσπαθεί να ικανοποιήσει, έστω και αποσπασματικά, το αίτημα των Ελλήνων και Ελληνίδων για μεταβίβαση της γης από το κράτος στους πολίτες. Παρ' όλα αυτά, η πραγματική διανομή ή εκποίηση που συντελέσθηκε είναι μικρή σε σχέση το σύνολο των εθνικών γαιών.

[17] *Εφημερίδα της Κυβερνήσεως*, αρ. 17, 2 Μαρτίου 1832.
[18] *Εφημερίδα της Κυβερνήσεως*, αρ. 18, 5 Μαρτίου 1832.

Ε. Οι Υποσημειώσεις ή Σημειώσεις Τέλους

Στο παράδειγμα που παραθέσαμε για την δομή της ιστορικής παραγράφου, το γαλάζιο και το πράσινο τμήμα είναι κείμενα γραμμένα από τον συγγραφέα που βασίζονται όμως στο κόκκινο τμήμα, τις αποδείξεις. Θα προσέξετε επίσης ότι στο κόκκινο τμήμα υπάρχουν οι αριθμοί 17 και 18 που παραπέμπουν στις πηγές που χρησιμοποίησε ο συγγραφέας για την σύνταξη αυτής της παραγράφου. Εάν οι βιβλιογραφικές παραπομπές θα τυπωθούν στο κάτω μέρος της ίδιας σελίδας με το κείμενο ονομάζονται υποσημειώσεις, εάν θα τυπωθούν στο τέλος της εργασίας ή διατριβής ονομάζονται σημειώσεις τέλους.

Οι υποσημειώσεις ή σημειώσεις τέλους αποτελούν ένα από τα σημαντικά στοιχεία που διακρίνουν τον τυχαίο ιστοριογράφο από τον πανεπιστημιακά εκπαιδευμένο ιστορικό. Επίσης, είναι

αυτές οι οποίες μετατρέπουν ένα λογοτεχνίζον ιστοριογραφικό κείμενο στην επιστήμη της Ιστορίας. Με άλλα λόγια, ένα ιστορικό κείμενο έχει αξία μόνο εάν οι απόψεις του συγγραφέα υποστηρίζονται από τις πηγές του, πράγμα που φαίνεται από την χρήση βιβλιογραφικών παραπομπών στις υποσημειώσεις ή τις σημειώσεις τέλους. Σε αντίθετη περίπτωση, δεν έχουμε Ιστορία αλλά μυθιστόρημα. Οι υποσημειώσεις είναι απολύτως απαραίτητες για να μπορεί ο αναγνώστης να επαληθεύσει τους ισχυρισμούς του συγγραφέα. Οι βιβλιογραφικές παραπομπές είναι για την Ιστορία ό,τι και η επανάληψη πειράματος στις φυσικές επιστήμες. Είναι και αυτό το στοιχείο που κάνει την Ιστορία επιστήμη.

Εάν ένα γεγονός ή μία άποψη επιβεβαιώνεται από περισσότερες της μίας πηγές, μην διστάσετε να τις αναφέρεται όλες στις υποσημειώσεις σας. Οι περισσότερες πηγές δίνουν μεγαλύτερη βαρύτητα στα επιχειρήματά σας ενώ δείχνουν και το εύρος της έρευνάς που πραγματοποιήσατε. Φυσικά, δεν πρέπει να γίνεται και κατάχρηση. Δεν είναι σωστό να παραπέμπετε συνεχώς τον αναγνώστη και σε κάθε υποσημείωση σε ένα γενικό έργο, το οποίο εκ των πραγμάτων έχει συνοψίσει ιδέες που θα έχετε συνοψίσει και εσείς. Το περιεχόμενο των υποσημειώσεων πρέπει να είναι μόνο αυτό που χρειάζεται στον αναγνώστη για να βεβαιωθεί ή για να επαληθεύσει τις πηγές σας. Να επαναλαμβάνετε μία παραπομπή με μέτρο και όπου αυτό χρειάζεται.

Η αναγραφή του αριθμού της υποσημειώσεως που παραπέμπει στην πηγή πρέπει να χρησιμοποιείται εκεί όπου γίνεται η αναφορά στην συγκεκριμένη πηγή (στο παράδειγμά μας παραπάνω, στην *Εφημερίδα της Κυβερνήσεως*). Παρ' όλα αυτά, ορισμένοι συγγραφείς αλλά και εκδότες πιστεύουν ότι όταν οι συγκεντρωμένες σε κάθε παράγραφο παραπομπές είναι πάνω από τρεις, είναι άσχημο να διακόπτει ο αναγνώστης κάθε τόσο την ανάγνωσή του για να διαβάζει τις υποσημειώσεις. Έτσι, προτείνουν συγκέντρωση όλων των παραπομπών της παραγράφου σε μία υποσημείωση στο τέλος των αποδείξεων. Η μέθοδος αυτή είναι καλή όταν δεν υπάρχει περίπτωση να προκληθεί σύγχυση στον αναγνώστη ως προς το ποια παραπομπή αναφέρεται σε ποιο τμήμα των αποδείξεων. Σε αντίθετη περίπτωση, είναι προτιμότερο να ακολουθήσετε την κλασσική μέθοδο χρησιμοποιώντας τις παραπομπές σας όπου αυτό είναι αναγκαίο και δυνατό.

Εάν χρειασθεί να παραθέσετε δύο πηγές στην ίδια υποσημείωση, πρέπει να τις ξεχωρίσετε βάζοντας ανάμεσά τους παύλα (−) ή διπλό ενωτικό (--). Για παράδειγμα μελετήστε την υποσημείωση 3 παρακάτω:

[3] Νίκος Σπηλιάδης, *Απομνημονεύματα* (Αθήνα: 1851), σ. 505 − Χρυσός Ευελπίδης, *Οικονομική και Κοινωνική Ιστορία της Ελλάδος* (Αθήνα: Παπαζήσης, 1950), σ. 44.

Σε μια ιστορική εργασία, οι υποσημειώσεις ακολουθούν συνεχόμενη αρίθμηση. Οι σύγχρονοι κειμενογράφοι (τύπου Writer ή Word) φροντίζουν αυτόματα για την σωστή αρίθμηση ακόμη και εάν χρειασθεί να προσθέσετε σε κάποιο σημείο μια νέα υποσημείωση, αφού έχετε ήδη ολοκληρώσει την συγγραφή του κειμένου. Σε μία διατριβή, οι υποσημειώσεις μπορεί να έχουν είτε συνεχόμενη αρίθμηση σε όλο το κείμενο ή να αρχίζουν πάλι από το 1 σε κάθε κεφάλαιο. Εάν ο συνολικός αριθμός των υποσημειώσεων είναι μεγάλος (π.χ. πάνω από 200) τότε ίσως είναι προτιμότερο η αρίθμηση τους να αρχίζει από τον αριθμό ένα σε κάθε κεφάλαιο.

Εκτός από τον κλασσικό τρόπο βιβλιογραφικών παραπομπών (υποσημειώσεις ή σημειώσεις τέλους) που περιγράφεται παραπάνω, ορισμένοι ιστορικοί χρησιμοποιούν την μέθοδο «Συγγραφέας Έτος, Σελίδα(ες)» εντός του κειμένου με πλήρη παραπομπή μόνο στην τελική βιβλιογραφία. Παραδείγματος χάριν: «Συγκρίνει την ελληνική επανάσταση με την γαλλική και συμπεραίνει ότι ήταν η αστική τάξη στην Γαλλία εκείνη η οποία πίεσε για την διανομή της γης (Φίλιας 1974, 69)». Η μέθοδος αυτή προέρχεται από τις φυσικές επιστήμες και χρησιμοποιείται ευρέως στην αρχαιολογία και στις κοινωνικές επιστήμες αλλά κατά την γνώμη μας δεν ενδείκνυται για την ιστορική συγγραφή. Στις περισσότερες περιπτώσεις ο ιστορικός συγγραφέας θα χρειασθεί να πα-

ραπέμψει τον αναγνώστη του σε περισσότερες από μία πηγές ταυτοχρόνως, σε πηγές χωρίς συγγραφέα ή σε διπλωματική αλληλογραφία. Τότε το σύστημα αυτό γίνεται προβληματικό. Παρ' όλα αυτά, όταν συγγράφουμε μία εργασία ή διατριβή σχετιζόμενη με την Αρχαία Ιστορία, μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε μία παραλλαγή του συστήματος για τους αρχαίους συγγραφείς ενώ ταυτοχρόνως να έχουμε υποσημειώσεις ή σημειώσεις τέλους με το κλασσικό σύστημα για την δευτερογενή βιβλιογραφία μας.

The sentiment can readily be paralleled in Xenophon's Cyrus (*Cyrop.*, VIII.1.22) or Aristotle's ideal monarchy (*Pol.*, III.1284b 25-34),[283] but in the highly charged atmosphere of flattery […]

[282] Cf. Volkmann 1975, 65-73 ; Braunert 1968 ; Farber 1979.

[Από το βιβλίο, A. B. Bosworth, *Conquest and Empire* (Cambridge: Cambridge Univ. Press, 1988-Canto edition, 1993), p. 115]

Στο παράδειγμα από το βιβλίο του A. B. Bosworth που μόλις παραθέσαμε μπορούμε να κάνουμε και μια ακόμη παρατήρηση. Όπως μπορείτε να διακρίνετε, ο συγγραφέας χρησιμοποιεί το σύστημα «Συγγραφέας Έτος, Σελίδα(ες)» στις υποσημειώσεις του (αλλά θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί και στις σημειώσεις τέλους). Αυτή η μέθοδος είναι αποδεκτή όταν χρειάζεται (κυρίως στην διατριβή) να παραπέμπετε συχνά σε συγκεκριμένες πηγές και άρα δεν είναι λογικό να επαναλαμβάνετε ολόκληρη την βιβλιογραφική παραπομπή κάθε φορά που παραπέμπετε σ' αυτή. Όπως και να έχουν τα πράγματα, φροντίστε να χρησιμοποιήσετε το ίδιο σύστημα βιβλιογραφικών παραπομπών σε ολόκληρη την εργασία σας και να μην αναμείξετε τα συστήματα που αναφέραμε.

Ως ιδανικό σύστημα βιβλιογραφικών παραπομπών για ιστορική συγγραφή, προτείνουμε το σύστημα University of Chicago-Turabian. Συγκεκριμένα, υποσημειώσεως ή σημειώσεων τέλους με πλήρη πρώτη αναγραφή και συντομευμένες επόμενες. Δηλαδή, την πρώτη φορά που παραπέμπετε σε μία πηγή χρησιμοποιήστε την πλήρη παραπομπή:

[3] Νίκος Σπηλιάδης, *Απομνημονεύματα* (Αθήνα: 1851), σ. 505

Όλες τις επόμενες φορές που χρειάζεται να παραπέμψετε στην ίδια πηγή, χρησιμοποιήστε μία συντόμευσή της:

[8] Σπηλιάδης, 1851, σ. 508-509 ή απλώς [8] Σπηλιάδης, σ. 508-509

Προβλήματα μπορεί να προκύψουν εάν χρησιμοποιείτε δύο ή περισσότερα βιβλία του ιδίου συγγραφέα που έχουν εκδοθεί το ίδιο έτος. Σε αυτή την περίπτωση, προτείνουμε την χρήση και του τίτλου (εάν είναι μονολεκτικός) ή συντομεύσεώς του. Στο παράδειγμα παρακάτω χρησιμοποιούμε και το φανταστικό βιβλίο Χρυσός Ευελπίδης, *Η Ελληνική Οικονομία* (Αθήνα: 1950) για να δείξουμε πώς πρέπει να γίνουν οι παραπομπές.

[18] Χρυσός Ευελπίδης, *Οικονομική και Κοινωνική Ιστορία της Ελλάδος* (Αθήνα: Παπαζήσης, 1950), σ. 44.

[35] Χρυσός Ευελπίδης, *Η Ελληνική Οικονομία* (Αθήνα: 1950), σ. 113.

[43] Ευελπίδης, *Οικονομική και Κοινωνική Ιστορία*, 1950, σ. 83 -- Ευελπίδης, *Η Ελληνική Οικονομία*, 1950, σ. 118-119.

Προσέξτε ότι η πλήρης παραπομπή στις υποσημειώσεις ή σημειώσεις τέλους αναγράφεται με συγκεκριμένο τρόπο. Ακολουθείτε πάντοτε τον τύπο και τα σημεία στίξεως όπως παρουσιάζονται στα παραδείγματά μας (δες παρακάτω). Σε γενικές γραμμές, ο τίτλος βιβλίου ή ο γενικός τίτλος συλλογής άρθρων ή συλλογικού έργου ή ο τίτλος άλλων πηγών γράφονται ανάμεσα σε εισαγωγικά ή με πλάγια γράμματα ή υπογραμμίζονται ενώ οι τίτλοι των περιοδικών γράφονται με πλάγια γράμματα ή υπογραμμίζονται.

Οι υποσημειώσεις ή σημειώσεις τέλους περιέχουν βιβλιογραφικές παραπομπές στις πηγές του συγγραφέα αλλά μπορούν να περιέχουν και επεξηγηματικές ή συμπληρωματικές προτάσεις που ο συγγραφέας πιστεύει ότι δεν χρειάζεται να ενσωματωθούν στο κυρίως κείμενό του. Αυτό το κείμενο πρέπει να είναι όσο το δυνατόν πιο σύντομο και να μην σχηματίζει ολόκληρη παράγραφο με πολλές προτάσεις. Εάν ανακαλύψετε ότι η επεξηγηματική σας υποσημείωση πρέπει να ξεπεράσει τις 3-4 γραμμές κειμένου ή τις τρεις μικρές προτάσεις τότε είναι μάλλον σημαντική και πρέπει να ενσωματωθεί στο κυρίως κείμενο της εργασίας ή διατριβής σας. Δείτε για παράδειγμα τις παρακάτω σύντομες επεξηγηματικές προτάσεις της σημειώσεως 6:

[6] Το Πανελλήνιο ιδρύθηκε από τον Καποδίστρια το 1828 και το αποτελούσαν 27 μέλη. Διαιρούνταν σε τρία τμήματα: οικονομικών, εσωτερικών υποθέσεων και στρατιωτικών.

ΣΤ. Τρόποι Γραφής των Σημειώσεων

Οι υποσημειώσεις ή σημειώσεις τέλους ακολουθούν μια αυστηρή τυπολογία η οποία βοηθάει τον αναγνώστη αλλά και τον ίδιο τον συγγραφέα να ανατρέξει στις πηγές που παραθέτει, όταν αυτό χρειασθεί. Οι υποσημειώσεις παραθέτονται με γράμματα μικρότερα κατά δύο στιγμές από το μέγεθος των γραμμάτων του κυρίως κειμένου (π.χ. 12 στιγμές για το κείμενο και 10 για τις υποσημειώσεις ή σημειώσεις τέλους). Σε γενικές γραμμές η τυπολογία των σημειώσεων εκφράζεται με διαφορετικό τρόπο για την παραπομπή σε βιβλία και με διαφορετικό τρόπο για την παραπομπή σε άρθρα από συλλογικά έργα ή περιοδικά. Στις υποσημειώσεις σας πρέπει απαραίτητα να ακολουθείτε τους τύπους που παραθέτουμε παρακάτω, με όλα τα κόμματα, τις τελείες και τα άλλα σημάδια. Επίσης, οι τίτλοι των βιβλίων πρέπει είτε να είναι είτε με πλάγια γράμματα, είτε υπογραμμισμένοι. Οι τίτλοι των άρθρων πρέπει οπωσδήποτε να είναι μέσα σε εισαγωγικά ενώ η συλλογή ή το περιοδικό από το οποίο προήλθαν να παρατίθεται με πλάγια γράμματα ή υπογραμμισμένο. Γενικά, όποια τυπολογία και να χρησιμοποιήσετε, φροντίστε να είναι η ίδια σε ολόκληρο το κείμενό σας.

Εμείς προτείνουμε την τυπολογία που περιγράφουμε παρακάτω (οι παραπομπές είναι κατά παρέκκλιση σε μεγαλύτερο από το κανονικό μέγεθος γραμμάτων για να διακρίνονται όλα τα σημεία στίξεως):

Α. Τύπος Παραπομπής σε Βιβλίο:
1. Ένας Συγγραφέας
Χρυσός Ευελπίδης, *Οικονομική και Κοινωνική Ιστορία της Ελλάδος* (Αθήνα: Παπαζήσης, 1950), σ. 44-53.

2. Δύο Συγγραφείς
Στέλλα Δρούγγου και Γιάννης Τουρατσόγλου, *Ελληνιστικοί λαξευτοί τάφοι Βεροίας*

(Αθήνα: Ταμ. Αρχαιολ. Πόρων, 1980), σ. 6.

3. Τρεις ή Περισσότεροι Συγγραφείς

Β. Σπανδάτος και άλλοι, *Οι Μαθηματικοί της Αρχαίας Ελλάδας* (Αθήνα: Αίθρα, [1994;]), σ. 13, 18, 20-21.

Το όνομα που χρησιμοποιείται είναι αυτό του πρώτου συγγραφέα. Το έτος εκδόσεως τίθεται ανάμεσα σε αγκύλες διότι δεν είναι τυπωμένο στο βιβλίο αλλά συνάγεται από άλλα στοιχεία (π.χ. η ένδειξη ‘Αθήνα, 25 Νοεμβρίου 1994’ είναι τυπωμένη στο τέλος της εισαγωγής).

Β. Τύπος Παραπομπής σε Άρθρο από Συλλογικό Έργο και Περιοδικό

1. Συλλογικό Έργο

Ευ. Χρυσός, «Οδικές αρτηρίες, πόλεις και κάστρα της Ηπείρου» στο Μ. Β. Σακελλαρίου, επιμ. *Ήπειρος. 4000 χρόνια ελληνικής ιστορίας και πολιτισμού* (Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών, 1997), σ. 149.

2. Περιοδικό Ευρείας Κυκλοφορίας

Παναγιώτης Δερτιλής, «Η Επανάστασις του 1821 και τα Εθνικά Κτήματα», *Οικονομικός Ταχυδρόμος*, 15 Ιουλίου 1971, σ. 11-12.

3. Επιστημονικό Περιοδικό

Έλλη Σκοπετέα, «Ο Ρήγας και το οθωμανικό πλαίσιο του ελληνικού διαφωτισμού», *Τα Ιστορικά,* τόμος 19 (Δεκέμβριος 2002) : 278-280.

Εάν το περιοδικό αριθμείται κατά τεύχη και όχι κατά τόμους, τότε αντί για την λέξη ‘τόμος’ χρησιμοποιείστε την λέξη ‘τεύχος’.

Γ. Τύπος Παραπομπής σε Πρωτογενή Πηγή

1. Τυπωμένη Πρωτογενής Πηγή

Ελλάδα, *Σύνταγμα* (Αθήνα: 1844), άρθρο 102.

Ιωάννης Καποδίστριας, *Επιστολαί*, μετάφραση Μ. Σχινάς, τόμος Δ’ (Αθήνα: 1841) : 124-126.

2. Ανέκδοτη Πρωτογενής Πηγή

[Νικόλαος] Κολυβάς [;] *Ιστορικό Σημείωμα επί της Νομοθεσίας των Εθνικών Κτημάτων*, Εθνικά Αρχεία ([Αθήνα]: 1919), σ. 18 [δακτυλογραφημένο].

Σε γενικές γραμμές, στις παραπομπές που παραθέτετε στις σημειώσεις φροντίστε να συμπεριλάβετε όλα τα εκδοτικά ή αρχειακά στοιχεία που θα βοηθήσουν τον αναγνώστη να τοποθετήσει την πηγή στον χρόνο, να εντοπίσει την προέλευσή της και να κατανοήσει την σοβαρότητα και σπουδαιότητά της. Εκδοτικά ή αρχειακά στοιχεία που δεν υπάρχουν στην πηγή αλλά είναι γνωστά από αλλού ή συμπεραίνονται από την ίδια την πηγή (π.χ. χρονολόγηση) πρέπει να αναγράφονται μέσα σε αγκύλες. Στο τελευταίο παράδειγμά μας ανωτέρω, το όνομα Κολυβάς είναι γραμμένο με γαλάζιο μολύβι πάνω στο δακτυλόγραφο. Η *Υδρία Μεγάλη Γενική Εγκυκλοπαίδεια*, 34:22, μας διευκρινίζει ότι ο Νικόλαος Κολυβάς υπήρξε γνωστός νομικός στις αρχές του 20ου αιώνα στην Ελλάδα και άρα επιβεβαιώνει τον συγγραφέα της πηγής μας. Παρ’ όλα αυτά, το μικρό όνομα του συγγραφέα που δεν αναγράφεται πουθενά πάνω στην πηγή μας έπρεπε να τεθεί σε αγκύλες ενώ το ερωτηματικό ανάμεσα σε αγκύλες μετά το επώνυμο υπονοεί ότι το όνομα του συγγραφέα δεν είναι μέρος του υπόλοιπου κειμένου (στην περίπτωσή μας είναι γραμμένο με μολύβι). Επίσης, ο τόπος συγγραφής ή εκδόσεως δεν αναγράφεται πουθενά στην πηγή μας και κανονικά θα έπρεπε να τον παραλείψουμε τελείως. Επειδή όμως και με βάση την βιογραφία του ο Ν. Κολυβάς έγραψε κατά πάσα πιθανότητα το κείμενο στην Αθήνα, προτιμήσαμε να αναφέρουμε τον τόπο σε αγκύλες.

Δ. Τύπος Παραπομπής σε Ηλεκτρονικές Πηγές

1. Αναδραστικός Δίσκος (CD-ROM ή DVD-ROM)

Αλέξιος Α’, «Η ανύψωση του μορφωτικού επιπέδου του κλήρου από τον Αλέξιο Α’» στο *Σοφία* (Αθήνα: Ίδρυμα Μελετών Λαμπράκη, 1997). [CD-ROM]: Επιλέξτε: Βυζαντινά Κείμενα/Αλέξιος Α’

Εικόνα: «Ειδώλιο γυμνής καθιστής γυναίκας» στο *Η Ελλάδα του Μουσείου Μπενάκη* (Αθήνα: Μουσείο Μπενάκη/Καστανιώτης, 2002). [DVD-ROM]: Επιλέξτε: Αναζητώντας το στίγμα της Αρχαιότητας/Νεολιθική περίοδος/[εικόνα 6 από πάνω, Δωρεά Γ. Τσολοζίδη (32602)].

Οι πλάγιες γραμμές στο τελευταίο τμήμα δείχνουν την πορεία που πρέπει να ακολουθήσει ο αναγνώστης κατά την ανάγνωση του αναδραστικού δίσκου (CD-ROM ή DVD-ROM) για να εντοπίσει το κείμενο ή την εικόνα στην οποία παραπέμπει ο συγγραφέας. Τα στοιχεία που δίνονται στην τελευταία αγκύλη είναι προαιρετικά αλλά στην προκειμένη περίπτωση βοηθάνε τον αναγνώστη να εντοπίσει την ακριβή εικόνα στην οποία γίνεται η αναφορά του συγγραφέα.

3. Πηγή από το Διαδίκτυο [σε δεύτερη παρουσίαση]

M. B. Hatzopoulos, «Alexander en Perse: La Revanche et l' Empire,» *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* 116 (1997) : 41–52. [ΔΙΑΔΙΚΤΥΟ]: αρχείο PDF
http://www.uni-koeln.de/phil-fak/ifa/zpe/downloads/1997/116pdf/116041.pdf
[Επίσκεψη: 1 Δεκεμβρίου 2011].

Το άρθρο του Χατζόπουλου τυπώθηκε αρχικά στο *Zeitschrift für Papyriologie und Epigraphik* αλλά υπάρχει διαθέσιμο και στο Διαδίκτυο στην διεύθυνση που δίνεται και μάλιστα σε μορφή αρχείου PDF. Στα ξενόγλωσσα περιοδικά ο αριθμός πριν από το έτος (εδώ 116) αναφέρεται στον αριθμό του τόμου και ποτέ στο τεύχος. Τα τεύχη σημειώνονται με την βραχυγραφία no. ή αρ.

4. Πηγή από το Διαδίκτυο [μόνο στο Διαδίκτυο]

Fotini Orphanos, «The Expansionist Policy of Catherine the Great towards the Ot-

toman Empire (1763-1796),» *Anistoriton* E012 (June 2001). http://www.anistor.gr/english/enback/e012.htm [Επίσκεψη: 1 Δεκεμβρίου 2011].

Η τελευταία ημερομηνία σε παραπομπή στο Διαδίκτυο αναφέρεται στην χρονολογία που ο συγγραφέα είδε την σελίδα. Επειδή, δυστυχώς, μπορεί η πηγή στην οποία παραπέμπουμε στο Διαδίκτυο να μην είναι προσβάσιμη στο μέλλον είναι επιβεβλημένο να γράψουμε την ημερομηνία αυτή. Επίσης, συνιστούμε να κατεβάζετε στον υπολογιστή σας ή να εκτυπώνετε τις πηγές που χρησιμοποιείτε από το Διαδίκτυο έτσι ώστε ακόμη και εάν η πηγή δεν είναι στο μέλλον προσβάσιμη, να υπάρχει αντίγραφό της στο αρχείο σας.

5. Μήνυμα σε Λίστα Συζητήσεως

James Spinti, «Nile shipwreck & Herodotus» CLASSICS-L, 18 March 2019 https://lsv.uky.edu/scripts/wa.exe?A2=ind1903C&L=CLASSICS-L&P=5593 [Επίσκεψη 5 Απριλίου 2019].

6. Μήνυμα σε Ομάδα Συζητήσεων του GOOGLE

schon (cldodgson@optusnet.net.au), «Re: Archery in Archaic Greece» [GOOGLE GROUP]: alt.archaeology, 2002-01-11, 12:40:10, Ψάξε τίτλο μηνύματος στο http://groups.google.com/ [Επίσκεψη: 1 Δεκεμβρίου 2011].

Ζ. Τρόπος Γραφής της Βιβλιογραφίας

Εάν έχετε χρησιμοποιήσει αρκετές πρωτογενείς πηγές (περισσότερες των τριών), είναι καλή πρακτική να ξεχωρίσετε την βιβλιογραφία σας σε «Πρωτογενείς Πηγές» και «Βοηθήματα» (δευτερογενείς πηγές). Στην κατηγορία Πρωτογενείς Πηγές συμπεριλάβετε με αλφαβητική σειρά όλες τις αρχειακές και τυπωμένες πηγές που έχουμε χαρακτηρίσει ως πρωτογενείς (δες παραπάνω) ενώ με την ίδια σειρά αναγράψτε όλες τις άλλες στα Βοηθήματα.

Η αναγραφή της βιβλιογραφίας ακολουθεί ακριβώς τους ίδιους κανόνες με τις υποσημειώσεις ή σημειώσεις τέλους με μία σημαντική διαφορά: το επώνυμο του πρώτου ή μοναδικού συγγραφέα τίθενται πρώτο και το όνομά του έπεται έτσι ώστε η βιβλιογραφία να είναι σε αλφαβητική σειρά. Επίσης, στις περισσότερες περιπτώσεις, όπου χρησιμοποιούνται στις υποσημειώσεις κόμματα, στην βιβλιογραφία μετατρέπονται σε τελείες και οι παρενθέσεις απαλείφονται.

Σημ.: Οι ερμηνευτικές σημειώσεις για κάθε παραπομπή αναλύονται στο τμήμα «Τρόποι γραφής των Υποσημειώσεων» παραπάνω.

Α. Τύπος Παραπομπής σε Βιβλίο:

1. Ένας Συγγραφέας

Ευελπίδης, Χρυσός. *Οικονομική και Κοινωνική Ιστορία της Ελλάδος*. Αθήνα: Παπαζήσης, 1950.

2. Δύο Συγγραφείς

Δρούγγου, Στέλλα και Γιάννης Τουρατσόγλου. *Ελληνιστικοί λαξευτοί τάφοι Βεροίας.*

Αθήνα: Ταμ. Αρχαιολ. Πόρων, 1980.

3. Τρεις ή Περισσότεροι Συγγραφείς

Σπανδάτος, Β. και άλλοι. *Οι Μαθηματικοί της Αρχαίας Ελλάδας.* Αθήνα: Αίθρα, [1994;].

Β. Τύπος Παραπομπής σε Άρθρο από Συλλογικό Έργο και Περιοδικό

1. Συλλογικό Έργο

Χρυσός, Ευ. «Οδικές αρτηρίες, πόλεις και κάστρα της Ηπείρου» στο Μ. Β. Σακελλαρίου. Επιμ. *Ήπειρος. 4000 χρόνια ελληνικής ιστορίας και πολιτισμού.* Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών, 1997.

2. Περιοδικό Ευρείας Κυκλοφορίας

Δερτιλής, Παναγιώτης. «Η Επανάστασις του 1821 και τα Εθνικά Κτήματα», *Οικονομικός Ταχυδρόμος,* 15 Ιουλίου 1971, σ. 11-12.

3. Επιστημονικό Περιοδικό

Σκοπετέα, Έλλη. «Ο Ρήγας και το οθωμανικό πλαίσιο του ελληνικού διαφωτισμού». *Τα Ιστορικά.* Τόμος 19 (Δεκέμβριος 2002) : 275-282.

Κατά την αναγραφή της βιβλιογραφίας, οι σελίδες που αναφέρονται στα άρθρα από περιοδικά είναι η πρώτη και η τελευταία του κάθε άρθρου ασχέτως εάν εμείς έχουμε ουσιαστικά χρησιμοποιήσει μόνο ορισμένες από αυτές στην εργασία μας ή διατριβή.

Γ. Τύπος Παραπομπής σε Πρωτογενή Πηγή

1. Τυπωμένη Πρωτογενής Πηγή

Ελλάδα. *Σύνταγμα.* Αθήνα: 1844.

Καποδίστριας, Ιωάννης. *Επιστολαί* Μετάφραση Μ. Σχινάς. 10 τόμοι. Αθήνα: 1840-1843.

2. Ανέκδοτη Πρωτογενής Πηγή

Κολυβάς [;],[Νικόλαος]. *Ιστορικό Σημείωμα επί της Νομοθεσίας των Εθνικών Κτημάτων.* Εθνικά Αρχεία. [Αθήνα]: 1919 [δακτυλογραφημένο].

Δ. Τύπος Παραπομπής σε Ηλεκτρονικές Πηγές
1. Αναδραστικός Δίσκος (CD-ROM ή DVD-ROM)
Σοφία. Αθήνα: Ίδρυμα Μελετών Λαμπράκη, 1997. [CD-ROM].

Η Ελλάδα του Μουσείου Μπενάκη. Αθήνα: Μουσείο Μπενάκη/Καστανιώτης, 2002. [DVD-ROM].

3. Πηγή από το Διαδίκτυο [σε δεύτερη παρουσίαση]
Hatzopoulos, M. B. «Alexander en Perse: La Revanche et l' Empire.» *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* 116 (1997) : 41–52. [ΔΙΑΔΙΚΤΥΟ]: Αρχείο PDF http://www.uni-koeln.de/phil-fak/ifa/zpe/downloads/1997/116pdf/116041.pdf [Επίσκεψη: 1 Δεκεμβρίου 2011].

4. Πηγή από το Διαδίκτυο [μόνο στο Διαδίκτυο]
Orphanos, Fotini. «The Expansionist Policy of Catherine the Great towards the Ottoman Empire (1763-1796).» *Anistoriton* E012 (June 2001). http://www.anistor.gr/english/enback/e012.htm [Επίσκεψη: 1 Δεκεμβρίου 2011].

5. Μήνυμα σε Λίστα Συζητήσεως
James Spinti. «Nile shipwreck & Herodotus» CLASSICS-L, 18 March 2019 https://lsv.uky.edu/scripts/wa.exe?A2=ind1903C&L=CLASSICS-L&P=5593 [Επίσκεψη 5 Απριλίου 2019].

6. Μήνυμα σε Ομάδα Συζητήσεων του GOOGLE
schon (cldodgson@optusnet.net.au). «Re: Archery in Archaic Greece» [GOOGLE GROUP]: alt.archaeology 2002-01-11, 12:40:10, Ψάξε τίτλο μηνύματος στο http://groups.google.com/ [Επίσκεψη: 1 Δεκεμβρίου 2011].

Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με το πώς πρέπει να καταγράφονται οι βιβλιογραφικές παραπομπές σε ηλεκτρονικές πηγές δείτε στο Maurice Crouse, "Citing Electronic Information in History Papers," The University of Memphis, 12 June 2015 at http://www.anistor.gr/history/Crouse_Citing_Electronic_Information_in_History_2015.pdf [Επίσκεψη: 1 Δεκεμβρίου 2019]

Η. Ένας καλός Τίτλος

Ο τίτλος της ιστορικής εργασίας ή διατριβής πρέπει να είναι σύντομος και να ανταποκρίνεται στο περιεχόμενο του κειμένου. Εάν δεν είναι δυνατόν να γίνει αυτό, μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε την μέθοδο του γενικού τίτλου και του ειδικού υπότιτλου. Να μερικά παραδείγματα καλών τίτλων ή τίτλων και υποτίτλων:

Ο Α. Κουμουνδούρος και η διανομή των εθνικών κτημάτων

Ο Όθωνας και η 3η Σεπτεμβρίου 1843

Η Συνταγματική Επανάσταση του 1843
Γιατί ο Όθων αναγκάστηκε να παραχωρήσει Σύνταγμα

Η Αγροτική Ελλάδα το 1871
Προβλήματα, Κρίσεις και Σκέψεις για την διανομή των εθνικών κτημάτων

Θ. Οι Χρυσοί Κανόνες της Ιστορικής Συγγραφής

Κατά την διάρκεια της συνθέσεως της εργασίας ή διατριβής, ο ιστορικός πρέπει να έχει πάντα στον νου του ορισμένους χρυσούς κανόνες της ιστορικής συγγραφής. Ο συγγραφέας πρέπει να προσέξει να μην χρησιμοποιήσει ιδέες άλλων για δικές του αλλά να διατυπώσει πρωτότυπες ιδέες βασισμένες στις πηγές του, να μην εκφράσει θέσεις που να απορρέουν από προσωπικά του πιστεύω αλλά να συζητήσει θέσεις που είναι αντίθετες με τις δικές του.

Όταν ο ιστορικός χρησιμοποιεί στο κείμενό του ιδέες που έχει διαβάσει σε μελέτες άλλων πρέπει οπωσδήποτε να υποδεικνύει τον αρχικό εμπνευστή τους τοποθετώντας υποσημείωση όπου χρειάζεται. Σε αντίθετη περίπτωση υποπίπτει στο σοβαρότατο παράπτωμα της λογοκλοπής (plagiarism, breach of academic integrity) και γίνεται αναξιόπιστος για ολόκληρο το έργο του. Οι βιβλιογραφικές παραπομπές δεν χρησιμοποιούνται μόνο όταν ενσωματώνουμε στο κείμενό μας σκέψεις κάποιου άλλου όπως τις έγραψε εκείνος (με την χρήση εισαγωγικών) αλλά και όταν παραφράζουμε σκέψεις άλλων. Δηλαδή, όταν διατυπώνουμε με δικά μας λόγια τις ιδέες άλλων συγγραφέων ή και όταν συνοψίζουμε ένα πρωτογενές κείμενο (π.χ. απομνημονεύματα).

Φυσικά, μία ιστορική εργασία που απλώς συνοψίζει πηγές ή ιδέες άλλων χωρίς να περιέχει και τις σκέψεις του συγγραφέα δεν έχει λόγο υπάρξεως. Πρέπει όμως ο ιστορικός να είναι πολύ προσεκτικός να μην διατυπώνει σκέψεις οι οποίες δεν υποστηρίζονται από τις πηγές του ή να είναι εικασίες που δεν βασίζονται πουθενά. Για παράδειγμα, εάν διατυπώσουμε την θέση ότι ο Κουμουνδούρος επιχείρησε την διανομή των εθνικών κτημάτων για να ωφελήσει τους μεγαλοτσιφλικάδες και απλώς παραθέσουμε σωρεία δικών μας σκέψεων και χωρίς καμία παραπομπή σε πηγές, τότε η εργασία μας είναι ιστορικά αναξιόπιστη. Αντιθέτως, είναι σωστό το να χρησιμοποιήσουμε μία πηγή για να βασίσουμε μια μικρή μας υπόθεση. Η παρακάτω παράγραφος δείχνει την σωστή χρήση υποθέσεως βασισμένης σε πηγή:

Το έτος 1834, η κυβέρνηση διένειμε στους αξιωματικούς και στρατιώτες του στρατού και του ναυτικού εθνική γη η οποία ήταν μεν ακαλλιέργητη αλλά καλλιεργήσιμη (άρθρο 1) και καθόρισε την αξία της παραχωρηθησόμενης γης μεταξύ 1200 δρχ. και 7000 δρχ. της εποχής, ανάλογα με τον βαθμό τους (άρθρο 4).[19] *Αυτή η παραχώρηση γαιών από την Αντιβασιλεία που κυβερνούσε τότε την Ελλάδα πρέπει να ήταν μια πολύ καλά υπολογισμένη πολιτική κίνηση. Με αυτόν τον τρόπο η Αντιβασιλεία πήρε με το μέρος της το σύνολο του στρατού και έτσι ένοιωθε περισσότερο θωρακισμένη εναντίον πιθανής στρατιωτικής εξεγέρσεως.*

[19] *Εφημερίδα της Κυβερνήσεως*, αρ. 22, 16 Ιουνίου 1834.

Στην παράγραφο που παραθέσαμε παρατηρείστε ότι η πηγή (ο νόμος από την *Εφημερίδα της Κυβερνήσεως*) παραφράζεται και η υποσημείωση τίθεται στο τέλος της παραφράσεως ενώ η ιστορική υπόθεση, η οποία εκφράζει και το κίνητρο της Αντιβασιλείας, είναι απολύτως δικαιολογημένη από την πηγή. Παρ' όλα αυτά, ο συγγραφέας χρησιμοποιεί την λέξη «πρέπει» («πρέπει να ήταν μια πολύ καλά υπολογισμένη κίνηση») για να τονίσει ακριβώς τον υποθετικό χαρακτήρα της προτάσεώς του.

Πριν αρχίσει την συγγραφή, ο ιστορικός πρέπει να έχει απαλλαγεί από τα προσωπικά του

πιστεύω για πρωταγωνιστές της περιόδου που μελετά ή ακόμη και το ίδιο το γεγονός. Στην πραγματικότητα, από την εποχή που αρχίζει την έρευνά του και συγκεντρώνει τις σημειώσεις του για την εργασία ή διατριβή, πρέπει να προσεγγίζει τις πηγές του ως εξωτερικός παρατηρητής, απαλλαγμένος από προαποφασισμένες θέσεις ή απόψεις. Για παράδειγμα, δεν θα συγγράψω καν ιστορική εργασία ή διατριβή εάν εκ των προτέρων πιστεύω ότι οι βασιλείς της Ελλάδας ήταν όλοι τους προδότες και μάλιστα επιλέξω μόνο εκείνες τις πηγές που (κατά την γνώμη μου) αποδεικνύουν ακριβώς αυτό. Ο καλός ιστορικός τρώγεται πάντα από το σαράκι της γνώσης και της αμφιβολίας και γι' αυτό αφήνει τις πηγές του να τον καθοδηγήσουν στα συμπεράσματα που θα εξαγάγει στο τέλος της μελέτης του. Σήμερα, είναι ευρέως γνωστό ότι οι ιστορικές μελέτες πολλών μαρξιστών ιστορικών (ιδίως αυτών που έζησαν στην Σοβιετική Ένωση) είναι ιστορικά αναξιόπιστες διότι οι συγγραφείς τους χρησιμοποίησαν την ιδεολογία τους ως τον μόνο οδηγό για την συγγραφή τους. Επίσης, το ίδιο έπραξαν και οι φανατικοί νεορεπουμπλικάνοι ιστορικοί της δεκαετίας του 1980 στις ΗΠΑ. Αντιθέτως, ιστορικοί οι οποίοι υπήρξαν μαρξιστές (π.χ. Eric Hobsbawm) ή συντηρητικοί (π.χ. Samuel Flagg Bemis) αλλά έμειναν πιστοί στην ιστορική μεθοδολογία, έδωσαν τεράστια προώθηση στην ιστορική επιστήμη. Συνεπώς, ο ιστορικός πρέπει να καθοδηγείται από τις πηγές του για την εξαγωγή των συμπερασμάτων του και να μην επιλέγει μόνο εκείνες που εξυπηρετούν τα ήδη αποκρυσταλλωμένα επιχειρήματά του.

Είναι ακόμη, πολύ σημαντικό, ο ιστορικός να μην παραβλέπει, αποσιωπά ή απορρίπτει χωρίς καμία κριτική απόψεις άλλων μελετητών που είναι αντίθετες με τις δικές του επί του ιδίου θέματος. Πρέπει ή να μεταβάλλει τις ιδέες του εάν πεισθεί από τα επιχειρήματα των άλλων ή να αναπτύξει τα δικά του επιχειρήματα για να αντικρούσει τους άλλους ιστορικούς ή τουλάχιστον --είτε μέσα στο κείμενό του είτε σε υποσημείωση-- να αναφέρει την ύπαρξη αντιθέτων απόψεων. Στην παρακάτω παράγραφο δείτε πώς ένας ιστορικός αντικρούει επιχείρημα συναδέλφου του.

Ο Θ. Σταυρόπουλος πιστεύει ότι αυτό το γράμμα [παρατίθεται αμέσως πριν] αποκαλύπτει ότι ο Καποδίστριας ήρθε σε επαφή με τους πλούσιους Έλληνες εμπόρους στην Ρωσία για να τους πουλήσει εθνική γη. Πιστεύει, επίσης, ότι σκοπός του κυβερνήτη ήταν να εγκαθιδρύσει μια νέα κεφαλαιοκρατική τάξη που θα είχε στην ιδιοκτησία της μεγάλες εκτάσεις γης.[29] *Αλλά ο Θ. Σταυρόπουλος αρνείται να δει εκείνα τα σημεία του γράμματος στα οποία ο Καποδίστριας αποκαλύπτει ότι σχεδιάζει να διανείμει γη και σε ακτήμονες καλλιεργητές ενώ η πρόταση του προς τους Έλληνες των βορείων παραλίων του Εύξεινου Πόντου αφορά στην σύσταση εταιρίας από εκείνους για εξασφάλιση γης και όχι αγορές από λίγους κεφαλαιούχους.*[30]

[29] Θεόδωρος Σταυρόπουλος, *Ιστορική Ανάλυση του Αγροτικού Ζητήματος στην Ελλάδα* (Αθήνα: Νέα Σύνορα, 1979), σ. 40.

[30] Ιωάννης Καποδίστριας, *Επιστολαί*, μετ. Μ. Σχινάς, τομ. Δ' (Αθήνα: 1841), σ. 124-126.

Παρατηρείστε στην παραδειγματική παράγραφο παραπάνω ότι οι απόψεις του ιστορικού Θ. Σταυρόπουλου παραφράζονται και ο αναγνώστης παραπέμπεται μέσω της υποσημειώσεως στην σελίδα του βιβλίου στο οποίο διατυπώθηκαν οι ιδέες του. Αμέσως μετά, διατυπώνονται οι αντιρρήσεις του συγγραφέα ενώ η παραπομπή στο ιστορικό τεκμήριο δίνει την ευκαιρία στον αναγνώστη να εντοπίσει την πηγή για την οποία εκφράζονται δύο διαφορετικές απόψεις και να κρίνει μόνος του με ποια από τις δύο θα συνταχθεί ή εάν θα σχηματίσει την δική του.

Καθ' όλη την διάρκεια την συγγραφής, πρέπει ο ιστορικός να έχει στο μυαλό του το κοινό στο οποίο απευθύνεται. Διαφορετικά θα γράψει κανείς για τους συναδέλφους του, διαφορετικά για το πλατύ κοινό, και διαφορετικά για να διδάξει φοιτητές. Όταν μια εργασία είναι πολύ ειδική και πρόκειται να αναγνωσθεί σε επιστημονικό συνέδριο ιστορικών, δεν χρειάζονται επεξηγήσεις για θέματα που γνωρίζουν οι ιστορικοί αλλά πρέπει ο συγγραφέας να επικεντρώσει το κείμενό του στο

θέμα του και κυρίως στις νέες πληροφορίες ή ερμηνείες που παρουσιάζει στους συναδέλφους του. Οι ανακοινώσεις σε συνέδρια είναι συνήθως πολύ περιορισμένες (μπορεί και μόνο 5 έως 7 λεπτά με το ρολόι) ενώ δίνεται η δυνατότητα στον ιστορικό να επεκταθεί λίγο περισσότερο στο γραπτό κείμενο που θα παραδώσει. Πάντως πολύ συχνά οι επιστημονικές ανακοινώσεις περιορίζονται με αριθμό λέξεων (συχνά όχι περισσότερες από 2500 ή 10 τυπωμένες σελίδες σε χαρτί μεγέθους A4 και σε διπλό διάστημα εκτυπώσεως), οι οποίες συμπεριλαμβάνουν και τις υποσημειώσεις.

Όταν ο ιστορικός γράφει ένα κείμενο για το πλατύ κοινό (για όσους ενδιαφέρονται για την Ιστορία γενικά) πρέπει να προσέξει να επεξηγήσει περισσότερο τα σημεία εκείνα που οι αναγνώστες του δεν γνωρίζουν. Επίσης, το διδακτικό βιβλίο που απευθύνεται σε φοιτητές πρέπει να είναι ιδιαίτερα φροντισμένο, να είναι γενικής θεματολογίας και όχι μια επέκταση της διατριβής του συγγραφέα, να παρουσιάζει τις πιο πρόσφατες και όλες τις απόψεις των ιστορικών, να μην είναι φορτωμένο με περιττές υποσημειώσεις και να έχει επιμελημένη βιβλιογραφία. Γενικά, είναι πιο δύσκολο να γράψει κανείς ένα κείμενο γενικού ενδιαφέροντος παρά μια ειδική μελέτη. Σε σχέση με το αναγνωστικό του κοινό, ο ιστορικός πρέπει να έχει κατά νου την πυραμίδα της μελέτης και συγγραφής της Ιστορίας.

ΠΥΡΑΜΙΔΑ ΜΕΛΕΤΗΣ & ΣΥΓΓΡΑΦΗΣ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

Επισκόπηση
Γενική Σύνοψη
Ιστορία Περιόδου
Σύνοψη Γνωστικού Αντικειμένου
Γενική Ερευνητική Επισκόπηση Αντικειμένου
Ειδική Μελέτη ή Έρευνα συγκεκριμένου γεγονότος ή αντικειμένου

Η μελέτη και η συγγραφή της Ιστορίας μπορούν, κατά την γνώμη μας, να συνοψισθούν στο σχήμα μιας πυραμίδας χωρισμένης σε έξι παράλληλες ζώνες από την βάση μέχρι την κορυφή. Στην πρώτη ζώνη, στην βάση της πυραμίδας, κατατάσσονται οι ειδικές μελέτες πάνω σε συγκεκριμένα ζητήματα, όπως π.χ. «Η χρυσή μάσκα από τις Μυκήνες». Τα συμπεράσματα τέτοιων μελετών γίνονται συνήθως γνωστά μόνο σε περιορισμένο αριθμό ειδικών επιστημόνων. Το ίδιο συμβαίνει και με την δεύτερη ζώνη, όπου μπορούμε να τοποθετήσουμε ευρύτερες μελέτες αλλά πάλι απευθυνόμενες σε ειδικούς. Συνήθως περιλαμβάνουν τα συμπεράσματα πολλών μελετών της πρώτης ζώνης, όπως π.χ. «Η Ακρόπολη των Μυκηνών». Στην τρίτη ζώνη κατατάσσονται συνόψεις γνωστικών αντικειμένων που απευθύνονται σε ειδικούς αλλά και σε συγκεκριμένο μορφωμένο κοινό, όπως π.χ. «Ο Μυκηναϊκός Πολιτισμός», και συνοψίζουν συμπεράσματα από όλες τις προηγούμενες ζώνες. Στην τέταρτη και πέμπτη ζώνη κατατάσσονται συγγραφές γενικού χαρακτήρα που απευθύνονται λιγότερο σε ειδικούς και περισσότερο στο ευρύτερο μορφωμένο κοινό ή στους φοιτητές, όπως π.χ. «Ιστορία της Ελληνικής Χαλκοκρατίας, 3000-1100 π.Χ.». Στην κορυφή της πυραμίδας, στην τελευταία ζώνη, βρίσκονται έργα γενικού περιεχομένου που συνοψίζουν τα συμπεράσματα των μελετών από όλες τις προηγούμενες ζώνες όπως π.χ. «Ιστορία της Αρχαίας Ελλάδας».

I. Η Γλώσσα της Ιστορικής Εργασίας/Διατριβής

Πολύ σημαντικό ρόλο στην συγγραφή του ιστορικού έργου παίζουν η γραμματική και η σύνταξη. Πριν αρχίσει η σύνθεση της εργασίας ή διατριβής, ο συγγραφέας πρέπει να μελετήσει έναν σύντομο οδηγό της ελληνικής γλώσσας για να μπορέσει να γράψει σωστές και κατανοητές προτάσεις. Γενικά, γράφετε μικρές προτάσεις (όχι μεγαλύτερες από 3-4 σειρές στον κειμενογράφο σας) και συνδέετε τα νοήματα με λέξεις όπως «επίσης», «επιπλέον», «συνεπώς», «και», «αλλά», «αντιθέτως», «παρ' όλα αυτά» κλπ. Να συνθέτετε τις παραγράφους σας με τον τρόπο που

αναπτύξαμε παραπάνω (θέση, αποδείξεις, κριτική) και να χρησιμοποιείτε παρελθόντα χρόνο (κυβέρνησε, κυβερνούσε, είχε κυβερνήσει). Ορισμένοι ιστορικοί χρησιμοποιούν τον ιστορικό ενεστώτα (κυβερνά) για να δώσουν δύναμη στην περιγραφή τους αλλά ο χρόνος αυτός δεν είναι γενικά ο ενδεδειγμένος για ιστορικό κείμενο. Μελετήστε τα δύο σωστά παραδείγματα χρήσεως του παρελθόντος χρόνου και του ιστορικού ενεστώτα παρακάτω για να κατανοήσετε τις διαφορές τους.

(παρελθών χρόνος):
«Το 64 και το 66 ο Αρμένιος βασιλιάς ταξίδευσε στην Ρώμη όπου στέφθηκε προσωπικά απ' τον Νέρωνα και έτυχε βασιλικών τιμών»
[M. Cary, *Ρωμαϊκή Ιστορία*, μετ. Αικ. Σταθοπούλου, 2 τόμ. (Αθήνα: Μίνωας, 1960), 2 : 245.]

(ιστορικός ενεστώτας):
«Ο Πλούταρχος είναι γεμάτος θαυμασμό για τον Αιμίλιο Παύλο στην σειρά των *Βίων Παραλλήλων*, όπου τον περιγράφει έχοντας απέναντί του προς σύγκριση τον Τιμολέοντα των Συρακουσών […] Ο Πλούταρχος αναφέρεται στην παλαιότατη καταγωγή του γένους των Αιμιλιανών και περιγράφει την σταδιοδρομία του Αιμιλίου Παύλου […]»
[Δημήτρης Κ. Βελισσαρόπουλος, *Ρωμαίοι και Έλληνες*, 2 τόμ. (Αθήνα: Δωδώνη, 1997), 1 : 617.]

Ξεκινήστε την εντρύφησή σας στις απέραντες συγκινήσεις αλλά και δυσκολίες χρήσεως της ελληνικής γλώσσας με το Α. Ιορδανίδου, επιμ. *Οδηγός της Νεοελληνικής Γλώσσας* (Αθήνα: Πατάκης, 1999). Πολύ χρήσιμο επίσης είναι και το Θ. Καρζής, *Τα σωστά ελληνικά*, 4η έκδοση (Αθήνα: Φιλιππότης, 1995). Εάν χρειάζεται να συμβουλευθείτε μια τυπική γραμματική, διαλέξτε μία ανάμεσα σε αυτές των Τριανταφυλλίδη, Τσοπανάκη, ή Holton (στα ελληνικά) αλλά αποφύγετε τις σχολικές γραμματικές γιατί περιέχουν αυθαίρετες αλλαγές. Όπως και να έχουν τα πράγματα, φροντίστε γενικά να διατηρείτε μία συνέπεια στον τρόπο με τον οποίο χειρίζεστε την γλώσσα και αποφύγετε τις γλωσσικές ακρότητες.

ΙΑ. Το Συγγραφικό Στυλ

Το ιστορικού περιεχομένου κείμενο που τελικά θα συγγράψετε πρέπει να διακρίνεται για την πρωτοτυπία των εκφράσεων, την σαφήνεια των προτάσεων, την ποικιλία των λέξεων και την γλαφυρότητα στην αποτύπωση του λόγου. Αποφύγετε επίσης την χρήση πολλών αναφορικών ή δευτερευουσών προτάσεων ανάμεσα σε επαναλαμβανόμενα κόμματα ή παρενθέσεις. Για να δούμε μερικά καλά παραδείγματα:

Πρωτοτυπία Εκφράσεως
«Χαρακτηριστικά [γνωρίσματα] των μελανοστεφών αγγείων είναι η καθαρότητα του πηλού και τα ιδιαίτερα λεπτά τοιχώματα, που δίνουν την εντύπωση 'ωοκέλυφων' σκευών»
[Ευαγγελία Βούλγαρη, «Η διακοσμημένη κεραμική: Αναζητώντας μια κοινωνική πρακτική» στο Γ. Χ. Χουρμουζιάδης, επιμ. *Δισπηλιό. 7500χρόνια μετά* (Θεσσαλονίκη: University Studio Press, 2002), σ. 224.]

Η πρωτοτυπία της προτάσεως έγκειται στην επιτυχή χρήση των φράσεων «μελανοστεφών αγγείων» και «'ωοκέλυφων' σκευών».

Σαφήνεια Προτάσεως
«Η οχύρωση αποτελεί πάντα την απάντηση σε μια συγκεκριμένη στρατηγική και σε μια συγκεκριμένη πολιορκητική τεχνική, ενώ συγχρόνως είναι υποχρεωμένη να προσαρμοσθεί στην γεωγραφική θέση και στις δυνατότητες της πόλης σε άνδρες και χρήμα.»
[Γεώργιος Σταϊνχάουερ, *Ο πόλεμος στην Αρχαία Ελλάδα* (Αθήνα: Παπαδήμας, 2000), σ. 169.]

Παρότι η πρόταση είναι σύνθετη, το νόημα της είναι απολύτως σαφές.

Ποικιλία Λέξεων
«Οι Αθηναίοι που ανέτρεψαν τον Ιππία ήταν επόμενο να φοβούνται την επιστροφή του, τόσο μάλλον που γνώριζαν ότι ο έκπτωτος είχε ακόμη μερικούς οπαδούς μέσα στην πόλη και την υποστήριξη του μεγάλου Βασιλέα»
[Μ. Β. Σακελλαρίου, *Η Αθηναϊκή Δημοκρατία* (Ηράκλειο: Πανεπιστ. Εκδόσεις Κρήτης, 1999), σ. 373.]

Για να αποφύγει ο συγγραφέας να γράψει δύο φορές το όνομα του Ιππία στην ίδια πρόταση, χρησιμοποιεί την λέξη «έκπτωτος»

Γλαφυρότητα Λόγου
Μετά από δύο χιλιάδες τριακόσια δέκα τρία χρόνια, ο Καθηγητής της Αρχαιολογίας Μανόλης Ανδρόνικος, αφού μετακίνησε τεράστιους όγκους χωμάτων που είχαν μέσα στους αιώνες συσσωρευθεί πάνω από το μικρό λοφάκι και έσκαψε βαθιά μέσα στην γη, ανακάλυψε επιτέλους τον ασύλητο μακεδονικό τάφο του βασιλιά. Στις 8 Νοεμβρίου 1977, ο Ανδρόνικος αφαίρεσε την κλείδα του τάφου (ειδική πέτρα), έβαλε το κεφάλι του από την οπή στο εσωτερικό του θαλάμου και ξαναέφερε στο φως τα βασιλικά αντικείμενα που συντρόφευαν τον νεκρό για είκοσι τρεις αιώνες. Ήταν η σημαντικότερη ανακάλυψη του 20[ου] αιώνα για την Κλασική Αρχαιολογία.
[Δ. Ι. Λοΐζος, *Η Αρχαία Ελλάδα και οι Ανατολικοί Λαοί* 3η έκδ. (Αθήνα: 2014). σ. 456.]

Μία παράγραφος που προσπαθεί να μεταφέρει στον αναγνώστη με γλαφυρό τρόπο τον κόπο που κατέβαλε αλλά και την συγκίνηση που ένοιωσε ο ανασκαφέας κατά την ανακάλυψη ενός από τους βασιλικούς τάφους στην Βεργίνα.

Κακή χρήση δευτερεύουσας και αναφορικής προτάσεως
«Ο Αλέξανδρος της Μακεδονίας, που είχε ήδη αποκτήσει έναν γιο (πριν από μερικούς μήνες από την Ρωξάνη), άρχισε να επιδίδεται σε ολονύχτιες διασκεδάσεις (συμπόσια που διαδέχονταν το ένα το άλλο), ανάλογες με του πατέρα του, που περιλάμβαναν την κατανάλωση μεγάλων ποσοτήτων ανέρωτου κρασιού».

Πιθανή Διόρθωση
«Πριν από λίγους μήνες, ο Αλέξανδρος της Μακεδονίας είχε αποκτήσει έναν γιο από την Ρωξάνη. Παρά το γεγονός ότι ήταν τώρα πατέρας, ο βασιλιάς (μιμούμενος τον δικό του πατέρα) άρχισε να επιδίδεται σε ολονύχτιες διασκεδάσεις. Τα συμπόσια αυτά, που διαδέχονταν το ένα το άλλο, περιλάμβαναν την κατανάλωση μεγάλων ποσοτήτων ανέρωτου κρασιού».

Η πιθανή διόρθωση αποτελείται από μικρότερες προτάσεις, με καθαρότερο νόημα και λογική συνέχεια, που μεταδίδουν με μεγαλύτερη σαφήνεια το νόημα των λόγων του συγγραφέα.

4. ΕΙΔΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΚΗΣ ΣΥΓΓΡΑΦΗΣ

Α. Αξιοπιστία και Αξιολόγηση των Πηγών

Οι πρωτογενείς πηγές μπορούν να διαχωρισθούν σε αντικειμενικές και υποκειμενικές ενώ οι δευτερογενείς χαρακτηρίζονται πάντα ως υποκειμενικές. Αντικειμενικές πηγές θεωρούνται οι νόμοι, τα διατάγματα, τα πολεμικά διαγγέλματα, οι συνθήκες ειρήνης και γενικά εκείνες οι οποίες έχουν προστακτικό χαρακτήρα και δεν είναι δυνατόν να αμφισβητηθούν. Αντιθέτως, τα απομνημονεύματα πρωταγωνιστών, τα χρονικά, οι εφημερίδες, οι ταινίες, τα ηχητικά αρχεία, η αλληλογραφία --επίσημη ή προσωπική-- και όλες οι πρωτογενείς πηγές που προϋποθέτουν επιλογή στοιχείων ή κριτική προσώπων ή γεγονότων μιας εποχής χαρακτηρίζονται ως υποκειμενικές.

Συνεπώς, το πρώτο πράγμα που πρέπει να ελέγξει ο ιστορικός όταν μελετά μια πηγή είναι η αξιοπιστία της. Η αξιοπιστία μιας πηγής αξιολογείται ανάλογα με τον χαρακτήρα της (αντικειμενικό ή υποκειμενικό) αλλά και με την προέλευσή της. Παραδείγματος χάριν, το κείμενο του συντάγματος του 1844 ή ο νόμος για την διανομή της εθνικής γης του 1871 είναι αντικειμενικές πηγές διότι είναι εντολές αλλά και δεν αμφισβητεί κανείς την ύπαρξή τους. Η αξιοπιστία των υπολοίπων πηγών εξαρτάται από πολλούς παράγοντες. Μία υποκειμενική πηγή είναι τόσο αξιόπιστη όσο περισσότερα στοιχεία συνηγορούν στην αξιοπιστία της. Δηλαδή, υποθετικά μιλώντας, εάν ο πρωταγωνιστής ενός γεγονότος έγραψε στα απομνημονεύματά του ότι στην επανάσταση συμμετείχαν ο Α, ο Β, ο Γ και ο Δ αλλά η συμμετοχή του Β δεν προκύπτει από καμία άλλη πηγή, αυτό σημαίνει ότι ο συγγραφέας μπορεί και να έχει προσωπικούς λόγους για τους οποίους αναφέρει τον Β και άρα μπορεί γενικά να μην είναι αξιόπιστη πηγή. Εάν όμως ανακαλυφθεί μία νέα πηγή η οποία αναφέρει και την συμμετοχή του Β στην επανάσταση, τότε αυτόματα πρέπει να αναθεωρηθεί η κρίση μας για τον συγγραφέα και την αξιοπιστία των απομνημονευμάτων του. Κλασικό παράδειγμα είναι η μυκηναϊκή εποχή. Μέχρι που ο Ερρίκος Σλήμαν έφερε στο φως την Τροία και τις Μυκήνες, οι ιστορικοί πίστευαν ότι ο Όμηρος ήταν ένας λογοτέχνης με μεγάλη φαντασία. Από το τέλος του 19^{ου} αιώνα, όμως, οι αναφορές του Ομήρου σε συνδυασμό με τα αρχαιολογικά δεδομένα και την αποκρυπτογράφηση της Γραμμική Β γραφής έφεραν στο φως της Ιστορίας την Μυκηναϊκή Εποχή. Όταν λοιπόν ο ιστορικός διασταυρώνει τις αναφορές στις πηγές του, δοκιμάζει και την αξιοπιστία τους. Φυσικά, και ιδίως όσο ταξιδεύουμε πίσω μέσα στον χρόνο, δεν είναι πάντα δυνατόν να διασταυρώνουμε όλες τις πληροφορίες από τις πηγές μας. Γι’ αυτόν τον λόγο, πρέπει πάντα να χρησιμοποιούμε τις υποσημειώσεις για να γνωρίζει ο αναγνώστης μας την προέλευση και το είδος των πηγών μας και κατά συνέπεια να κρίνει και εκείνος την αξιοπιστία τους.

Β. Αφορμές, Αιτίες και Αποτελέσματα

Ιστορία είναι η αφήγηση γεγονότων του παρελθόντος και η εξέταση αφορμών, αιτιών και αποτελεσμάτων. Η σύγχρονη ιστοριογραφία έχει καταλήξει στο συμπέρασμα ότι ένα γεγονός έχει μία ή πολλές αφορμές, πολλές αιτίες και ένα ή πολλά αποτελέσματα. Μην νομίζετε ότι η 3^{η} Σεπτεμβρίου είχε ως αιτία μόνο πολιτικούς λόγους ή ότι η διανομή της εθνικής γης το 1871 είχε ως αιτία μόνο οικονομικούς λόγους. Τα ιστορικά αίτια είναι πολυσύνθετα και περιλαμβάνουν πολιτικούς, οικονομικούς, κοινωνικούς και πολιτισμικούς λόγους. Το γεγονός ότι δεν είναι πάντα δυνατόν να εντοπίσουμε όλους τους λόγους διότι μας λείπουν οι πηγές δεν σημαίνει πως αυτοί δεν υπάρχουν. Παραδείγματος χάριν, γνωρίζουμε ότι σε κάποια χρονική στιγμή η θεοκρατική κοινωνία της Αρχαίας Μεσοποταμίας μετατράπηκε σε πολιτική και ο πολιτικός αρχηγός έγινε πιο ισχυρός από τον θρησκευτικό ηγέτη των Σουμερικών πόλεων [Δ. Ι. Λοΐζος, *Η Αρχαία Ελλάδα και οι Ανατολικοί Λαοί* 3η έκδ. (Αθήνα: 2014), σ. 38-39]. Ενώ η παλιότερη ιστοριογραφία έδινε έμφαση στην

πολιτική αλλαγή, η προσεκτικότερη ανάγνωση των σφηνοειδών δέλτων αλλά και αρχαιολογικά δεδομένα υποδεικνύουν οικονομικούς και κοινωνικούς λόγους, χωρίς να είναι ευδιάκριτο ποιος υπήρξε η αρχική κινητήρια δύναμη (η οικονομική, πολιτική ή κοινωνική ισχύς). Όταν λοιπόν αναλύετε ένα γεγονός, να διερευνάτε πάντα για έναν συνδυασμό αιτιών παρά για μία και μοναδική αιτία.

Γ. Σφάλματα Υποθέσεων, Γενικεύσεων και Αναχρονισμού

Οι μελετητές της ιστοριογραφίας (των ιστορικών εργασιών και διατριβών) έχουν διαπιστώσει μερικά σημαντικά ατοπήματα στα οποία έχουν υποπέσει οι ιστορικοί, ήδη από την εποχή του Ηροδότου. Η λανθασμένη αξιολόγηση των πηγών και η μονομερής αιτιότητα είναι τα κυριότερα σφάλματα των ιστορικών μαζί με τα σφάλματα της λανθασμένης υποθέσεως, της γενικεύσεως και του ιστορικού αναχρονισμού.

Έχουμε ήδη διαπιστώσει ότι ο ιστορικός πρέπει να συλλέγει τις πηγές του χωρίς να έχει εκ των προτέρων διατυπώσει τα συμπεράσματα στα οποία θα καταλήξει αλλά χρησιμοποιώντας και ελέγχοντας υποθέσεις εργασίας. Αυτές οι υποθέσεις εργασίας πρέπει να είναι ερωτήσεις που η απάντησή τους απαιτεί έρευνα και όχι ερωτήσεις τις απαντήσεις των οποίων γνωρίζουμε ήδη. Για παράδειγμα, η υπόθεση εργασίας σας είναι να διερευνήσετε εάν και κατά πόσο η 3η Σεπτεμβρίου 1843 μετέβαλε την ισορροπία των πολιτικών δυνάμεων στην Ελλάδα μέχρι την αποπομπή του Όθωνα και όχι εάν η βασιλική απολυταρχία ήταν χειρότερη από την βασιλευομένη δημοκρατία (σφάλμα υποθέσεως).

Επίσης, δεν πρέπει να χρησιμοποιήσετε ένα και μοναδικό γεγονός και τις διαπιστώσεις σας γι' αυτό για να εξαγάγετε γενικά συμπεράσματα για μια ολόκληρη εποχή. Λόγου χάριν, το γεγονός ότι μερικοί μεγάλοι γαιοκτήμονες αγόρασαν επιπλέον γη κατά την διανομή των εθνικών γαιών δεν σημαίνει ότι η εθνικοποίηση είχε ως αποτέλεσμα την ενίσχυση της μεγάλης ιδιοκτησίας (λανθασμένη γενίκευση). Αντιθέτως εάν διαπιστωθεί ότι το μεγαλύτερο ποσοστό της διανεμηθείσης γης κατέληξε στα χέρια μεγαλογαιοκτημόνων, τότε η γενίκευσή σας είναι σωστή.

Ο ιστορικός αναχρονισμός είναι ένα άλλο συχνό σφάλμα των ιστορικών. Δεν μπορείτε να αποδείξετε με ιστορικά επιχειρήματα ότι επειδή οι Αρχαίοι Αθηναίοι είχαν δούλους ήταν το ίδιο ρατσιστές με τους ιδιοκτήτες φυτειών στον αμερικανικό νότο τον 19ο αιώνα, διότι απλώς συγκρίνετε δύο διαφορετικές εποχές και κοινωνίες. Γενικώς, συνιστούμε να αποφεύγετε τις εκτενείς συγκρίσεις παλαιότερων ιστορικών εποχών (πολιτική, οικονομία, κοινωνία) με την σημερινή, διότι η Ιστορία δεν επαναλαμβάνεται. Υπάρχουν ίσως γεγονότα και καταστάσεις που εξωτερικά μοιάζουν να είναι όμοια αλλά η βαθύτερη ανάλυσή τους αποδεικνύει ότι οι συνθήκες που τα γέννησαν ήταν τελείως διαφορετικές. Ενώ στην Αρχαία Εποχή η δουλεία ήταν ένας καθ' όλα αποδεκτός θεσμός και από τους ιδιοκτήτες και από τους δούλους, σήμερα είναι απολύτως κατακριτέος. Ενώ κατά την βικτωριανή εποχή στην Αγγλία (19ος αιώνας) το να φιλήσει κανείς την σύζυγό του δημοσίως θεωρούνταν σκάνδαλο, σήμερα θεωρείται κάτι απόλυτα φυσικό ακόμη και ανάμεσα σε φίλους του αντίθετου φύλλου.

Δ. Στατιστικά Στοιχεία και Γραφήματα

Η χρήση στατιστικών στοιχείων και γραφημάτων σε μία εργασία ή διατριβή είναι αναγκαία όταν αυτά αποδεικνύουν οφθαλμοφανώς τα επιχειρήματα του συγγραφέα. Δεν έχει νόημα να παραθέσετε εντός κειμένου ή σε παράρτημα στατιστικά στοιχεία τα οποία δεν αναφέρετε πουθενά στο κείμενο ή τα οποία είναι πολύ περισσότερα από αυτά που χρειάζονται. Κυρίως σε εργασίες ή διατριβές οικονομικής Ιστορίας, η παράθεση απλών ή επεξεργασμένων δεδομένων μπορεί να είναι και επιβεβλημένη από την φύση της έρευνάς σας. Ο καλύτερος οδηγός για την κατανόηση αλλά και την παράθεση στατιστικών στοιχείων είναι ο Loren Haskins and Kirk Jeffrey, *Understanding Quantitative History* (London: The MIT Press, 1990).

Ε. Αριθμητικά Δεδομένα σε Πίνακες

Ο πιο ευπαρουσίαστος τρόπος για να ενσωματώσετε αριθμητικά δεδομένα στην ιστορική σας εργασία είναι να χρησιμοποιήσετε την επιλογή "Πίνακας" του κειμενογράφου σας και να επιλέξετε τις παραμέτρους που επιθυμείτε. Ιδού ένα παράδειγμα από το OpenOffice.

ΠΙΝΑΚΑΣ 9

232 ΑΡΧΑΙΕΣ ΕΛΛΗΝΙΚΕΣ ΠΟΛΕΙΣ ΑΝΑ ΜΕΓΕΘΟΣ			
Αρ.	**Έκταση Πόλεως (τ.χλμ.)**	**Αριθμός Πόλεων**	**Ποσοστό επί του συνόλου**
1	0–0,04	10	4,31
2	0,05–0,09	33	14,22
3	0,10–0,19	38	16,37
4	0,20–0,49	68	29,31
5	0,50–0,99	44	18,96
6	1–1,49	16	6,89
7	1,5 και άνω	23	9,91
\\\\\	Σύνολο	232	~100%

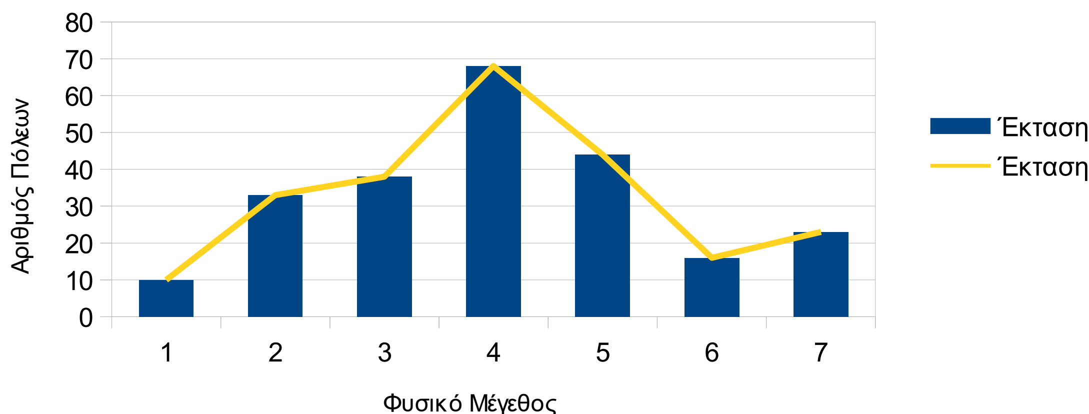
ΣΤ. Γραφήματα

Ένας πίνακας δείχνει τα αριθμητικά σας στοιχεία τακτοποιημένα και αναγνώσιμα. Εάν όμως ο αναγνώστης πρέπει να κατανοήσει διακυμάνσεις αριθμητικών τιμών τότε πρέπει να δημιουργήσετε γράφημα. Μερικά από τα πιο συνηθισμένα είδη γραφημάτων είναι τα ραβδογράμματα, γραφήματα πίτας, περιοχής, κυλίνδρων και κώνων, γραμμών, δακτυλίων σε δύο ή και τρεις διαστάσεις.

Χρησιμοποιείστε την επιλογή "Γράφημα" του κειμενογράφου σας για να δημιουργήσετε το γράφημα που επιθυμείτε. Στο OpenOffice πρέπει να επιλέξετε από το μενού "Εισαγωγή\Αντικείμενο\Γράφημα" και διαμορφώνεται το γράφημα που θα δημιουργηθεί αυτόματα με τον τρόπο που θέλετε. Για παράδειγμα δείτε ένα πολύπλοκο γράφημα παρακάτω με χρήση ράβδων αλλά και γραμμής, το οποίο δημιουργήθηκε με τα αριθμητικά δεδομένα του πίνακα παραπάνω.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1

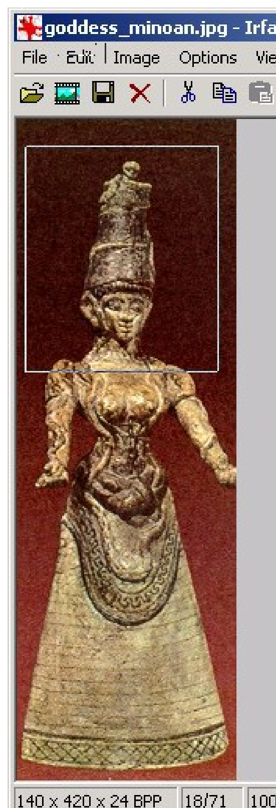
(Αριθμητικά στοιχεία από τον Πίνακα 9)

Ζ. Εικόνες, Διαγράμματα, Πλαίσια Κειμένου

Η σημερινή ιστορική εργασία και διατριβή μπορεί να συμπεριλαμβάνει και οπτικό υλικό το οποίο θα ενσωματωθεί στο κείμενο. Ο τρόπος με τον οποίο θα ενσωματώσετε μία εικόνα στο κείμενό σας είναι μάλλον απλός στους σύγχρονους κειμενογράφους. Στο OpenOffice, εντοπίζετε το σημείο στο οποίο θέλετε να εισαγάγετε την εικόνα. Κατόπιν, επιλέγετε “Εισαγωγή\Εικόνα\Από αρχείο” και αφού βρείτε την εικόνα που έχετε κατεβάσει από το Διαδίκτυο ή έχετε σαρώσει μέσω του σαρωτή σας (scanner), την επιλέγετε με το ποντίκι σας για να γίνει η εισαγωγή. Οι εικόνες μπορούν να μεταφερθούν σε οποιοδήποτε σημείο του κειμένου σας αρκεί να κάνετε κλικ με το ποντίκι σας επάνω τους και να τις σύρετε στην θέση που θέλετε. Εάν θέλετε το κείμενο να περιτρέχει την εικόνα από δεξιά, κάντε **δεξί κλικ** πάνω στην εικόνα και επιλέξτε “Μορφοποίηση εικόνας” (ή “Wrap”). Για να αυξομειώσετε το μέγεθος της εικόνας, κάντε κλικ πάνω της και χειριστείτε την από τα μικρά πράσινα τετραγωνάκια στις άκρες της.

Εάν χρειασθεί να επεξεργασθείτε μία εικόνα, πρέπει να χρησιμοποιήσετε κάποιο ειδικό πρόγραμμα. Εμείς προτείνουμε το *IrfanView* <http://www.irfanview.com/> που διανέμεται δωρεάν. Αφού κάνετε την εγκατάσταση του προγράμματος, χρησιμοποιείστε από το μενού του “File\Open” και φορτώστε την εικόνα που θέλετε να επεξεργαστείτε. Εάν θέλετε να χρησιμοποιήσετε μόνο ένα τμήμα της εικόνας, κάντε κλικ μέσα στην εικόνα και πάνω αριστερά και σύρετε το ποντίκι σας με κατεύθυνση κάτω δεξιά (έξω από τον ώμο της θεάς, στο παράδειγμά μας). Εάν το κάνετε αυτό θα έχει σχηματισθεί ένα τετράγωνο γύρω από το κομμάτι της εικόνας που θέλετε να κόψετε. Επιλέξτε “Edit\Crop Selection” και θα έχετε μόνο την περιοχή της εικόνας που

έχετε επιλέξει. Με “File\Save as” φυλάξτε την εικόνα στον δίσκο σας και σε οποιαδήποτε μορφή αρχείων εικόνων θέλετε. Εάν θέλετε να εισαγάγετε την κομμένη εικόνα κατ’ ευθείαν στον κειμενογράφο, επιλέξτε “Edit\Copy” στο IrfanView και “Επεξεργασία\Επικόλληση” στο OpenOffice.

Εάν θέλετε να γράψετε μία λέξη ή φράση πάνω στην εικόνα, επιλέξτε πάλι με το ποντίκι σας (όπως περιγράψαμε παραπάνω) ένα τμήμα της εικόνας και μετά “Edit\Insert text…”. Στο παράθυρο που ανοίγει, επιλέξτε “Choose font” και μετά “Font=Arial” και “Script=Greek” και “Color” αυτό που θέλετε. Γράψτε μία λέξη στα ελληνικά, πατήστε “OK” και μετά κάντε κλικ έξω από την επιλεγμένη περιοχή. Η εικόνα σας έχει τώρα ενσωματωμένο το κείμενο που γράψατε. Για να ταξινομήσετε τις εικόνες σας σε άλμπουμς, προτείνουμε το δικό μας και δωρεάν πρόγραμμα *FotoArchive* <http://www.anistor.gr/anistor/software/fotoarchive.htm>.

Με τα προγράμματα που μόλις αναφέραμε μπορείτε να επεξεργαστείτε μια εικόνα με διάφορους τρόπους αλλά δεν μπορείτε ή είναι αρκετά πολύπλοκο να φτιάξετε μια εικόνα. Εάν πρέπει να σχεδιάσετε κάτι με γραμμές ή να σχεδιάσετε γεωμετρικά σχήματα, χρησιμοποιείστε τα εργαλεία σχεδιάσεως του OpenOffice. Για απλά σχέδια επιλέξτε “Εμφάνιση\Εργαλεία\Σχεδίαση” για να επιλέξετε γραμμές και σχήματα με τα εικονίδια στο κάτω μέρος της οθόνης. Ο τρόπος αυτός είναι κατάλληλος για να δημιουργήσετε γενεαλογικά δένδρα (δες παράδειγμα παρακάτω). Για πιο πολύπλοκα σχέδια επιλέξτε “Αρχείο\Νέο\Σχέδιο” για να σχεδιάσετε πολύπλοκα σχέδια και να τα εισάγετε στο κείμενό σας.

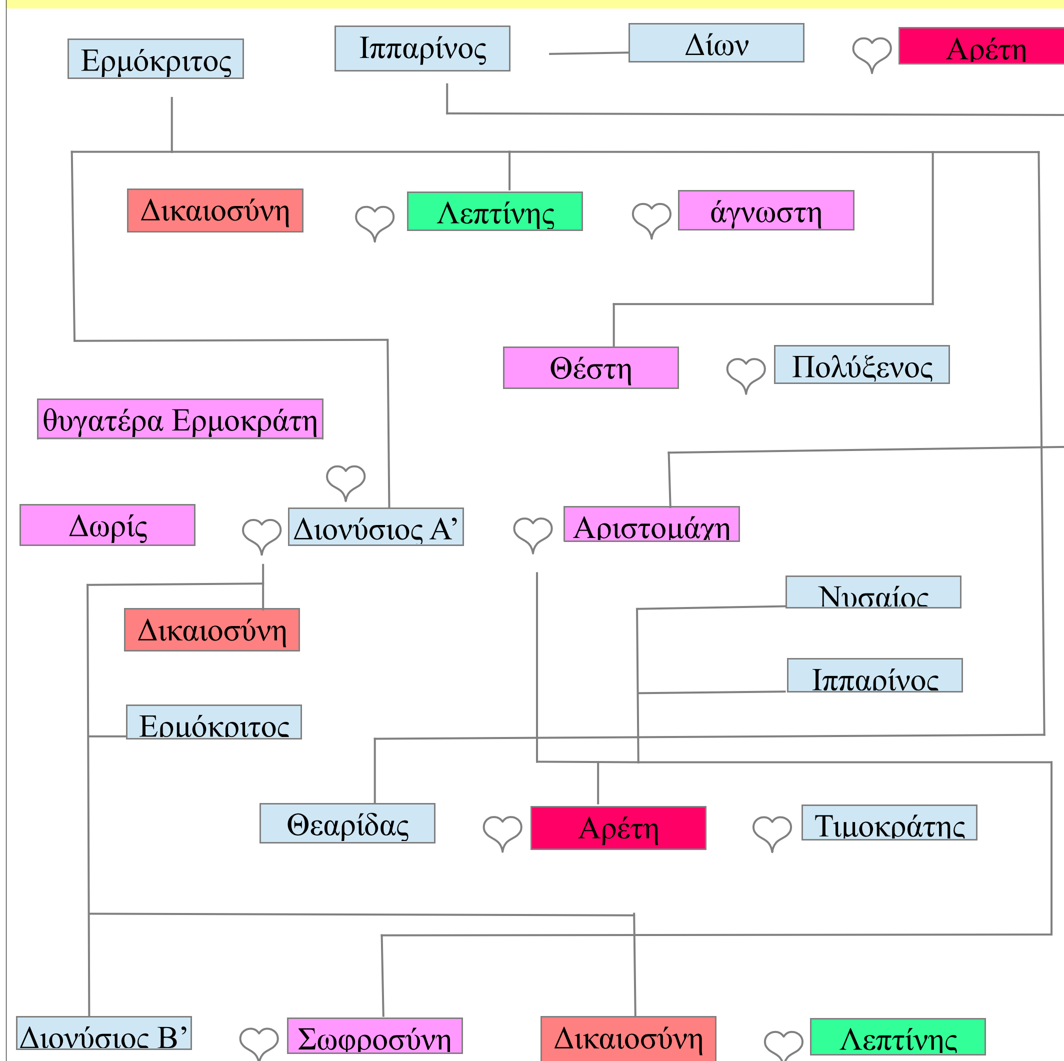
Εάν χρειασθεί να ενσωματώσετε αρχεία ήχου ή βιντεοκλίπ, θα το κάνετε με την εντολή “Εισαγωγή\Αντικείμενο” και αφού επιλέξετε τον κατάλληλο τύπο αρχείου.

Μερικές φορές, ίσως χρειασθεί να περικλείσετε ένα κείμενο διαφορετικό αλλά συσχετιζόμενο με την εργασία ή διατριβή (π.χ. μία ιστορική πηγή, όπως μία επιστολή) μέσα σε πλαίσιο. Σ’ αυτήν την περίπτωση, γράψτε το κείμενο μερικές σειρές πιο κάτω από το κανονικό σας κείμενο, επιλέξτε το και μετά επιλέξτε “Εισαγωγή\Πλαίσιο κειμένου” και μορφοποιείστε το από τις επιλογές που ανοίγουν. Εναλλακτικά, δημιουργήστε ένα κενό πλαίσιο κειμένου και γράψτε το κείμενό σας μέσα σε αυτό. Κατόπιν, μπορείτε να το μορφοποιήσετε και να το τοποθετήσετε σε όποιο σημείο του κειμένου σας επιθυμείτε.

> Τα πλαίσια κειμένου χρησιμοποιούνται για να ξεχωρίσετε ένα κείμενο από το σώμα της εργασία σας ή διατριβής. Θα μπορούσε να είναι μια σημαντική επεξήγηση.

Ο σχεδιασμός γενεαλογικών δένδρων θέλει προσοχή για την σωστή απεικόνιση τους αλλά δίνει μία πλήρη εικόνα των συγγενικών συσχετισμών μίας οικογένειας, όπως φαίνεται στο παρακάτω παράδειγμα.

ΠΙΝΑΚΑΣ 14
ΟΙΚΟΣ ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ Α’ ΣΥΡΑΚΟΥΣΩΝ*

Ο Ερμόκριτος γέννησε τους Διονύσιο Α’, Λεπτίνη, Θεαρίδα, Θέστη.
Ο Ιππαρίνος γέννησε τους Αριστομάχη, Δίωνα.
Ο Διονύσιος Α’ με την Δωρίδα γέννησαν τους Διονύσιο Β’, Ερμόκριτο, Δικαιοσύνη.
Ο Διονύσιος Α’ με την Αριστομάχη γέννησαν τους Αρέτη, Νυσαίο, Ιππαρίνο, Σωφροσύνη.
Η Δικαιοσύνη παντρεύθηκε το θείο της Λεπτίνη.
Ο Διονύσιος Β’ νυμφεύθηκε την ετεροθαλή αδελφή του Σωφροσύνη.

5. ΕΙΔΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΚΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Α. Η Βασική Εργαλειοθήκη του Ιστορικού

Για να αντεπεξέλθει στις απαιτήσεις της σωστής συγγραφής της ιστορικής εργασίας ή διατριβής, ο ιστορικός πρέπει να έχει στην διάθεσή του εργαλεία πληροφοριακού χαρακτήρα (cookbook information), δηλαδή εγκυκλοπαίδειες και λεξικά, αλλά και γλωσσικά βοηθήματα.

Οι καλύτερες σύγχρονες εγκυκλοπαίδειες στα ελληνικά είναι η *Πάπυρος-Larousse-Britannica* (61 τόμοι και 2 τόμοι Ελλάς) και η *Υδρία Παγκόσμια και Ελληνική* (55 τόμοι), η οποία δεν κυκλοφορεί πλέον αλλά είναι εξαιρετική για ελληνικά ιστορικά, αρχαιολογικά, φιλολογικά θέματα και θα την βρείτε σε μεγάλες βιβλιοθήκες. Από την βιβλιοθήκη σας δεν πρέπει να λείπει η *Britannica* <http://www.britannica.com/>, είτε δωρεάν μέσω πανεπιστημιακής βιβλιοθήκης είτε με ετήσια συνδρομή χαμηλού κόστους. Έτσι, θα έχετε στην διάθεσή σας την μεγαλύτερη και εγκυρότερη αγγλόφωνη εγκυκλοπαίδεια (πολλά από τα μη ελληνικού ενδιαφέροντος θέματα λείπουν από την ελληνική έκδοση του Παπύρου). Γιατί όμως όχι την δωρεάν Βικιπαιδεία ή Wikipidea; Μπορεί να είναι πολύ χρήσιμη για να ελέγξει κανείς κάτι γρήγορα (π.χ. ιστορικές ημερομηνίες, θέσεις και ονόματα πόλεων, περιφερειών, χωρών από όλο τον κόσμο, βιογραφίες, αρχική βιβλιογραφία κάποιου θέματος κλπ) αλλά όχι για να την χρησιμοποιήσει ο ιστορικός ως βασική δευτερεύουσα πηγή ιστορικής εργασίας. Πρέπει πάντα να ελέγχεται από άλλη έγκυρη έντυπη πηγή πληροφορίες ή κρίσεις που βρίσκεται στην Βικιπαιδεία ή Wikipedia. Εμείς την χρησιμοποιούμε κυρίως για γενικές πληροφορίες ή για να εντοπίσουμε αρχική βιβλιογραφία κάποιου θέματος.

Το καλύτερο λεξικό ολόκληρης της ελληνικής γλώσσας παραμένει το Δ. Δημητράκος, επιμ. *Μέγα Λεξικόν όλης της Ελληνικής Γλώσσης*, (9 τόμοι αλλά παλαιότερα κυκλοφόρησε και σε 15 ημίτομους). Πλήρες είναι και το Χρηστικό λεξικό της Νεοελληνικής Γλώσσας της Ακαδημίας Αθηνών <https://christikolexiko.academyofathens.gr/>. Πιο εύχρηστο λεξικό καθημερινής χρήσεως είναι το ηλεκτρονικό *Λεξικό της Κοινής* Νεολληνικής <http://www.greek-language.gr/greekLang/modern_greek/tools/lexica/triantafyllides/> του Μανόλη Τριανταφυλλίδη αλλά και τα έντυπα Γεώργιος Δ. Μπαμπινιώτης, *Λεξικό της Νέας Ελληνική Γλώσσας* (Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας, τελευταία έκδοση) και το παλαιότερο *Μείζον Ελληνικό Λεξικό* (Αθήνα: Τεγόπουλος-Φυτράκης-Αρμονία, τελευταία έκδοση). Αγγλοελληνικό-Ελληνοαγγλικό λεξικό θα βρείτε στο WordReference <https://www.wordreference.com/engr/> αλλά και Γαλλοελληνικό-Ελληνογαλλικό <https://www.wordreference.com/grfr/> και Γερμανοελληνικό-Ελληνογερμανικό <https://www.wordreference.com/grde/> και Ιταλοελληνικό-Ελληνοιταλικό <https://www.wordreference.com/grit/> και Ισπαμοελληνικό-Ελληνοισπανικό <https://www.wordreference.com/gres/>. Εάν θα χρειασθείτε ιδιαίτερη βοήθεια με την ξενόγλωσση βιβλιογραφία, σάς συνιστούμε το πολύ χρήσιμο *Oxford English-Greek Learner's Dictionary* των D. N. Stavropoulos και A. S. Hornby (Oxford University Press), το *Ελληνο-Γαλλικό Λεξικό Κάουφμαν* (Librairie Kauffmann) και το *Μέγα Ελληνο-Γερμανικο Λεξικό Pons* (Γρίβας). Εάν χρειασθεί να κατανοήσετε ιδιαίτερους όρους συνιστούμε το *Random Webster College Dictionary* (αγγλικά), το *Petit Robert* (γαλλικά), το *Wahrig Deutsches Wörterbuch* ή την μικρή έκδοση του λεξικού Duden (γερμανικά). Εάν χρειάζεται να μάθετε λατινικά προτιμήστε την έκδοση Gavin Betts, *Teach Yourself Latin* (Kent: Hodder & Stoughton) και το πολύ καλό λεξικό Ε. Δ. Τσακαλώτος*, Λατινικό-Ελληνικό λεξικό* (Ανατύπωση Επικαιρότητα).

Εάν γνωρίζετε καλά αγγλικά ή άλλη ξένη γλώσσα θα βρείτε στο Διαδίκτυο δωρεάν πολλά λεξικά, εγκυκλοπαίδειες, γεωγραφικούς άτλαντες και άλλες πληροφορίες γενικού ενδιαφέροντος σε

διάφορες διευθύνσεις. Ενδεικτικά αναφέρουμε το Merriam-Webster Dictionary και Thesaurus στην <https://www.merriam-webster.com/> αλλά δείτε και το δωρεά Wordweb <https://wordweb.info/free/> που μπορείτε να κατεβάσετε στον υπολογιστή σας. Επίσης, λεξικά από και προς την αγγλική γλώσσα για διάφορες γλώσσες (συμπεριλαμβανομένης και της ελληνικής) που μπορείτε να κατεβάσετε δωρεάν στον υπολογιστή σας θα βρείτε στην διεύθυνση <http://www.freelang.net/dictionary/index.php>. Λατινικές λέξεις μπορείτε να ερμηνεύσετε στα αγγλικά στην διεύθυνση <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/resolveform?redirect=true&lang=Latin> αφού αλλάξετε την γλώσσα σε Latin. Επίσης, *1911 Encyclopædia Britannica* <https://en.wikisource.org/wiki/1911_Encyclop%C3%A6dia_Britannica> και *Catholic Encyclopedia* (1917) <http://www.newadvent.org/cathen/index.html> θα σας δώσουν κάποιες έγκυρες πληροφορίες για να προχωρήσετε την έρευνά σας παρακάτω αλλά πρέπει και πάλι να διασταυρωθούν από νεώτερης εκδόσεως πηγή.

Β. Βιβλιοθήκες & Επιστημονικό Ψηφιακό Υλικό

Για να βρείτε έναν πίνακα με τις ελληνικές Βιβλιοθήκες στο Διαδίκτυο δείτε στην διεύθυνση <https://www.enl.auth.gr/lib/greekLibraries.html> και για ελληνικό ψηφιακό επιστημονικό υλικό στο <https://econtent.ekt.gr/> αλλά και στο <http://www.epset.gr/el>. Για να βρείτε τις επίγειες διευθύνσεις βιβλιοθηκών στην επικράτεια δείτε <https://network.nlg.gr/library/>.

Γ. Αρχεία

Τα οργανωμένα αρχεία στην Ελλάδα είναι δυστυχώς μετρημένα στα δάχτυλα του ενός χεριού. Εάν η έρευνά σας αφορά στην Ελλάδα της Επανάστασης και του 19ου αιώνα πρέπει να επισκεφθείτε τα Γενικά Αρχεία του Κράτους <http://www.gak.gr/index.php/el/>. Ορισμένα αρχεία της ίδιας εποχής αλλά και παλαιότερα από τον 19ο αιώνα θα βρείτε στην Εθνική Βιβλιοθήκη της Ελλάδας <http://www.nlg.gr/>. Αρχεία του 19ου και του 20ου αιώνα θα βρείτε στην Βιβλιοθήκη της Βουλής / Μπενάκειος Βιβλιοθήκη <https://library.parliament.gr>. Αρχειακές συλλογές για τον 19ο και τον 20ο αιώνα περιλαμβάνει και το Μουσείο Μπενάκη <https://www.benaki.org/index.php?option=com_collections&view=collections&Itemid=162&lang=el>. Σπάνια βιβλία περιηγητών, αλλά και σύγχρονη βιβλιογραφία θα βρείτε στην Γεννάδειο Βιβλιοθήκη, Σουηδίας 56, Αθήνα <https://www.ascsa.edu.gr/research/gennadius-library>. Το Υπουργείο Εξωτερικών είναι ίσως το μόνο υπουργείο (λόγω της φύσεώς του) που διαθέτει το πιο οργανωμένο ιστορικό αρχείο <https://www.mfa.gr/diplomatiko-kai-istoriko-arheio/>.

Δ. Πληροφοριακά Ιστορικά Βιβλία

Τα πληροφοριακά ιστορικά βιβλία (reference books on history) είναι ειδικές ξενόγλωσσες εκδόσεις που αποτελούν οδηγό κατά την αρχική βιβλιογραφική έρευνα μιας διατριβής. Με άλλα λόγια, περιέχουν την απολύτως κορυφαία βιβλιογραφία την οποία πρέπει να γνωρίζει και να αναγνώσει ο συγγραφέας της ιστορικής διατριβής όταν αρχίζει να μελετά το θέμα του. Σας συνιστούμε λοιπόν να ενημερωθείτε από το Mary Beth Norton and Pamela Gerardi, eds, *Guide to Historical Literature (The American Historical Association's)* (N. York: Oxford Univ. Press, 1995), 2 volumes. Το δίτομο αυτό έργο περιέχει την βασική βιβλιογραφία για οποιοδήποτε θέμα σε πέντε κύριες γλώσσες (αγγλικά, γερμανικά, γαλλικά, ιταλικά, ισπανικά) αλλά και σε πολλές άλλες (ανάλογα με το θέμα) την οποία μπορείτε να βρείτε στις βιβλιοθήκες ή και να αγοράσετε από τα μεγάλα Διαδικτυακά βιβλιοπωλεία.

Εναλλακτικά και για ελληνικά θέματα μπορείτε να κοιτάξετε την σχετική με το θέμα σας βιβλιογραφία στο *Η ιστορία του ελληνικού έθνους,* 16 τόμοι σε 17 τόμους (Αθήνα: Εκδοτική

Αθηνών, 1970-2000) αλλά και τις βιβλιογραφίες ορισμένων βασικών βιβλίων σχετικών με το θέμα που διερευνάτε.

Ε. Βιβλία

Όπως έχουμε ήδη πει, η έρευνά σας πρέπει να αρχίσει από γενικά βιβλία. Μέσω Διαδικτύου, μπορείτε να διερευνήσετε τον Ανοικτό Δημόσιο Κατάλογο (ΑΔΚ ή OPAC) του συστήματος βιβλιοθηκών του Πανεπιστημίου Αθηνών <http://www.lib.uoa.gr/yphresies/opac/> αλλά και τον αντίστοιχο της Εθνικής Βιβλιοθήκης <http://www.nlg.gr/> ή άλλης μεγάλης βιβλιοθήκης. Εάν η κοντινότερή σας βιβλιοθήκη (πανεπιστημιακή ή άλλη μεγάλη) διαθέτει ΑΔΚ μέσω Διαδικτύου, τότε χρησιμοποιείστε εκείνον για να εντοπίσετε βιβλία τα οποία μπορείτε να διαβάσετε ή και να δανειστείτε. Σε επίπεδο διατριβής θα χρειασθεί απαραίτητα να ενημερωθείτε για την τρέχουσα βιβλιογραφία πάνω στο θέμα σας. Γι᾽ αυτόν τον λόγο προτείνουμε να διερευνήσετε τις μεγαλύτερες και σπουδαιότερες βιβλιοθήκες του κόσμου: την Αμερικανική Βιβλιοθήκη του Κογκρέσου <http://catalog.loc.gov/> την Βρετανική Βιβλιοθήκη <British Library Interim Catalogue (exlibrisgroup.com) >, την Εθνική Βιβλιοθήκη της Γαλλίας <https://www.bnf.fr/fr>, την Βιβλιοθήκη του Πανεπιστημίου της Χαϊδελβέργης <http://www.ub.uni-heidelberg.de/>, την Γερμανική Εθνική Βιβλιοθήκη <https://www.dnb.de/EN/Home/home_node.html>, την Ευρωπαϊκή Βιβλιοθήκη <http://www.theeuropeanlibrary.org/tel4/> αλλά και άλλες μεγάλες ευρωπαϊκές βιβλιοθήκες <European Library Catalogs & Archives - European Studies - LibGuides at ACRL >. Επίσης, μπορείτε να διερευνήσετε ηλεκτρονικά και την Βιβλιοθήκη της Βουλής των Ελλήνων <https://parliament.openabekt.gr/>. Από τον ίδιο ιστότοπο μπορείτε να διερευνήσετε και βιβλιοθήκες σε άλλα ελληνικά και ξένα πανεπιστήμια.

ΣΤ. Επιστημονικά Περιοδικά

Για επιστημονικά περιοδικά μπορείτε φυσικά να κοιτάξετε στα ράφια της πανεπιστημιακής σας βιβλιοθήκης αλλά για πιο οργανωμένη και σοβαρή έρευνα θα πρέπει να διερευνήσετε τα ευρετήρια των βάσεων δεδομένων που πιθανόν να διατίθενται μέσω του ιστότοπου της βιβλιοθήκης του πανεπιστημίου σας. Δείτε τον συλλογικό κατάλογο περιοδικών σε ελληνικές ακαδημαϊκές βιβλιοθήκες <https://eskep.ekt.gr/eskep/journal/search>. Πολλές και διαφορετικές βάσεις δεδομένων μπορείτε να διερευνήσετε μέσω του Εθνικού Κέντρου Τεκμηρίωσης <http://www.ekt.gr/el/services>. Μεγάλη συλλογή επιστημονικών περιοδικών διαθέτει το Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών <http://www.eie.gr/>.

Ζ. Εφημερίδες

Για να ενημερωθείτε για το ποιες εφημερίδες κυκλοφορούσαν στην Ελλάδα αλλά και σε μεγάλες πρωτεύουσες του εξωτερικού σε συγκεκριμένη χρονική στιγμή, συμβουλευθείτε το Παναγιώτης Χριστόπουλος, επιμ. *Κατάλογος. Εφημερίδες αποκείμενες στην Βιβλιοθήκη της Βουλής* (Αθήνα: Βιβλιοθήκη της Βουλής των Ελλήνων, 1993). Εάν χρειάζεται να βρείτε άρθρα των *New York Times* <http://www.nytimes.com/> ή των *The Times* (London) <http://www.timesonline.co.uk/> μπορεί να χρειασθεί να συμβουλευθείτε τα θεματικά ευρετήρια (Index) που έχουν εκδώσει ή δύο αυτές εφημερίδες. Σήμερα, οι μεγάλες εφημερίδες διαθέτουν ευρετηριασμένο αρχείο πρόσφατων άρθρων στο Διαδίκτυο. Βρείτε τις μεγαλύτερες εφημερίδες του κόσμου στο <http://www.newspapers.com>. Για τις ελληνικές εφημερίδες προτιμήστε την διεύθυνση <https://www.naftemporiki.gr/frontpages/>. Για εφημερίδες μέχρι το 1948 δείτε <https://library.parliament.gr/%CE%A8%CE%B7%CF%86%CE%B9%CE%B1%CE%BA%CE%AE-%CE%92%CE%B9%CE%B2%CE%BB%CE%B9%CE%BF%CE%B8%CE%AE%CE%BA

%CE%B7>.

Η. Το Διαδίκτυο

Μικρό ιστορικό

Τις δεκαετίες του 1960 και 1970 τα υπολογιστικά συστήματα στις Η.Π.Α. κατελάμβαναν ολόκληρα δωμάτια <https://www.computerhistory.org/timeline/1960/>. Οι υπεύθυνοι των συστημάτων εργάζονταν με άσπρες μπλούζες και σκούφους και ήταν μανιακοί με τις τρίχες και την σκόνη διότι αυτά τα δύο μπορούσαν πολύ εύκολα να εξαφανίσουν τα δεδομένα που είχαν αποτυπωθεί σε «καπελιέρες» ή μαγνητικές ταινίες. Γύρω στα 1980, στις βιβλιοθήκες των μεγάλων πανεπιστημίων των Ηνωμένων Πολιτειών, ο φοιτητής και ερευνητής των ανθρωπιστικών επιστημών έπρεπε να νικήσει τον τρόμο της μαύρης οθόνης με την λευκή γραμμή που αναβόσβηνε και να μελετήσει τις λεπτομερείς οδηγίες χρήσεως για να πραγματοποιήσει ηλεκτρονική βιβλιογραφική έρευνα. Εάν διερευνούσε μέσω του υπολογιστή, μπορούσε να ψάξει την βάση δεδομένων όλων των ακαδημαϊκών και μεγάλων δημοσίων βιβλιοθηκών των Η.Π.Α. και να παραγγείλει μέσω του δικτύου αλληλοδανεισμού και από οπουδήποτε στην χώρα (inter-library loan service) τα βιβλία που χρειαζόταν.

Την εποχή αυτή ήρθαμε κι εμείς σε πρώτη επαφή με τον ηλεκτρονικό υπολογιστή πολιτειακού πανεπιστημίου του Οχάιο των Η.Π.Α. Είναι απίστευτη η ψυχική δύναμη που έπρεπε να καταβάλει ο άνθρωπος που δεν είχε σχέση με τις ηλεκτρονικές μηχανές, για να πλησιάσει μία οθόνη που έμοιαζε να είχε ζωή: η καρδιά της παλλόταν στην άσπρη γραμμή που αναβόσβηνε στο έρεβος. Η δύναμη, η θέληση, η περιέργεια όμως νίκησαν και ο υπολογιστής της βιβλιοθήκης του Kent State University έγινε ο αχώριστος φίλος μας για την βιβλιογραφική έρευνα της διατριβής μας. Αλίμονο, η επιστροφή στην Ελλάδα λίγα χρόνια αργότερα ήταν απολύτως αποκαρδιωτική: η «μαυρομύτα» (το μολύβι) βασίλευε ακόμη παντού.

Το σαράκι της υψηλής τεχνολογίας, όμως, είχε φωλιάσει μέσα μας. Στον πρώτο μας υπολογιστή και εκτυπωτή <http://www.habisoft.com/pcwwiki/doku.php?id=en:8256>, που αγοράσαμε το 1986, γράφαμε και τυπώναμε μόνο κείμενα σε περιβάλλον χαρακτήρων (λευκά γράμματα σε πράσινη/μαύρη οθόνη DOS). Σύντομα, όμως, προμηθευτήκαμε ειδικό πρόγραμμα που σχεδίαζε και εκτύπωνε ραβδογράμματα και γραφήματα πίτας ενώ αρχίσαμε να πειραματιζόμαστε με τις γλώσσες προγραμματισμού BASIC <http://en.wikipedia.org/wiki/BASIC> και LOGO <http://www.softronix.com/logo.html>. Οι πειραματισμοί μας με τον προγραμματισμό αφορούσαν σε μικρές βάσεις δεδομένων και δημιουργία διαγωνισμάτων πολλαπλής επιλογής (multiple choice), στα οποία ο χρήστης μάθαινε αμέσως ποιες απαντήσεις ήταν σωστές και ποια ήταν η βαθμολογία του. Όλα αυτά, βέβαια, σε μια προσπάθεια να υπηρετήσουμε καλύτερα την Ιστορία με την χρήση του ανατέλλοντος τότε για τον ιδιώτη χρήστη μέσου που ονομαζόταν ηλεκτρονικός υπολογιστής.

Την περίοδο 1992-1996, άνθισε στην Ελλάδα η επικοινωνία σε περιβάλλον χαρακτήρων (λευκά γράμματα σε μαύρη οθόνη DOS και UNIX) μεταξύ ελεύθερων ή εμπορικών Ηλεκτρονικών Βάσεων Πληροφοριών (BBS=Bulletin Board Services) και χρηστών. Έτσι κι εμείς, από το 1993 μέχρι το 1995 και με την χρήση ενός μόντεμ ταχύτητας 2400bps (σήμερα οι ταχύτητες επικοινωνίας είναι σε Megabps ή Gigabps), μάθαμε τα μυστικά επικοινωνίας μεταξύ των υπολογιστών. Αλλά τα πράγματα δεν σταμάτησαν εκεί. Το 1994, μια εμπορική Βάση απέκτησε γραμμή επικοινωνίας με το εξωτερικό και συνέδεσε τους χρήστες της με το Διαδίκτυο (Internet). Οι χρήστες αγόραζαν πανάκριβα ώρες επικοινωνίας με το Διαδίκτυο για να περιηγηθούν σε ρυθμό χαρακτήρων και σε πολύ λίγες διευθύνσεις, χωρίς καθόλου εικόνες, ήχους ή ταινίες. Μαγεμένοι από τις εξελίξεις, τον Απρίλιο του 1995 πραγματοποιήσαμε την πρώτη μας σύνδεση (Slip connection) με το Διαδίκτυο (σε περιβάλλον χαρακτήρων (DOS-UNIX) και λίγο μετά στείλαμε και το πρώτο μας μήνυμα στο Διαδίκτυο. Ήταν τον Ιούλιο του 1995 όταν έστειλα το πρώτο μου μήνυμα στο Διαδίκτυο, στην επιστημονική ιστορική mailing list «ANE-Ancient Near East» που

λειτούργησε από το 1993 μέχρι το 2006 στο University of Chicago:

To: ANE<Ancient Near East>
From: Demetris Loizos <dilos@athena.compulink.gr>
Date: Sun, 9 Jul 1995 12:52:17 +0300 (EET)
Subject: Re: Bernal and Eurocentrism

I have been reading messages on the issue for some time and I have read (following gopher somewhere) a report on a recent conference concerning Bernal & his ideas. I have to admit that I am not an expert in the issue but I have discussed it with some other scholars here in Greece. It seems to me that the tendency, at least here in Greece, among those who know well the subject is that some of them (probably over helleno-centrists) reject the theory altogether, others though (more cautious) think that Bernal has over-emphasized some parts of the whole issue in order to prove his point.

My personal opinion as an external reader, after reading his 2 volumes carefully, is that he over-emphasizes what some Greeks have tried to avoid: accept that there are some eastern influences in minoan & mycenaean civilizations.

The truth IMHO is somewhere in the middle. There were influences in minoan & myc. civ. from the east but not to the point expressed by Bernal. These influences have been admitted in art (orientalizing style).

Demetris Loizos — *dilos@athena.compulink.gr*
History Division — *dereef@prometheus.hol.gr*
Deree College — *(Subject: Prof. D. Loizos)*
(The American College of Greece)
Ag. Paraskevi, Athens — *L' homme c'est rien*
GREECE — *L' oeuvre c' est tout*

Οι βελτιώσεις όμως ακολούθησαν η μία την άλλη με καταιγιστικό ρυθμό. Μέχρι το τέλος του 1995 μια ομάδα φοιτητών και επιστημόνων από το Πανεπιστήμιο του Ιλλινόι (University of Illinois, U.S.A.) είχαν τελειοποιήσει ένα γραφικό περιβάλλον επικοινωνίας για τον χρήστη του Διαδικτύου που ονομάσθηκε MOSAIC 2.0.0 <https://en.wikipedia.org/wiki/Mosaic_(web_browser)> ενώ ταυτοχρόνως δύο πρώην φοιτητές του ιδίου πανεπιστημίου διέθεσαν δωρεάν την ιστορική τελική έκδοση 1.20 του Netscape <http://www.blooberry.com/indexdot/history/netscape.htm>. Πολύ σύντομα, εμφανίσθηκαν και άλλοι γραφικοί φυλλομετρητές (browsers) για το Διαδίκτυο, μεταξύ των οποίων και ο γνωστός μας Internet Explorer <http://www.blooberry.com/indexdot/history/browsers2.htm> που έχει πλέον καταργηθεί. Αμέσως προμηθευτήκαμε και εγκαταστήσαμε τα νέα προγράμματα (τώρα βρίσκονται στο Αρχείο Ιστορικού Λογισμικού που διατηρούμε) και αρχίσαμε να περιηγούμαστε το Διαδίκτυο σε γραφικό περιβάλλον. Υπήρξαμε ο πρώτος Έλληνας πανεπιστημιακά εκπαιδευμένος ιστορικός που περιηγήθηκε σε BBS και σε περιβάλλον χαρακτήρων αρχικά και σε γραφικό περιβάλλον αργότερα στο Διαδίκτυο με ιδιωτική σύνδεση από το σπίτι του. Από τότε παρακολουθούμε στενά και συμβάλλουμε με όλες μας τις δυνάμεις στην ανάπτυξη και προώθηση της Ιστορίας μέσω του Διαδικτύου.

Για την Ιστορία του Διαδικτύου δες:

A Little History of the World Wide Web <http://www.w3.org/History.html>
History of the Internet <http://en.wikipedia.org/wiki/History_of_the_Internet>
All about the Internet <https://www.internetsociety.org/internet/history-internet/>

Σύνδεση στο Διαδίκτυο

Οι οικιακές ταχύτητες στο Διαδίκτυο έχουν φτάσει πια τα Gigabps αλλά για να εργάζεστε άνετα χρειάζεστε στην ουσία ταχύτητα ονομαστική στα 24Megabps και πραγματική στα 3Megapbs. Μπορείτε να ελέγχετε την ταχύτητα συνδέσεώς σας στο Διαδίκτυο μέσω της σελίδας <https://www.speedtest.net/>.

Αναζήτηση

Σήμερα, το Διαδίκτυο είναι μια τεράστια βιβλιοθήκη πολυμέσων (κειμένων, εικόνων, ήχων) αλλά και ένα μέσο επικοινωνίας. Το πρόβλημα είναι να μπορέσει ο χρήστης να βρει ακριβώς αυτό που ζητάει. Το 1995 αρχίσαμε να σημειώνουμε σε ειδικά τετράδια τους διαδικτυακούς τόπους που σχετίζονταν με την Ιστορία, σε μια προσπάθεια παγκόσμιας καταγραφής τους. Σύντομα καταλάβαμε ότι αυτοί αυξάνονταν με γεωμετρική πρόοδο και ήταν αδύνατη η παρακολούθησή τους. Το ίδιο όμως είδαν και ιδιωτικές εταιρίες οι οποίες δημιούργησαν μηχανές αναζήτησης (search engines) έτσι ώστε να γράφει ο χρήστης μία λέξη ή φράση και να έχει αμέσως τους συνδέσμους (links) με τις σχετικές ιστοσελίδες. Σήμερα, η πιο δημοφιλής μηχανή είναι η Google <http://www.google.gr/>. Μπορείτε να βρείτε όλες τις μηχανές αναζήτησης στην διεύθυνση <http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_search_engines>.

Ταξινόμηση και Αξιολόγηση Διαδικτυακών Τόπων

Το Διαδίκτυο μοιάζει (στο μεγαλύτερο μέρος του) με μια μεγάλη θεματικά ταξινομημένη καρτελοθήκη. Για να μπορεί όμως κανείς να κατανοήσει την ταξινόμηση πρέπει να γνωρίζει τον τρόπο με τον οποίο είναι κατανεμημένες οι διευθύνσεις των ιστοτόπων.

Κατ' αρχάς οι υπολογιστές που είναι συνδεδεμένοι στο Διαδίκτυο χωρίζονται στους εξυπηρετητές (servers) και στους πελάτες (clients). Ο εξυπηρετητής είναι το υπολογιστικό σύστημα που περιέχει τις πληροφορίες ενώ ο πελάτης είναι ο υπολογιστής που χρησιμοποιείτε από το σπίτι σας ή από κάποιο δημόσιο χώρο και με τον οποίο επικοινωνείτε με τον εξυπηρετητή. Για να μπορεί ο πελάτης να βρει τον εξυπηρετητή που έχει τις πληροφορίες που χρειάζεστε πρέπει να του δώσετε μία εντολή, η οποία δεν είναι άλλη από την διεύθυνση του εξυπηρετητή στο Διαδίκτυο (π.χ. <https://www.h-net.org/>).

Η κάθε διαδικτυακή διεύθυνση αποτελείται από τρία μέρη: α) τον τρόπο επικοινωνίας (πρόθεμα), β) το όνομα του εξυπηρετητή (όνομα) και γ) το είδος του περιεχομένου του εξυπηρετητή ή την γεωγραφική του θέση στην υδρόγειο ή την χώρα (κατάληξη). Το πρόθεμα είναι συνήθως τα γράμματα https (=hypertext transfer protocol secure) ή http (=hypertext transfer protocol) και και σπανιότατα πλέον ftp (=file transfer protocol) ή telnet. Οι περισσότερες διευθύνσεις ξεκινούν με το πρόθεμα https που σημαίνει ότι ο εξυπηρετητής περιέχει ιστοσελίδες ενώ αυτές που ξεκινούν με ftp σημαίνει ότι ο εξυπηρετητής περιέχει αρχεία που μπορείτε να κατεβάσετε στον υπολογιστή σας ή να ανεβάσετε από τον υπολογιστή σας. Το πρωτόκολλο telnet χρησιμοποιείται σπανιότατα σε ορισμένες βιβλιοθήκες για την διερεύνηση του καταλόγου τους.

Το όνομα του εξυπηρετητή παρουσιάζεται με διάφορους τρόπους και μπορεί να είναι μία λέξη ή πολλές λέξεις ενωμένες ή λέξεις που χωρίζονται με παύλες, το σημάδι της υπογράμμισης ή τελείες κοκ. Στις περισσότερες περιπτώσεις, το όνομα μιας διευθύνσεως στο Διαδίκτυο θα αρχίζει με τα γράμματα www (=world wide web) ή σπανιότατα ftp (=file transfer protocol).

Όπως έχουμε ήδη πει, η κατάληξη της διευθύνσεως είναι αυτή που μας φανερώνει το περιεχόμενο του εξυπηρετητή. Στις Η.Π.Α. οι πιο συνηθισμένες καταλήξεις είναι edu (=educational),

gov (=government), org (=organizations), com (=commercial), net (=network), mil (=military), int (=international organizations) και σπανιότερα us (=united states). Στον υπόλοιπο κόσμο επικρατεί μία μάλλον άναρχη κατάσταση κατά την οποία η κατάληξη δηλώνει μόνο την χώρα στην οποία βρίσκεται ο εξυπηρετητής και έτσι το περιεχόμενο του ιστότοπου δεν είναι κατ' ανάγκη φανερό. Μόνο στην Μεγάλη Βρετανία έχει καθιερωθεί ένα σύστημα παρόμοιο με αυτό των Η.Π.Α. κατά το οποίο αν και όλες οι διευθύνσεις στην χώρα καταλήγουν σε uk (=united kingdom), υπάρχει μία παραλήγουσα η οποία δηλώνει το περιεχόμενο του εξυπηρετητή. Χρησιμοποιούνται δηλαδή τα αρχικά ac (=academic), sch (=school), org (=organization) για ακαδημαϊκά ιδρύματα και οργανισμούς, co (=commercial), ltd, plc, net για εμπορικούς εξυπηρετητές.

Έτσι λοιπόν και σε μεγάλο ποσοστό υπάρχει ένας τρόπος για να μπορεί ο χρήστης του Διαδικτύου να γνωρίζει το περιεχόμενο και την ποιότητα ενός ιστότοπου πριν καν τον επισκεφθεί. Για παράδειγμα, άλλη βαρύτητα έχει μία ιστορική ιστοσελίδα που βρίσκεται σε κάποιο πανεπιστήμιο (κατάληξη edu) και άλλη μία ιστοσελίδα με το ίδιο θέμα που είναι μέρος ενός εμπορικού ιστότοπου (κατάληξη com). Φυσικά, αυτό δεν σημαίνει ότι όλοι οι δηλωμένοι com ιστότοποι είναι κατ' ανάγκη χαμηλής ποιότητας. Απλώς, ο ιστορικός πρέπει να είναι προσεκτικός και να εξετάζει λεπτομερώς το περιεχόμενο ενός ιστότοπου πριν το χρησιμοποιήσει, όπως άλλωστε εξετάζει οποιαδήποτε άλλη πηγή. Για παράδειγμα, αλλιώς θα αξιολογήσει κανείς ένα βιβλίο που αντικρούει την ελληνικότητα των Αρχαίων Μακεδόνων και είναι γραμμένο από εκπαιδευμένο ιστορικό και αλλιώς έναν βιβλίο που είναι φανερά προπαγανδιστικό, χωρίς τεκμηρίωση. Με τον ίδιο τρόπο, αλλιώς θα αξιολογηθεί ένας ιστότοπος που είναι φανερό ότι είναι προπαγανδιστικός και αλλιώς ένας παρόμοιος ιστότοπος που οι σελίδες του είναι γραμμένες από ιστορικούς ερευνητές, οι οποίο δεν παραβιάζουν βέβαια τους επιστημονικούς δεοντολογικούς κανόνες.

Συνεχής Ενημέρωση: Λίστες και Ομάδες Συζητήσεων, Instagram etc

Αρχικά, το Διαδίκτυο σχεδιάστηκε και αναπτύχθηκε με κύριο στόχο την ενημέρωση, την ανταλλαγή απόψεων και την συνεργασία ανάμεσα σε επιστήμονες. Ο ίδιος στόχος εξυπηρετείται και σήμερα μέσω των ηλεκτρονικών διασκέψεων που διακρίνονται σε ελεύθερες και ελεγχόμενες Ηλεκτρονικές Λίστες Συζητήσεων (Discussion Lists/Groups). Οι Λίστες Συζητήσεων ονομάζονται ελεύθερες όταν ο καθένας μπορεί να εγγραφεί σε αυτές αφού στείλει ένα απλό μήνυμα σε μία συγκεκριμένη διεύθυνση του Διαδικτύου. Αντιθέτως, για να λάβετε μέρος σε μία ελεγχόμενη Λίστα Συζητήσεων πρέπει μαζί με το μήνυμά σας να δώσετε και άλλα στοιχεία που θα σας ζητηθούν (π.χ. ιδιότητα, πανεπιστήμιο, σχολή, δημοσιεύσεις, ερευνητικά ενδιαφέροντα κλπ.). Οι ελεγχόμενες Λίστες δεν αποκλείουν συνήθως κανέναν που θα ήθελε να παρακολουθήσει τις συζητήσεις, απλώς οι υπεύθυνοι τους θέλουν να γνωρίζουν ποιοι είναι αυτοί που επιθυμούν να γίνουν μέλη της συγκεκριμένης Λίστας. Η κάθε Λίστα δέχεται μηνύματα που αφορούν μόνο στην θεματολογία για την οποία έχει δημιουργηθεί. Για παράδειγμα στην ελεύθερη CLASSICS οι συζητήσεις αφορούν στην ελληνορωμαϊκή εποχή και την μελέτη της ενώ η ελεγχόμενη H-DIPLO αφορά διεθνή διπλωματικά θέματα. Στην συντριπτική τους πλειοψηφία, οι συζητήσεις στις λίστες γίνονται στα αγγλικά ακόμη και εάν οι λίστες αφορούν Ιστορίες άλλων κρατών (όπως η RUSSIAN-STUDIES). Βέβαια αυτό δεν αποκλείει και την χρήση, για παράδειγμα, των γαλλικών στην λίστα H-FRANCE.

Οι κυριότερες γενικές Λίστες βρίσκονται στο GOOGLE (μαζί με τα παλιά USENET groups) <http://groups.google.com/>. Οι ακαδημαϊκές λίστες για τις ανθρωπιστικές και τις κοινωνικές επιστήμες των αμερικανικών πανεπιστημίων ανήκουν στο H-NET <http://www.h-net.org/> ενώ των βρετανικών στο <http://www.jiscmail.ac.uk/>.

Η εγγραφή σας σε μία Λίστα (Discussion List) είναι απλή υπόθεση. Συμπληρώνετε ένα απλό ηλεκτρονικό έντυπο με τα στοιχεία σας και κυρίως την ηλεκτρονική ταχυδρομική σας διεύθυνση (e-mail). Μετά από λίγα λεπτά ή μερικές ώρες θα λάβετε ένα μήνυμα καλωσορίσματος

από τον υπεύθυνο της Λίστας και σχεδόν ταυτοχρόνως θα αρχίσετε να λαμβάνετε στο ταχυδρομικό σας κουτί (mailbox) μηνύματα που στέλνονται από μέλη της Λίστας προς όλους τους υπόλοιπους. Τα μηνύματα αυτά μπορεί να είναι ανακοινώσεις για συνέδρια ή νέες εκδόσεις ή ερωτήσεις (π.χ. μήπως έχει κανείς διαβάσει το τάδε βιβλίο) ή απαντήσεις σε προηγούμενα ερωτήματα ή διαφορετικές απόψεις από αυτές που εκφράστηκαν από άλλα μέλη της Λίστας για συγκεκριμένο θέμα.

Η σημερινή άμεση επιστημονική ενημέρωση έχει περάσει πια και στο κινητό μας έξυπνο τηλέφωνό. Στο Instagram μπορείτε να βρείτε φωτογραφικές ανακοινώσεις αρχαιολογικών ανασκαφών ή εκθέσεων μουσείων και γενικά πολύ φωτογραφικό υλικό. Για παράδειγμα εγγραφείτε στο “pompei_parco_archeologico” για τις ανασκαφές στην Πομπηία σήμερα ή στο “histoirefrance” ή στο “historyphotographed” ή στο “archaeological_treasures”. Επίσης, μπορείτε να βρείτε αρχαιολογικά νέα από όλον τον κόσμο στην διεύθυνση <https://www.archaeology.org/news> αλλά και ιστορικά και αρχαιολογικά νέα στην <https://www.smithsonianmag.com/category/smartnews-history-archaeology/> και στην <https://www.smithsonianmag.com/category/world-history/> για εβδομαδιαία αρχαιολογική και ιστορική ενημέρωση.

6. Η ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΗ ΔΗΜΟΣΙΕΥΣΗ

Μετά την ολοκλήρωση της ιστορικής εργασίας ή διατριβής και τις διορθώσεις που θα γίνουν από τους επιβλέποντες είναι πράγματι κρίμα να πετάξει κανείς μόχθο μηνών ή και ετών στην λήθη. Σήμερα, πρέπει όλες οι εργασίες να δημοσιεύονται έτσι ώστε ο συγγραφέας να διαβάζετε από όλους τους ενδιαφερόμενους αλλά και να δέχεται κριτική από πολλούς. Ο μόνος τρόπος δημοσιοποιήσεως μιας εργασίας με ελάχιστο κόστος είναι η ηλεκτρονική της δημοσίευση στο Διαδίκτυο. Εδώ και πολλά χρόνια, έχουμε επιχειρηματολογήσει υπέρ της ηλεκτρονικής δημοσιεύσεως {Demetris Loizos, "Internet Publications?" *Anistoriton* V971, 14 November 1997, < http://www.anistor.gr/english/enback/v971.htm> [Επίσκεψη: 24 Μαρτίου, 2024]} ιστορικών εργασιών αλλά, γιατί όχι, και διατριβών.

Όντως, οι διδακτορικές διατριβές που έχουν εκπονηθεί στην Ελλάδα από το 1985 και μετά αλλά και ορισμένες παλαιότερες μαζί με διατριβές Ελλήνων που εκπονήθηκαν σε πανεπιστήμια του εξωτερικού έχουν συγκεντρωθεί στο Εθνικό Αρχείο Διδακτορικών Διατριβών <https://www.didaktorika.gr/eadd/>. Τα πανεπιστήμια τα ίδια διαθέτουν πολλές φορές τις πτυχιακές/μεταπτυχιακές εργασίες των αποφοίτων τους στο Διαδίκτυο και έτσι επιτυγχάνεται η ηλεκτρονική τους δημοσίευση.

Μια επιστημονική εργασία που δεν θα εκτυπωθεί ή δεν θα δημοσιευθεί σε έντυπο ή ηλεκτρονικό περιοδικό μπορεί να δημοσιευθεί δωρεάν ηλεκτρονικά σε επιστημονικούς ιστοτόπους ή στο Internet Archive. Δημιουργήστε δωρεάν λογαριασμούς στο ResearchGate <https://www.researchgate.net/> και στο Academia <https://www.academia.edu/> και ανεβάστε τις εργασίες σας ώστε να είναι προσβάσιμες στο Διαδίκτυο και να μπορούν να βρεθούν μέσω διερευνήσεως από μηχανή αναζητήσεως όπως η Google. Επίσης μπορείτε να δημιουργήσετε δωρεάν λογαριασμό και να ανεβάσετε την εργασία σας στο Internet Archive <https://archive.org/>. Κατά προτίμηση, ανεβάστε την εργασία σας σε αρχείο τύπου PDF, στον οποίο μπορείτε να την σώσετε κατευθείαν από τον Writer του OpenOffice επιλέγοντας από το μενού "Αρχείο\Σώσε PDF".

Εάν χρειαστείτε ένα πρόγραμμα FTP για να ανεβάσετε τις σελίδες σας σε δική σας ιστοσελίδα, εκτός από τις αναφερόμενες παραπάνω, προτιμήστε το δωρεάν διανεμόμενο WS_FTP LE από την διεύθυνση <http://www.oldversion.com/download-WS-FTP-Limited-EditionWS_FTP-LE-6.html>, το οποίο λειτουργεί και στα Windows 11.

Εάν χρειαστεί να εργασθείτε με αρχεία PDF το καλύτερο σύνολο δωρεάν προγραμμάτων είναι το PDF24 <https://tools.pdf24.org/en/> με το οποίο μπορείτε να πραγματοποιήσετε με επιτυχία οποιαδήποτε εργασία αφορά σε αρχεία PDF (π.χ. επεξεργασία, αναγνώριση λέξεων (OCR) σε οποιαδήποτε γλώσσα του κόσμου, αφαίρεση και πρόσθεση σελίδων, διαχωρισμό και ένωση, ασφάλεια με κωδικό, μετατροπή κλπ). Επίσης, μπορείτε να βρείτε πολλά άλλα επιλεγμένα προγράμματα για διάφορες εργασίες στην <http://www.anistor.gr/music/allsoftware.html>.

7. ΤΕΧΝΗΤΗ ΝΟΗΜΟΣΥΝΗ ΚΑΙ ΣΥΓΓΡΑΦΗ

Η τεχνητή νοημοσύνη είναι η τεχνολογική εξέλιξη που θα κατακλύσει την καθημερινή ζωή του ανθρώπου στον 21ο αιώνα. Ήδη, χωρίς να το έχουμε πολυκαταλάβει μας βοηθά και μας καθοδηγεί καθημερινά. Τα προγράμματα πλοηγήσεως (navigator) στα αυτοκίνητα, οι χάρτες, που διαθέτει το κινητό μας τηλέφωνο, η ταμπλέτα μας ή ο υπολογιστής μας χρησιμοποιούν τεχνητή νοημοσύνη για να μας δείξουν πώς θα μεταβούμε από το ένα σημείο στο άλλο, πώς θα αποφύγουμε τους μονόδρομους και την κίνηση των δρόμων για να φθάσουμε γρηγορότερα στον προορισμό μας. Οι διαφημίσεις που παρουσιάζονται σε ιστοτόπους που επισκεπτόμαστε είναι προϊόν τεχνητής νοημοσύνης με την οποία συγκεντρώνονται στοιχεία από τις ηλεκτρονικές περιηγήσεις μας και κατόπιν μας προβάλλονται διαφημίσεις που ταιριάζουν με τις προτιμήσεις μας για προϊόντα και υπηρεσίες. Ο τηλεθεατής ή ο χρήστης υπολογιστή έχει πια την δυνατότητα να επικοινωνεί με την τηλεόραση, τον υπολογιστή, και άλλες ηλεκτρονικές συσκευές με φωνητικές εντολές τις οποίες τα μηχανήματα κατανοούν και εκτελούν ή προτείνουν εναλλακτικές ενέργειες. Ήδη από το 2019, στην Γερμανία πειραματίζονται με τον καθηγητή-ρομπότ. (<https://www.toolify.ai/ai-news/introducing-germanys-robot-professor-19970>) Η τεχνητή νοημοσύνη δεν είναι παρά μια σειρά από μαθηματικούς αλγόριθμους με τους οποίους συνδυάζονται διάφορα στοιχεία για να επιτευχθεί το επιθυμητό σε εμάς αποτέλεσμα.

Η τεχνητή νοημοσύνη έχει πια εισχωρήσει και στην επιστημονική καθημερινότητα ιστορικών και αρχαιολόγων. Η διερεύνηση στο διαδίκτυο μέσω μιας μηχανής αναζητήσεως (λ.χ. Goggle Search) υποβοηθείται από τεχνητή νοημοσύνη έτσι ώστε να μας παρουσιάζονται τα πιο κοντινά αποτελέσματα σε ό,τι προσπαθούμε να βρούμε. Η αυτόματη αλλά συνήθως πολύ ακριβής μετάφραση από μία ανθρώπινη γλώσσα σε μία άλλη στις κινητές μας συσκευές αλλά και στον υπολογιστή μας είναι μία ακόμη εφαρμογή τεχνητής νοημοσύνης. Επίσης, με την χρήση τεχνητής νοημοσύνης, σε εξειδικευμένες βάσεις κειμένων είναι δυνατό να βρούμε όχι μόνο τα σημεία εκείνα του/των κειμένου/ων όπου είναι καταγεγραμμένες οι δύο οι περισσότερες συνεχόμενες λέξεις τις οποίες διερευνάμε αλλά και τα άλλα σημείο όπου παρεμβάλλεται και λέξη/λέξεις ανάμεσά τους. Δηλαδή η διερεύνηση της φράσεως «εἶπεν Κύριος ὁ Θεὸς» θα μπορούσε να μας παρουσιάσει και τις ταυτίσεις «εἶπεν αὐτῷ Κύριος ὁ Θεὸς». Ήδη από τα πρώτα χρόνια του 21ου αιώνα αν όχι και λίγο νωρίτερα ήταν δυνατόν να συντεθεί κατανοητό ποίημα με τεχνητή νοημοσύνη χωρίς την παρεμβολή ανθρώπου ενώ αργότερα έγινε δυνατόν να συντεθεί και πεζό κείμενο από υπολογιστή στον οποίο χρησιμοποιούνταν αλγόριθμοι τεχνητής νοημοσύνης. Ήδη και τουλάχιστον από το 2023 είναι δυνατόν να συντεθεί επιστημονικό κείμενο με την χρήση υπολογιστή και προγράμματος τεχνητής νοημοσύνης. Τα διαδικτυακά προγράμματα τεχνητής νοημοσύνης τροφοδοτούνται με συγκεκριμένες ερωτήσεις, συγκεντρώνουν τις πληροφορίες και τις ιδέες επί των ερωτήσεων από το Διαδίκτυο αξιολογώντας τις πηγές τους και συνθέτουν ένα νέο πρωτότυπο κείμενο με βάση τα συγκεντρωμένα στοιχεία. Τι θα γίνει, λοιπόν, τις εργασίες των φοιτητών, τα επιστημονικά άρθρα, τις μονογραφίες θα τις συγγράφουν τα προγράμματα τεχνητής νοημοσύνης; Ήδη λειτουργεί στο Διαδίκτυο το αντίδοτο πρόγραμμα της συγγραφής κειμένων με τεχνητή νοημοσύνη, το GPTZero (https://gptzero.me/), το οποίο αποκαλύπτει τα κείμενα που έχουν συντεθεί με τον τεχνητό τρόπο. Οι καθηγητές, βέβαια, διαθέτουν και παραδοσιακά εργαλεία και μεθόδους για την ανακάλυψη των νέων λογοκλόπων. Συνεπώς, για μία ακόμη φορά, ο άνθρωπος μπορεί να νικήσει την μηχανή, την οποία άλλωστε αυτός κατασκεύασε και προγραμμάτισε για να το βοηθήσει είτε για καλό είτε για κακό σκοπό.

Μήπως, όμως η τεχνητή νοημοσύνη στην επιστημονική έρευνα και συγγραφή δεν είναι μόνο ο γρήγορος, εύκολος, και άκοπος τρόπος για να λάβει κανείς το πτυχίο του από το πανεπιστη-

μιο; Όντως, υπάρχει παγκόσμιος προβληματισμός δασκάλων, καθηγητών και πανεπιστημιακών και σε όλα τα επίπεδα της εκπαιδεύσεως για την χρήση ή την απαγόρευση της τεχνητής νοημοσύνης στις εκπαιδευτικές διαδικασίες που αφορούν στην συγγραφή εργασιών και διατριβών στο σχολείο και στο πανεπιστήμιο. Ήδη κάποιες χώρες ή πανεπιστήμια την έχουν απαγορεύσει, άλλες σκέπτονται να την απαγορεύσουν ενώ υπάρχουν και καθηγητές και πανεπιστήμια τα οποία προσπαθούν να βρουν την χρυσή τομή ή τα οφέλη από την χρήση τεχνητής νοημοσύνης στην επιστημονική συγγραφή. Η κρίσιμη μάζα για την επιτυχία της τεχνητής νοημοσύνης να συνθέτει επιστημονικά κείμενα είναι ότι πλέον μπορεί να χρησιμοποιήσει κριτική σκέψη έτσι ώστε να μιμηθεί πραγματικά την φοιτητική συγγραφή.

Δύο καθηγητές του Massachusetts Institute of Technology (MIT) των Η.Π.Α. συνεργάστηκαν για να μελετήσουν με ποιον τρόπο θα ήταν δυνατόν να χρησιμοποιηθεί η τεχνητή νοημοσύνη προς όφελος των φοιτητών όταν τους ζητηθεί να συγγράψουν ερευνητικές εργασίες. Ο καθηγητής Συνθέσεως Λόγου (Professor of Rhetoric) Edward Schiappa και ο καθηγητής Ψηφιακών Μέσων (Professor of Digital Media) Nick Montfort έστειλαν τον Ιανουάριο του 2023 <https://nickm.com/post/2023/01/advice-concerning-the-increase-in-ai-assisted-writing/> στους συναδέλφους τους στο πανεπιστήμιο ένα ανεπίσημο και μη δεσμευτικό υπόμνημα με το οποίο πρότειναν τρόπους για να χρησιμοποιηθεί η τεχνητή νοημοσύνη εποικοδομητικά στην έρευνα των φοιτητών για τις επιστημονικές εργασίες τους αλλά και στην σύνταξη των μελετών τους. Φυσικά, είχε ήδη διαπιστωθεί η χρήση προγραμμάτων τεχνητής νοημοσύνης για την σύνταξη εργασιών και πολλοί καθηγητές ήταν προβληματισμένοι και ζητούσαν κάποια καθοδήγηση. Η πρώτης τους συμβουλή προς φοιτητές και καθηγητές οποιουδήποτε μαθήματος, συμπεριλαμβανομένων και των μαθημάτων των Ανθρωπιστικών Επιστημών, ήταν ότι η τεχνητή νοημοσύνη θα μπορούσε να κινητοποιήσει την σκέψη ή να εγείρει νέες ιδέες σχετικά με ερευνητικά ζητήματα. Προτάθηκε στους καθηγητές να διερευνήσουν μόνοι τους την νέα αυτή τεχνολογία (ChatGPT <https://chat.openai.com/auth/login> αλλά και άλλα παρόμοια προγράμματα) και να αναγνώσουν επιστημονικά άρθρα σχετικά με την τεχνητή νοημοσύνη αλλά και τα Μεγάλα Γλωσσικά Μοντέλα (LLM=Large Language Models). Να μελετήσουν με ποιον τρόπο η τεχνητή νοημοσύνη θα μπορούσε να συσχετισθεί με τα μαθησιακά αποτελέσματα (learning outcomes) κάθε μαθήματος που δίδασκαν. Να προσπαθήσουν να συμβαδίσουν τα μαθησιακά αποτελέσματα με την χρήση της νέας τεχνολογίας. Στις *Οδηγίες και Πληροφορίες (Syllabus)* που διανέμουν σε κάθε μάθημα στην αρχή κάθε ακαδημαϊκού εξαμήνου στους φοιτητές τους να συμπεριλάβουν με σαφή τρόπο την δική τους πολιτική για την χρήση της τεχνητής νοημοσύνης στην σύνταξη της/των εργασιών που θα πρέπει να υποβάλλουν οι φοιτητές στο τέλος της ακαδημαϊκής περιόδου.

Η χρήση των νέων αυτών τεχνολογιών μπορεί σε ορισμένα μαθήματα να είναι και επιθυμητή και αναγκαία ενώ σε άλλα να θεωρείται απλώς λογοκλοπή. Για παράδειγμα σε μαθήματα ψηφιακών τεχνολογιών μπορεί να πρέπει οι φοιτητές να μάθουν και να εκπαιδευτούν στην χρήση της τεχνητής νοημοσύνης για την συγγραφή κειμένου ως μέσου νέας μορφής συντάξεως κειμένου για διάφορες χρήσεις αλλά και να διαπιστώσουν τα οφέλη και τους κινδύνους που εγκυμονούν. Επίσης, να μελετήσουν τους διαφορετικούς τρόπους γραφής ανάμεσα στην μηχανή και στον άνθρωπο. Από την άλλη πλευρά αν σε άλλα μαθήματα η υποβοηθούμενη συγγραφή θεωρείται λογοκλοπή, τότε ίσως η χρήση των προγραμμάτων τεχνητής νοημοσύνης θα μπορούσε να αποτελέσει απλώς παράδειγμα καλής γραμματικής και συντακτικής γραφής επί συγκεκριμένων θεμάτων. Όμως, τουλάχιστον στο MIT, η κλασσική μέθοδος διδασκαλίας καλού προφορικού και γραπτού λόγου είναι προς το παρόν η συνιστώμενη, ιδίως στα μη τεχνολογικά μαθήματα. Στο άμεσο μέλλον, βέβαια, είναι πιθανόν η εκμάθηση του σωστού τρόπου επιστημονικής συγγραφής να απαιτεί την χρήση της τεχνητής νοημοσύνης ως βοηθητικό εργαλείο, ως σύνολο παραδειγμάτων προτάσεων και παραγράφων. Πάντως, συμβουλεύουν οι συντάκτες του υπομνήματος, οι καθηγητές πρέπει να αναθέτουν στους φοιτητές τους εργασίες επί πολύ συγκεκριμένων θεμάτων έτσι ώστε να αποφεύγουν την παράνομη

χρήση της τεχνητής νοημοσύνης, μια που τα συγκεκριμένα προγράμματα παράγουν κείμενα γενικόλογα και απλοποιημένα. Ανάλογα με την φύση του μαθήματος, οι καθηγητές μπορούν να ζητούν από τους φοιτητές τους να ολοκληρώνουν μικρές εργασίες στην τάξη (όπου άλλωστε απαγορεύεται οποιαδήποτε ηλεκτρονική συσκευή εν λειτουργία), να ζητούν την προσωπική και αιτιολογημένη άποψη των φοιτητών επί των θεμάτων που τους αναθέτουν, να επιμένουν οι εργασίες να περιλαμβάνουν αυτούσιες σύντομες παραθέσεις από τις πηγές που χρησιμοποιήθηκαν για την συγγραφή τους, να απαιτούν προφορική παρουσίαση των εργασιών από λίγες σημειώσεις και όχι ανάγνωση τους στην τάξη, όπου είναι επιθυμητό και δυνατόν να χρησιμοποιούν οι φοιτητές παραδείγματα από συμβάντα των τελευταίων περίπου δέκα ημερών. Όλες αυτές οι μέθοδοι θα ελαχιστοποιήσουν ή θα αποκλείσουν την χρήση τεχνητής νοημοσύνης για την σύνταξη των φοιτητικών εργασιών μια που τα προγράμματα χρησιμοποιούν συγκεκριμένο σώμα κειμένων που δεν συμπεριλαμβάνει αυτά που δημοσιεύθηκαν στο Διαδίκτυο τις τελευταίες ημέρες. Παρ' όλα αυτά, ο καθηγητής που θα αποφασίσει ότι θέλει να απαγορεύσει την χρήση προγραμμάτων τεχνητής νοημοσύνης θα πρέπει να κάνει σαφές στους φοιτητές του ότι οι εργασίες τους θα υποβληθούν στα προγράμματα αναγνωρίσεως λογοκλοπής Turnitin και GPTZero και ότι εκείνοι θα υποστούν τις ανάλογες ακαδημαϊκές συνέπειες σε περίπτωση που διαπιστωθεί ότι έχει παραβιασθεί η ακαδημαϊκή ακεραιότητα σε συγκεκριμένη εργασία. Οι προτάσεις των καθηγητών του MIT, όπως, γράφουν και οι ίδιοι είναι απλώς σημεία προς συζήτηση αλλά ένα είναι βέβαιο: η χρήση της τεχνητή νοημοσύνης στην συγγραφή κειμένων ήρθε για να μείνει.

Ορισμένα πανεπιστήμια, όπως το University of Portsmouth at Myport, νοτιοδυτικά του Λονδίνου, αγκάλιασαν αμέσως την τεχνητή νοημοσύνη και βρήκαν θετικά σημεία αλλά διαπίστωσαν και ζητήματα για τα οποία οι φοιτητές πρέπει να είναι προειδοποιημένοι <https://myport.port.ac.uk/student-life/help-and-advice/study-skills/digital-skills/using-ai-at-university>. Πρώτα-πρώτα οι καθηγητές δεν πρέπει να εμποδίσουν την χρήση της τεχνητής νοημοσύνης στην συγγραφή φοιτητικών κειμένων αλλά υπάρχουν περιπτώσεις στις οποίες η χρήση της μπορεί να οδηγήσει σε παρανοήσεις ή λανθασμένες πληροφορίες. Η τεχνητή νοημοσύνη δεν πρέπει να τίθεται επάνω από τις ικανότητες του φοιτητή στην έκφραση προσωπικής γνώμης και κριτικής σκέψεως διότι η υπερβολική χρήση της θα εμποδίσει τον φοιτητή να αναπτύξει αυτές τις δεξιότητες και συνεπώς να επιτύχει στις σπουδές του και στην κατοπινή εργασία του. Η απλή συγγραφή από την μηχανή εργασίας που θα υποβληθεί αυτούσια από τον φοιτητή για ακαδημαϊκή κρίση σημαίνει ακαδημαϊκό παράπτωμα. Μερικές αποδεκτές χρήσεις της τεχνητής νοημοσύνης είναι απαντήσεις σε ερωτήματα των φοιτητών ακόμη και όταν ο καθηγητής δεν είναι διαθέσιμος, παραγωγή προκαταρκτικών ιδεών και προσχέδιο εργασίας προς μελέτη και συζήτηση, εύρεση εικόνων, στατιστικών στοιχείων, διαγραμμάτων και άλλων συμπληρωματικών μιας εργασίας, κριτική επισκόπηση του παραγομένου κειμένου ή συγκεντρωμένου υλικού, πρότυπα καλής χρήσεως της γλώσσας, εξηγήσεις βασικών εννοιών, εύρεση πιθανών ερωτήσεων που θα τεθούν σε διαγωνίσματα, παρότρυνση στο φοιτητή που έχει χαθεί στο υλικό του για να βρει μια άκρη και να συνεχίσει την σύνταξη της εργασίας του. Επειδή οι αλγόριθμοι τεχνητής νοημοσύνης απλώς συμπληρώνουν την μία λέξη και φράση μετά την άλλη βασιζόμενοι σε πιθανά σενάρια συνεχίσεως του κειμένου και έτσι δεν είναι πάντα ακριβείς στα αποτελέσματά τους. Ανάλογα με τους αλγορίθμους που χρησιμοποιούνται στα προγράμματα τεχνητής νοημοσύνης, μπορεί τα αποτελέσματα να μην αντανακλούν την πιο πρόσφατη πραγματικότητα από πλευράς δημοσιεύσεων ενώ μπορεί και οι βιβλιογραφικές παραπομπές να είναι λανθασμένες ή ανύπαρκτες (fictitious). Τα αποτελέσματα μπορεί να εκφράζουν μονομερείς απόψεις από πολιτικής, θρησκευτικής, κοινωνικής, εθνικής απόψεως, να περιέχουν ρατσιστικές θέσεις ή ιδέες μισογυνισμού ή απλώς να αναπαράγουν στερεότυπες αντιλήψεις. Εάν στην φοιτητική εργασία έχουν χρησιμοποιηθεί αθέλητα αλλά λόγω της χρήσεως προγραμμάτων τεχνητής νοημοσύνης ιδέες άλλων συγγραφέων χωρίς ή με λανθασμένες βιβλιογραφικές αναφορές, αυτές θεωρούνται προϊόντα λογοκλοπής. Το ίδιο συμβαίνει και εάν οι φοιτητές χρησιμοποιήσουν τέτοια

προγράμματα για να τους βοηθήσουν και δεν το αναφέρουν στην εργασία τους. Εάν, όμως, τα αποτελέσματα χρησιμοποιηθούν με σωστό τρόπο μπορεί να βοηθήσουν στην περαιτέρω ανάπτυξη της κριτικής σκέψεως και των τεχνικών και δεξιοτήτων αξιολογήσεως επιχειρημάτων και ιδεών.

Από τις απόψεις που παρατέθηκαν παραπάνω γίνεται φανερό ότι η χρήση προγραμμάτων τεχνητής νοημοσύνης μπορεί να αποτελέσει ένα ακόμη βοηθητικό εργαλείο για φοιτητές και καθηγητές για την βελτίωση των προπτυχιακών και μεταπτυχιακών ερευνητικών εργασιών. Φυσικά και εγκυμονεί πολλούς κινδύνους ακόμη και για αυτόν/αυτήν που δεν έχει πρόθεση την λογοκλοπή και για αυτό πρέπει ο χρήστης να γνωρίζει πολύ καλά αυτά τα εργαλεία τεχνολογίας πριν τα χρησιμοποιήσει. Η χρήση της τεχνητής νοημοσύνης μπορεί να επεκταθεί ως βοηθητικό ερευνητικό εργαλείο και για την σύνταξη διδακτορικών διατριβών, μονογραφιών ή επιστημονικών άρθρων αλλά ποτέ ως υποκατάστατο της κριτικής ικανότητας του συγγραφέα διότι όταν ανακαλυφθεί και αυτός/αυτή και το σύγγραμμά του/της θα καταλήξουν στα ακαδημαϊκά σκουπίδια. Δύο παραδείγματα καλής χρήσεως της τεχνητής νοημοσύνης για ακαδημαϊκούς σκοπούς μπορούν ίσως να δείξουν πώς πρέπει να χρησιμοποιείται. Ας υποθέσουν ότι επιθυμείτε να μεταφράσετε μία ή μερικές φράσεις από την γερμανική γλώσσα στην ελληνική και χρησιμοποιείται τον Google translator <https://translate.google.com/>. Το αποτέλεσμα θα είναι σε γενικές γραμμές ικανοποιητικό αλλά θα υπάρχουν ελληνικές λέξεις που θα είναι είτε δυσνόητες είτε ακατανόητες σε σχέση με το υπόλοιπο κείμενο είτε γραμματικά λάθος είτε σε λάθος συντακτική σειρά. Συνεπώς, εάν χρησιμοποιήσετε την μετάφραση χωρίς καμία αλλαγή το αποτέλεσμα θα είναι αυτό που ονομάζουμε «γκουγκλομετάφραση», δηλαδή μετάφραση με λάθη. Αντιθέτως, εάν όπου χρειάζεται χρησιμοποιήσετε την παραδοσιακή μέθοδο αποδόσεως της/των λανθασμένων λέξεων με την χρήση λεξικού και πιθανόν αναμορφώσετε λίγο το κείμενο, το αποτέλεσμα θα είναι μάλλον ικανοποιητικό. Μερικές φορές, κανείς θέλει απλώς να γνωρίζει σε τι αναφέρεται το κείμενο προς μετάφραση και όχι να το μεταφράσει ακριβώς, οπότε τότε ο σκοπός με την χρήση της τεχνητής νοημοσύνης του Google translator έχει επιτευχθεί πολύ γρήγορα και άκοπα. Το δεύτερο παράδειγμα αφορά σε αρχαία ελληνικά κείμενα. Στην προσπάθειά σας να εντοπίσετε κάποιο από τα κείμενα του Λουκιανού συναντάτε δύο ιστότοπους, ο ένας από τους οποίους προσφέρει το κείμενο (ή και την μετάφρασή του) σε αρχείο PDF σαρωμένο από έντυπο βιβλίο ενώ ο άλλος σε μορφή κειμένου σελίδας (html) Διαδικτύου. Η εύκολη και χωρίς καθόλου σκέψη ενέργεια είναι να χρησιμοποιήσετε την δεύτερη εκδοχή διότι είναι εύκολα αναγνώσιμη. Συνήθως, όμως, σε αυτές τις περιπτώσεις δεν αναφέρεται από ποια πηγή έχει ληφθεί το αρχαίο κείμενο. Μήπως είναι από την έκδοση του 16ου αιώνα και άρα όχι το στερεότυπο με διορθώσεις κείμενο που έχει γίνει σήμερα αποδεκτό ως τελικό (συνήθως των αρχών του 20ου αιώνα) ή άκριτη παλιά μετάφραση του 19ου αιώνα ή και παλιότερη; Τα κείμενα του Λουκιανού που θεωρήθηκαν συνολικά, μεταφράσθηκαν και τυπώθηκαν κατά τον 20ο αιώνα είναι το στερεότυπο κείμενο και/ή η μετάφραση που πρέπει να χρησιμοποιήσετε. Εδώ, λοιπόν, υπεισέρχεται η προσωπική σας ακαδημαϊκή κρίση στα αποτελέσματα της διερευνήσεως με την βοήθεια της τεχνητής νοημοσύνης για το πιο σωστό αρχαίο κείμενο ή μετάφραση. Τέλος, η αναζήτηση με την βοήθεια μηχανής τεχνητής νοημοσύνης για το θέμα «Ανασκαφές στις Αιγές» θα δημιουργήσει ένα κείμενο που θα περιλαμβάνει κάποιες αρχαιολογικές δημοσιεύσεις, δημοσιογραφικά κείμενα, θετικές και αρνητικές απόψεις και αντιρρήσεις διαφόρων συγγραφέων για διάφορα επιμέρους ζητήματα σχετικά με το θέμα ταξινομημένες ανά επιμέρους θεματικές ενότητες.

Η σωστή χρήση του αποτελέσματος κάθε εφαρμογής τεχνητής νοημοσύνης για την

συγγραφή κειμένου είναι να αποφασίσει ο φοιτητής/φοιτήτρια και να ξεχωρίσει εκείνες τις ενότητες τις οποίες θα ήθελε να διερευνήσει βιβλιογραφικά, να βεβαιωθεί ότι δεν έχει παραλείψει κανένα από τα σημαντικά ζητήματα του θέματος και να διδαχθεί χωρίς να αντιγράψει από τον τρόπο συγκροτήσεως του κειμένου. Το κείμενο της μηχανής ή τμήματά του τελικά δεν θα χρησιμοποιηθούν αυτούσια στην τελική εργασία του φοιτητή ή της φοιτήτριας.

8. ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

Η συγγραφή της Ιστορίας είναι ένα εξαιρετικά δύσκολο και κοπιαστικό έργο που απαιτεί θεωρητικές και πρακτικές γνώσεις, οργάνωση, μεθοδικότητα και μεγάλη προσοχή. Τον $21^{ο}$ αιώνα ο ιστορικός πρέπει να χρησιμοποιήσει την υψηλή τεχνολογία και κυρίως τον ηλεκτρονικό υπολογιστή για να πραγματοποιήσει την έρευνα του γρηγορότερα, να γράψει και να διορθώσει το ιστορικό κείμενο ταχύτερα, να αφιερώσει περισσότερο χρόνο στην έρευνα και στην μελέτη των πηγών του. Παρ' όλα αυτά, ο υπολογιστής δεν μπορεί να αντικαταστήσει τις μεθόδους ιστορικής έρευνας που χρησιμοποιούνται από την εποχή του Θουκυδίδη. Απλώς παραμένει ένα εξαιρετικά χρήσιμο και εύχρηστο εργαλείο για τον σημερινό ιστορικό.

Ο επιμελής φοιτητής και ο υποψήφιος διδάκτωρ Ιστορίας που θα ακολουθήσει προσεκτικά και με επιμέλεια τις οδηγίες που περιέχονται στον παρόντα οδηγό θα συγγράψει μια τουλάχιστον ικανοποιητική ιστορική εργασία ή διατριβή. Η τελειοποίηση των ερευνητικών δεξιοτήτων, της αναλύσεως και αξιολογήσεως των πηγών και της γλαφυρής ιστορικής συγγραφής, όμως, απαιτούν χρόνο και συνεχή εξάσκηση. Όσο περισσότερο διορθώνετε τα κείμενά σας και γενικά ασχολείστε με την συγγραφή, τόσο περισσότερο θα βελτιώνετε το συγγραφικό σας στυλ και θα μεστώνει ο γραπτός σας λόγος αλλά και θα αυξάνονται οι αναγνώστες σας. Μόνο έτσι το κείμενό σας θα αντέξει στον χρόνο.

9. ΓΕΝΙΚΟΣ ΟΔΗΓΟΣ ΤΟΥ ΙΣΤΟΡΙΚΟΥ ΣΤΟ ΔΙΑΔΙΚΤΥΟ

Αναθεώρηση: Μάρτιος 2024

Γενικές Διευθύνσεις για τον Ιστορικό
Nation Hellenic Research Foundation
http://helios-eie.ekt.gr/
History on Line
https://www.history.ac.uk/library/collections#by-subject
Historical Text Archive
http://www.historicaltextarchive.org/
Internet history Sourcebook
https://sourcebooks.fordham.edu/index.asp
Scholars' Guide to WWW
https://rjensen.people.uic.edu/index.html

Αρχαία Ιστορία
Classics and Ancient History resources
https://libguides.library.usyd.edu.au/sb.php?subject_id=94819 (click on Databases)
Electronic Resources for Classicists
http://stephanus.tlg.uci.edu/index/resources.html
Perseus Digital Library
http://www.perseus.tufts.edu/hopper/collections
Classics Resources
https://classicsresources.info/

Βυζαντινή και Μεσαιωνική Ιστορία
Dumbarton Oaks. Resources for Byzantinists
https://www.doaks.org/research/byzantine/resources/byzantine-resources
The Labyrinth: Resources for Medieval Studies
https://blogs.commons.georgetown.edu/labyrinth/
Medieval History Resources
https://guides.library.fresnostate.edu/c.php?g=289009&p=1928912
History of Medieval and Renaissance Europe: Primary Documents
https://eudocs.lib.byu.edu/index.php/History_of_Medieval_and_Renaissance_Europe:_Primary_Documents
Primary sources for humanities: Medieval & Renaissance
https://guides.lib.monash.edu/primary-sources/med-ren

Νεώτερη Ιστορία
History of Modern Greece: Primary Documents
https://eudocs.lib.byu.edu/index.php/History_of_Greece:_Primary_Documents
The WWI Document Archives
https://wwi.lib.byu.edu/
World War II Resources
http://www.ibiblio.org/pha/
European History - Online Collections

Books - World War II - Research Guides at Eastern Michigan University (emich.edu)

Βιβλιογραφία
Ανίστωρ. Ελληνική Ιστορική Βιβλιογραφία, 1975-2004. [ΛΟΓΙΣΜΙΚΟ & ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ]
http://www.anistor.gr/anistor/software/istoriki/filis.htm

Βιβλιοθήκες και Αρχεία
Γεννάδειος Βιβλιοθήκη
https://www.ascsa.edu.gr/research/gennadius-library-gr/research-resources-gr
Γενικά Αρχεία του Κράτους
http://www.gak.gr/index.php/el/
Εθνική Βιβλιοθήκη της Ελλάδας
http://www.nlg.gr/
Μουσείο Μπενάκη
https://www.benaki.org/index.php?
option=com_collections&view=collections&Itemid=162&lang=el

Κύριοι Ανοικτοί Δημόσιοι Κατάλογοι Βιβλιοθηκών
Εθνική Βιβλιοθήκη της Ελλάδος
http://www.nlg.gr/
Αμερικανική Βιβλιοθήκη του Κογκρέσου
http://catalog.loc.gov/
Βιβλιοθήκη Πανεπιστημίου Χαϊδελβέργης
http://www.ub.uni-heidelberg.de/
Βρετανική Βιβλιοθήκη
British Library Interim Catalogue (exlibrisgroup.com)
Εθνική Βιβλιοθήκη της Γαλλίας
http://www.bnf.fr/fr

Εγκυκλοπαίδειες-Λεξικά
Χρηστικό Λεξικό Ακαδημίας Αθηνών
https://christikolexiko.academyofathens.gr/index.php/anazitisi
Λεξικό Κοινής Νεοελληνικής
http://www.greek-language.gr/greekLang/modern_greek/tools/lexica/triantafyllides/
Ξένες Γλώσσες
https://www.wordreference.com/engr/
https://www.wordreference.com/grfr/
https://www.wordreference.com/grde/
https://www.wordreference.com/grit/
https://www.wordreference.com/gres/
https://www.merriam-webster.com/
https://wordweb.info/free
http://www.freelang.net/dictionary/index.php
Λατινικά
https://el.glosbe.com/la/el
http://www.perseus.tufts.edu/hopper/resolveform?redirect=true&lang=Latin

Encyclopædia Britannica (1911)

https://en.wikisource.org/wiki/1911_Encyclop%C3%A6dia_Britannica
Catholic Encyclopedia (1917)
http://www.newadvent.org/cathen/index.html

Περιοδικά και Εφημερίδες (τίτλοι ή/και κείμενα)
Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης
http://www.ekt.gr/el/services
Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών
http://www.ekt.gr/el/library/journals
Ελληνικές εφημερίδες και περιοδικά
https://www.naftemporiki.gr/frontpages/
https://library.parliament.gr/%CE%A8%CE%B7%CF%86%CE%B9%CE%B1%CE%BA%CE%AE-%CE%92%CE%B9%CE%B2%CE%BB%CE%B9%CE%BF%CE%B8%CE%AE%CE%BA%CE%B7
Διεθνείς Εφημερίδες
http://www.newspapers.com
New York Times
http://www.nytimes.com/
The Times (London)
https://www.thetimes.co.uk/

Λίστες και Ομάδες Συζητήσεων
H-NET
http://www.h-net.org/
JISC
http://www.jiscmail.ac.uk/
GOOGLE Groups (μαζί με τα παλιά USENET groups)
http://groups.google.com/

Γενικός Οδηγός για το Διαδίκτυο
https://www.lifewire.com/internet-101-beginners-quick-reference-guide-2483357

Βιβλιοπωλεία
Πολιτεία
https://www.politeianet.gr/
Πρωτοπορία
https://www.protoporia.gr/
Amazon USA
http://www.amazon.com/
Amazon CA
http://www.amazon.ca/
Amazon UK
http://www.amazon.co.uk/
Amazon DE
http://www.amazon.de/
Amazon FR
http://www.amazon.fr/
Barnes and Nobles (USA)

http://www.barnesandnoble.com/
UK Blackwell's
https://blackwells.co.uk/bookshop/home
USA Powell's
http://www.powells.com/
Για εξαντλημένα ή χρησιμοποιημένα βιβλία συνήθως σε φτηνές τιμές
Bookfinder.com
http://www.bookfinder.com/
AbeBooks
https://www.abebooks.co.uk/
http://www.abebooks.com/
Alibris
http://www.alibris.com/

10. ΟΔΗΓΟΣ ΓΕΝΙΚΩΝ ΕΡΓΩΝ ΓΙΑ ΤΗΝ ΣΥΓΓΡΑΦΗ ΙΣΤΟΡΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ/ΔΙΑΤΡΙΒΗΣ

Αναθεώρηση: Μάρτιος 2024

Διάβασε Πρώτα

Στην κατηγορία αυτή συμπεριλάβαμε τα δέκα βιβλία (στα ελληνικά και αγγλικά) στην Αρχαία, Βυζαντινή/Μεσαιωνική και Νεώτερη Ιστορία που, κατά την γνώμη μας, πρέπει απαραιτήτως να έχει μελετήσει ο τελειόφοιτος πριν λάβει το πρώτο του πτυχίο στην Ιστορία. Όλα τα βιβλία κυκλοφορούν στην ελληνική βιβλιαγορά ή μπορούν να αγοραστούν από τα ξενόγλωσσα διαδικτυακά βιβλιοπωλεία. Κάποια από αυτά που αναφέρουμε στην αγγλική γλώσσα μπορεί να έχουν μεταφραστεί και στα ελληνικά. Η βιβλιογραφία αυτή βασίζεται κυρίως σε αγγλόφωνες εκδόσεις. Για βιβλία σε άλλες γλώσσες μπορείτε να διερευνήσετε στα εξής βιβλιοπωλεία:
https://www.amazon.fr/
https://www.amazon.de/
https://www.amazon.es/

Αρχαία Ιστορία: Διάβασε Πρώτα

Bury, J. B. & Russell Meiggs. *A History of Greece to the Death of Alexander the Great*. 4th Edition. N York: St. Martin's Press, 1980.
Cary, M. and H. H. Scullard. *A History of Rome*. 3rd Edition. London: Macmillan, 1975.
Goodman, Martin. *The Roman World 44BC-AD180*. London: Routledge, 1997.
Grimal, Nicolas. *A History of Ancient Egypt*. Oxford: Blackwell, 1992.
Λοΐζος, Δημήτρης. *Η Αρχαία Ελλάδα και οι Ανατολικοί Λαοί.*
Λοΐζος, Δημήτρης. *Η Αρχαία Ευρώπη, οι Ρωμαίοι και οι Έλληνες.*
http://www.anistor.gr/ellas/Europe-Greece.htm
Rostovtzeff, M. *The Social and Economic History of the Roman Empire.* 2nd Edition. Oxford: Clarendon, 1957.
Treuil, René. *Οι Πολιτισμοί του Αιγαίου*. Αναθεωρημένη Ελληνική Έκδοση. Αθήνα: Καρδα-μίτσα, 1996.
Triger, B. G, et al. *Ancient Egypt. A Social History.* Cambridge : Cambridge Univ. Press, 1983.
Roux, George. *Ancient Mesopotamia*. 3rd Edition. London: Penguin, 1992.
Sealey, Raphael. *A History of the Greek City States 700-338 B.C.* Berkeley, Ca.: Univ. of California Press, 1976.
Shipley, Graham. *The Greek World After Alexander 323-30 B.C.*. London: Routledge, 2000.

Βυζάντιο και Δυτικός Μεσαίωνας: Διάβασε Πρώτα

Bloch, Marc. *Feudal Society [Translation of La société féodale]*. 2 Vols. Chicago: Chicago Univ. Press, 1964.
Γιαννακόπουλος, Κωνσταντίνος Ι. *Βυζαντινή Ανατολή και Λατινική Δύση [Μετάφραση του Byzantine East and Latin West]*. Αθήνα: Εστία, 1976;
ή
Γιαννακόπουλος, Κωνσταντίνος Ι. *Μεσαιωνικός δυτικός πολιτισμός και οι κόσμοι του Βυζαντίου και Ισλάμ [Μετάφραση του Medieval Western Civilization and the Worlds of Byzantium and Islam]*. Θεσσαλονίκη: Κυρομάνος, 1993.
Καραγιαννόπουλος, Ιωάννης. *Ιστορία του Βυζαντινού Κράτους*. 3 Τόμοι. Θεσσαλονίκη: Βάνιας,

1991-1992.

Λαΐου-Θωμαδάκη, Αγγελική. *Η αγροτική κοινωνία την Βυζαντινή εποχή [Μετάφραση του Peasant Society in the Late Byzantine Empire]*. Αθήνα: Μορφ. Ίδρυμα Εθνικής Τραπ. Ελλάδος, 1987.

Le Goff, Jacques. *Ο Πολιτισμός της Μεσαιωνικής Δύσης [Μετάφραση του Civilisation de l' Occident Médiéval, 400-1500]*. Θεσσαλονίκη: Βάνιας, 1993.

Obolensky, Dimitri. *The Byzantine Commonwealth: Eastern Europe, 500-1453.* N. York: St. Vladimir's Seminary Press, 1971.

Runciman, Steven. *The Fall of Constantinople, 1453*. Cambridge: Cambridge Univ. Press, Canto Edition, 1990.

Runciman, Steven. *A History of the Crusades*. 3 Vols. Cambridge: Cambridge Univ. Press, 1951.

Tierney, Brian and Sidney Painter. *Western Europe in the Middle Ages, 300-1475*. 5th Edition. N. York: McGraw-Hill, 1992.

White, Lynn T. Jr. *Medieval Technology and Social Change*. 1962 Edition. London: Oxford Univ. Press, 1980.

Νεώτερη Ιστορία: Διάβασε Πρώτα

Doyle, William. *The Old European Order, 1660-1800.* 2nd Edition. Oxford: Oxford Univ. Press, 1992.

Green, V. H. H. *Renaissance and Reformation*. Revised Edition. London: Arnold, 1974.

Grenville, J. A. S. *A History of the World in the Twentieth Century.* Cambridge, Mass.: Harvard Univ. Press, 1994.

Hobsbawm, E. J. *The Age of Revolution, 1789-1848*. 1962 Edition. London: Penguin, 1977.

Jelavich, Barbara. History of the Balkans. 18th & 19th Centuries. The 20th Century. 2 vols. Cambridge: Cambridge Univ. Press, 1983.

Kohn, Hans. *The Idea of Nationalism*. 1946 Edition. Toronto: MacMillan, 1969.

Rudé, George. *The Crowd in the French Revolution*. 1959 Edition. Westport, Conn.: Greenwood, 1986.

Sugar, Peter F. *Southeastern Europe under the Ottoman Rule, 1354-1804*. Seattle: Univ. of Washington Press, 1977.

Schumpeter, Joseph A. *Capitalism, Socialism, and Democracy.* 3rd Edition. N. York: Harper, 1950.

Taylor, A. J. P. *The Struggle for Mastery in Europe, 1848-1918*. 1954 Edition. Oxford: Oxford Univ. Press, 1971.

Γενική Ιστορική Βιβλιογραφία

Norton, Mary Beth and Pamela Gerardi. Eds. *Guide to Historical Literature (The American Historical Association's).* 2 vols. N. York: Oxford Univ. Press, 1995.

JSTOR.

https://www.jstor.org/ (μέσω ακαδημαϊκής βιβλιοθήκης ή με φοιτητική συνδρομή)

Γενικά Ιστορικά Έργα

Η ιστορία του ελληνικού έθνους. 16 τόμοι σε 17 τόμους. Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών, 1970-2000.

Boardman, John. Ed. *The Oxford History of the Classical World*. Oxford: Oxford Univ. Press, 1986.

Langer, William L. and Peter N. Stearns. Eds. *The Encyclopedia of World History with CDROM*. 6th Ed. N. York: Houghton Mifflin Company, 2001.

The Cambridge Ancient History. 3rd Edition. Cambridge: Cambridge Univ. Press, 1970-2006.

The New Cambridge Medieval History. N. York: Cambridge Univ. Press, 1995.

The New Cambridge Modern History. Cambridge: Cambridge Univ. Press, 1970-.

Βιβλιογραφία και Οδηγοί: Αρχαία Ιστορία

Πολλές βιβλιογραφικές εκδόσεις έχουν πλέον αντικατασταθεί από ηλεκτρονικές. Θα πρέπει να ψάξετε στο Διαδίκτυο με τον έντυπο τίτλο που αναφέρεται παρακάτω για να βρείτε την σημερινή ηλεκτρονική έκδοση, εάν υπάρχει.

Bowder, Diana. Ed. *Who was who in the Greek World 776B.C.-30B.C.*. Ithaca, N.Y.: Cornell Univ. Press, 1982.

Bowder, Diana. Ed. *Who was who in the Roman World 753B.C.-A.D. 476*. Ithaca, N.Y.: Cornell Univ. Press, 1980.

Βιβλιογραφία και Οδηγοί: Βυζαντινή και Μεσαιωνική Ιστορία

Καραγιαννόπουλος, Ιωάννης. *Εισαγωγή στην Μεσαιωνική Ιστορία και την μελέτη της*. 2η Έκδοση. Θες/νίκη: Βάνιας, 1988.

Paetow, Louis John. *A Guide to the Study of medieval History*. Millwood, NY: Kraus Reprint, 1980 (Reprint of 1931 Edition).

Boyce, Gray Cowan. *Literature of medieval History, 1930-1975: A Supplement to Louis John Paetow "A Guide to the Study of medieval History ."* 5 vols. Millwood, NY: Kraus Reprint, 1980.

Fines, John. Ed. *Who's who in the Middle Ages*. N. York: Stein &Day, 1980.

International Medieval Bibliography. Leeds: Univ. of Leeds, 1967.

Kazhdam, Alexander P. Ed. *Oxford Dictionary of Byzantium.* Oxford: Oxford Univ. Press, 1991.

Powel, James M. *Medieval Studies: An Introduction*. Syracuse, NY: Syracuse Univ. Press, 1976.

Βιβλιογραφία και Οδηγοί: Νεώτερη ιστορία

Catalogue général des livres imprimés: Auteurs. 231 vols. Paris : Imprimerie nationale, 1900-1981.

Coppa, Frank K. J. and William Roberts. *Modern Italian History. An Annotated Bibliography.* Westport, CT: Greenwood, 1990.

Deutsche Bibliographie. Halbjahres-Verzeichnis 1953-. Frankfurt a. M.: BuchöndlerVereinignung, 1953-.

Deutsche Nationalbibliographie. Leipzig: Börsenverein der Deutschen Buchändler, 1931-.

Allgemeine deutsche Biographie. 56 vols. Leipzig: Dunker, 1875-1912.

Dictionnaire de biographie française. Τομ. 1-. Paris: Letouzey et Anvé, 1933-.

Dizionario biografico degli italianni. Τομ. 1-. Roma: Instit. Della Enciclopedia Italiana, 1960-.

Neue Deutsche Biographie. Τομ. 1-. Berlin: Duncker & Humbolt, 1953-.

Who's Who in France. Τομ. 1 (1953/1954). Paris: Lafitte, 1953-.

Who's Who in Germany. 1ος (1956). Munich: Who's Who, 1955-.

Aufricht, Hans. *Guide to the League of Nations Publications. A Bibliographic Survey of the Work of the League: 1920-1947*. N. York: AMS Press, 1966.

UNDEX. United Nations Documents Index. Vol. 1-. N. York: United nations, 1950-.

Μεγάλη Σοβιετική Εγκυκλοπαίδεια. 40 τόμοι. Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή, 1979-1985.

Βιβλιογραφία και Οδηγοί: Ανατολική Ευρώπη και Ρωσία

Paxton, John. *Companion to Russian History.* N. York: Facts on File, 1983.

ABSEES. *Soviet & East European Abstracts.* Vol. 1 (1970-). Oxford: Oxford Microform Publications, 1970-.

The American Bibliography of Slavic and East European Studies. 1967-. Stanford, Ca.: American Association for the Advancement of Slavic Studies, 1972-.

Statesman's Yearbook. N. York: St. Martin's, 1864-
Διγκαβές, Γ. *Αλμανάκ*. Θεσσαλονίκη: 1990-2012.

Βιογραφία Γενικά

Biography Index. N. York: Wilson, 1949-.
Current Biography. N. York: Wilson, 1940-.
Who's Who. N. York: St. Martin's Press, 1906-.
Who was Who. London: Adams & Chas. Black, 1920-.

Ιστορική Στατιστική

Loren Haskins and Kirk Jeffrey. *Understanding Quantitative History.* London: The MIT Press, 1990.

Τα παρακάτω στοιχεία υπάρχουν και σε ηλεκτρονική μορφή προσβάσιμη μέσω ακαδημαϊκής βιβλιοθήκης.

Mitchel, B. R. *European Historical Statistics. 1750-latest available year.* N. York: Palgrave Macmillan, latest publication year.
Mitchel, B. R. *British Historical Statistics. Europe, 1750-latest available year.* N. York: Palgrave Macmillan, latest publication year.
Mitchel, B. R. *International Historical Statistics. The Americas, 1750-latest available year.* N. York: Palgrave Macmillan, latest publication year.
Mitchel, B. R. *International Historical Statistics. Asia & Africa, 1750-latest available year.* N. York: Palgrave Macmillan, latest publication year.
Demographic Yearbook / Annuaire Démographique. 1948-. N. York: United Nations Statistical Office, 1948-.
McCarthy, Justin. Ed. *The Arab World, Turkey and the Balkans, 1878-1914: A Handbook of Historical Statistics*. Boston: Hall, 1982.
Statistical Yearbook. Annuaire Statistique. 1948-. N. York: United nations Statistical Office, 1948-.

Ιστορικοί Άτλαντες

Άτλαντας Νεώτερης Ελληνικής και Παγκόσμιας Ιστορίας. Αθήνα: Γεωγραφικό Ινστιτούτο Σωκράτη Αγγελέτου, 1986.
Historischer Atlas der antiken Welt. Eds. Anne-Maria Wittke and Eckart Olshausen and Richard Szydlak. Der Neue Pauly Sonderausgabe. Stuttgart/Weimar: Metzler, 2012.
Καραγιαννόπουλος, Ιωάννης. *Χάρτες πρώιμης βυζαντινής περιόδου (324-565)*. Θεσ/κη: Βάνιας, 1991.
Καραγιαννόπουλος, Ιωάννης. *Χάρτες μέσης βυζαντινής περιόδου (565-1081)*. Θεσ/κη: Βάνιας, 1991.
Morkot, Robert. *The Penguin Historical Atlas of Ancient Greece*. London: Penguin, 1996.
Manley, Bill. The Penguin Historical Atlas of Ancient Egypt. London: Penguin, 1996.
Overy, Richard. Ed. Hammond Atlas of World History. 6th Edition. *London: Times Books, 2002.*
Παγκόσμιος Ιστορικός Άτλαντας [Προϊστορία-1990]. Μετάφραση του *The Concise Atlas of World History.* [Times Books, 1982]. Λευκωσία: Φιλιππίδης, 1994.
Past Worlds. The Times Atlas of Archaeology. London: Times Books, 1995.
Scarre, Chris. *The Penguin Historical Atlas of Ancient Rome*. London: Penguin, 1995.
The Cassell Atlas of World History. 3 Vols. London: Cassell/Andromeda, 2000.

Τίτλοι και Ευρετήρια Περιοδικών

Πολλές από τις παρακάτω σειρές έχουν μεταφερθεί σε ηλεκτρονική μορφή.

Academic Index [1985-].
Arts & Humanities Citation Index (AHCI) [1977-]. Philadelphia: Institute for Scientific Information, 1978-.
Bibliographic Index. N. York: Wilson, 1945-.
The Combined Retrospective Index Set to Journals in History, 1838-1974. 11 vols. Washington, DC: Carrollton Press, 1977.
Essay and General Literature Index. 1900 to date. N. York: Wilson, 1934-.
Humanities Index. N. York: Wilson, 1975-.
Nineteenth Century Reader's Guide to periodical Literature [1890-1922]. 2 vols. N. York: Wilson, 1944.
Poole's Index to Periodical Literature [1802-1906]. 6 vols. Boston: Houghton, 1888-1908.
Reader's Guide to periodical Literature. N. York: Wilson, 1905-.
Social Science & Humanities Index. N. York: Wilson, 1966-1974.
Social Sciences Citation Index [1972-]. Philadelphia: Institute for Scientific Information, 1978-.
Ulrich's International Periodicals Directory. N. York: Bowker, Latest Edition.

Τίτλοι και Ευρετήρια Εφημερίδων

Παναγιώτης Χριστόπουλος, Επιμ. *Κατάλογος. Εφημερίδες αποκείμενες στην Βιβλιοθήκη της Βουλής*. Αθήνα: Βιβλιοθήκη της Βουλής των Ελλήνων, 1993.
New York Times Index. N. York: N. York Times, 1851-.
Palmer's Index to the Times [London] Newspaper 1790-June 1941. London: Palmer, 1868-1943.
The Times Index 1785-1789. Reading: Research Publications, 1978-1981.
The Times Index July 1941-. Reading: Research Publications, 1941-.

Γραμματικές, Λεξικά και Εγκυκλοπαίδειες
Η Ελληνική Γλώσσα

Δημητράκου Δ. *Μέγα Λεξικόν της Ελληνικής Γλώσσης*. 9 Τόμοι ή 15 Ημίτομοι. Αθήνα: Δημητράκος/Τεγόπουλος-Ασημακόπουλος, 1954/1964/2002. (στο πολυτονικό)
Δημητράκου Δ. *Νέον Λεξικόν. Ορθογραφικόν και Ερμηνευτικόν*. 1 Τόμος. Αθήνα: Δημητράκος/Τεγόπουλος-Ασημακόπουλος, 1956/1965. (στο πολυτονικό)
Holton, David και Άλλοι. *Γραμματική της Ελληνικής Γλώσσας*. Μετάφραση του *Greek Grammar: A Comprehensive Grammar of the Modern Language*. 1997. Βασίλης Σπυρόπουλος. Μεταφρ. Αθήνα: Πατάκης, 1999. (στο μονοτονικό)
Ιορδανίδου, Α. Επιμ. *Οδηγός της Νεοελληνικής Γλώσσας.* Αθήνα: Πατάκης, 1999.
Καρζής, Θ. *Τα σωστά ελληνικά*. 4η Έκδοση. Αθήνα: Φιλιπότης, 1995.
Κριαράς, Εμμαουήλ. *Νέο ελληνικό λεξικό της σύγχρονης δημοτικής*. Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών, 1995.
Μείζον Ελληνικό Λεξικό. Αθήνα: Τεγόπουλος-Φυτράκης-Αρμονία, τελευταία έκδοση και Ηλεκτρονική Έκδοση σε CD-ROM, 1997.
Σύγχρονο λεξικό της νεοελληνικής γλώσσας. Αθήνα: Πατάκης, 1991.
Τζάρτζανος, Αχιλλέας. *Νεοελληνική σύνταξις (της κοινής δημοτικής)*. Αθήνα: Ο.Ε.Σ.Β, 1946-1953. Ανατύπωση Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη, 1989. (στο πολυτονικό)
Τριανταφυλλίδης, Μανόλης. *Νεοελληνική Γραμματική (της Δημοτικής)*. Ανατύπωση εκδόσεως 1941 με διορθώσεις. Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Παν/μιο Θες/κης, 1993. (στο πολυτονικό)
Τσοπανάκης, Αγαπητός. *Νεοελληνική Γραμματική*. Θεσσαλονίκη/Αθήνα: Κυριακίδη/Εστία, 1994.

(στο πολυτονικό)

Εγκυκλοπαίδειες

Πάπυρος-Larousse-Britannica. 61 τόμοι και 2 τόμοι *Ελλάς.* Αθήνα: Εκδοτικός Οργανισμός Πάπυρος, 1982-1998 [περιλαμβάνει και λεξικό της Ελληνικής Γλώσσας]. Ηλεκτρονική Έκδοση σε CD-ROM, 2004.

Υδρία Παγκόσμια και Ελληνική. 55 Τόμοι. Αθήνα: Εταιρεία Ελληνικών Εκδόσεων, 1978-1988.

Ξένες Γλώσσες

Random House Webster's College Dictionary.

Stavropoulos, D. N. and A. S. Hornby. *Oxford English-Greek Learner's Dictionary*. Oxford: Oxford University Press, 1977.

Ελληνο-Γαλλικό Λεξικό Κάουφμαν. Αθήνα: Librairie Kauffmann, 2002.

Le Petit Robert Dictionnaire de la langue française. Paris : Le Robert, 1984.

Γερμανο-Ελληνικό Μέγα Λεξικό Pons. Stuttgart: E.K. Sprachen, 2008 (Αθήνα: Γρίβας).

Wahrig Deutsches Wörterbuch. Mosaic Verlag, 1980.

Gavin Betts, *Teach Yourself Latin*. Kent: Hodder & Stoughton, 1986.

Τσακαλώτος, Ε. Δ. *Λατινικό-Ελληνικό λεξικό.* Ανατύπωση εκδόσεως 1921. Αθήνα: Επικαιρότητα, [1995;].

11. ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ
ΟΙ ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ &
ΤΟ ΔΕΚΑΔΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ ΝΤΙΟΥΙ ΤΑΞΙΝΟΜΗΣΕΩΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΩΝ

Α. Οι Κυριότερες Συντομογραφίες

1. Σύγχρονες Συντομογραφίες

& άλ.	και άλλοι
εικ.	εικόνα, εικόνες
εκδ., Εκδ.	εκδόσεις, εκδότης
έκδ., Έκδ.	έκδοση
επιμ., Επιμ.	Επιμέλεια, Επιμελητής
Ίδιο	Στο ίδιο έργο
κ. αλ.	και αλλού
κ. εξ.	και εξής
κεφ., Κεφ.	κεφάλαιο
κοκ	και ούτω καθ’ εξής
μ.Χ.	μετά Χριστό
ό. π.	όπως παραπάνω
π.Χ.	προ Χριστού
περ.	περίπου
Πρβλ.	παράβαλε
σ.	σελίδα, σελίδες σημ. σημείωση
συμπλ.	συμπληρωμένη (έκδοση)
σχεδ., σχ.	Σχέδιο
τεύχ.	τεύχος
τόμ.	τόμος, τόμοι
υποσ.	υποσημείωση

2. *Συντομογραφίες βιβλιογραφο-τεχνικές*

α) Γενικές

i) Ελληνικές

αυτ.	= αυτόθι	κ.ο.κ.	= και ούτω καθ' εξής
βλ.	= βλέπε	ό.π.	= όπου παραπάνω
βλ. αν.	= βλέπε ανωτέρω	πρβ.	= παράβαλε
βλ. κατ.	= βλέπε κατωτέρω	π.χ.	= παραδείγματος χάρη
β.π.κ.	= βλέπε πιο κάτω	σ., σελ.	= σελίδα (-δες)
β.π.π.	= βλέπε πιο πάνω	σημ.	= σημείωση
έκδ.-εκδ.	= έκδοση-εκδότης	στ.	= στήλη
ένθ' αν.	= ένθα ανωτέρω	τ.	= τόμος
κ.ά.	= και άλλα (άλλοι)	υποσ.	= υποσημείωση
κ.ε.	= και εξής	χ.τ.	= χωρίς τόπο
κεφ.	= κεφάλαιο	χφ., χφφ.	= χειρόγραφο (-α)
κλπ.	= και λοιπά	χ.χ.	= χωρίς χρονολογία

ii) Λατινικές

ante		= ανωτέρω, προηγουμένως
ca.	= circa	= περίπου
cf.	= confer	= πρβ.
col.	= columna	= στήλη
ed., edd.	= edidit, ediderunt	= εξέδωσε, εξέδωσαν
ed. cit.	= editio(ne) citata	= η (στην) αναφερθείσα έκδοση
e.g.	= exempli gratia	= π.χ.
etc.	= et cetera	= κλπ.
f., ff.	= folio, folia	= φύλλο, φύλλα
facs.	= facsimile	= πανομοιότυπο
fasc.	= fasciculus	= τεύχος
ib., ibid.	= ibidem	= αυτόθι
id.	= idem	= ο ίδιος (ενν. συγγραφέας)
i.e.	= id est	= δηλ.
impr.	= imprimatur	= ας τυπωθεί
infra		= κατωτέρω, πιο κάτω
loc. cit.	= loco citato	= ένθ' αν., ό.π.
p., pp.	= pagina (-ae)	= σελίδα (-ες)
passim		= εδώ και εκεί, συχνά
sc.	= scilicet	= δηλ.
sq., sqq. ή **seq., seqq.**	= sequens, sequentia	= κ.ε.
s.a.	= sine anno	= χωρίς χρόνο (εκδόσεως)
s.l.	= sine loco	= χωρίς τόπο (εκδόσεως)
s.n.	= sine nomine	= χωρίς όνομα συγγραφέα
s.v.	= sub voce	= στη λέξη, λήμμα
v.	= vide	= βλ.
v. inf.	= vide infra	= βλ. κατ.
v. s.	= vide supra	= βλ. αν., β.π.π.

B. Common Abbreviations Used in
Footnotes, Bibliographies, Catalogs, and Reference Books

anon. Anonymous app. appendix
art. article (plural, arts.)
b. born
bk. book (plural, bks.)
bull. bulletin
c. copyright
ca. *circa,* about, approximately. Used with approximate dates, e.g., "ca. 1804."
cf. *confer,* compare. Used only when the writer wishes the reader to compare two or more works.
ch. or chap. chapter (plural, chaps.) col. column (plural, cols.) comp. compiler (plural, comps.)
d. died
diss. dissertation
ed. edition, editor (plural eds.) e.g. *exempli gratia,* for example enl. enlarged
et al. *et alia,* and others
et seq. *et sequens,* and the following fac. facsimile
fig. figure (plural, figs.)
fr. fragment
ibid. *ibidem,* in the same place id. *idem,* the same (person) i.e. *id est,* that is
ill. illustrated, illustration
infra below (referring to a later point in the work)
l. or ll. line(s)
loc. cit. *loco citato,* in the place cited (referring to the same passage cited in an immediately previous footnote)
MS manuscript (plural, MSS)
n. note, footnote (plural, nn.)
n.d. no date (of publication is given)
no. number (plural, nos.)
n.p. no place (of publication) or no publisher (is given)
n.s. new series o.p. out of print
op. cit. *opere citato,* in the work cited o.s. old series
p. page (plural, pp.)
par. paragraph (plural, pars.)
passim here and there (throughout the work cited)
pseud. pseudonym
pt. part (plural, pts.)
q.v. *quod vide,* which see rev. revised

rpt. reprinted sc. scene
sic so, thus (enclosed in brackets to indicate an error or unusual statement in a quotation)
supp. supplement (plural, supps.)
supra above (referring to an earlier point in the work)
trans. translator
viz. *videlicet,* namely
v. or vol. volume (plural, vols.)
vs. *versus,* against

Γ. ΤΟ ΔΕΚΑΔΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ ΝΤΙΟΥΙ ΤΑΞΙΝΟΜΗΣΕΩΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΩΝ

ΟΙ ΔΕΚΑ ΜΕΓΑΛΕΣ ΚΑΤΗΓΟΡΙΕΣ
000 Γενικά
100 Φιλοσοφία και συναφείς κλάδοι
200 θρησκεία
300 Κοινωνικές Επιστήμες
400 Γλώσσα
500 Φυσικές Επιστήμες
600 Εφαρμοσμένες Επιστήμες (Τεχνολογία)
700 Καλές Τέχνες
800 Λογοτεχνία
900 Γεωγραφία -Ιστορία

ΟΙ ΕΚΑΤΟ ΔΙΑΙΡΕΣΕΙΣ
000 Γενικά
010 Βιβλιογραφίες και κατάλογοι βιβλίων
020 Βιβλιοθηκονομία
030 Γενικές εγκυκλοπαίδειες
040 [Βιογραφίες]
050 Περιοδικά
060 Οργανισμοί, εταιρείες, μουσεία, κτλ.
070 Δημοσιογραφία, εφημερίδες, εκδοτική
080 Συλλογές δοκιμίων, διαλέξεων, συνεντεύξεων, κτλ.
090 Σπάνια βιβλία και χειρόγραφα βιβλία

100 Φιλοσοφία και συναφείς κλάδοι
110 Μεταφυσική
120 Γνώση, αιτία, σκοπός
130 Παραφυσικά φαινόμενα
140 Φιλοσοφικά συστήματα
150 Ψυχολογία
160 Λογική
170 Ηθική. (Φιλοσοφία της ηθικής)
180 Αρχαία, Μεσαιωνική και Ανατολική φιλοσοφία
190 Νεότερη Δυτική φιλοσοφία

200 Θρησκεία
210 Φυσική θρησκεία
220 Αγία Γραφή
230 Χριστιανική θεολογία
240 Χριστιανική ηθική και θεολογία της αφοσίωσης
250 Χριστιανική-εκκλησία και τάγματα
260 Χριστιανική κοινωνική και εκκλησιαστική θεολογία
270 Εκκλησιαστική ιστορία 280 Χριστιανικά δόγματα
290 Άλλες θρησκείες και συγκριτική θρησκεία. (Και μυθολογία)

300 Κοινωνικές Επιστήμες
310 Στατιστική
320 Πολιτικές επιστήμες
330 Οικονομία
340 Δίκαιο
350 Δημόσια διοίκηση
360 Κοινωνικά προβλήματα και υπηρεσίες
370 Εκπαίδευση
380 Εμπόριο, επικοινωνίες, μεταφορές
390 Ήθη και έθιμα. Λαογραφία

400 Γλώσσα
410 Γλωσσολογία
420 Αγγλική και αγγλοσαξονικές γλώσσες
430 Γερμανική και γερμανικές γλώσσες
440 Ρωμανικές γλώσσες και γαλλική
450 Ιταλική, ρωμανική και ραιτο-ρωμανική γλώσσα
460 Ισπανική και πορτογαλική γλώσσα
470 Λατινική γλώσσα
480 Αρχαία ελληνική και νεοελληνική γλώσσα
490 Άλλες γλώσσες

500 Φυσικές Επιστήμες
510 Μαθηματικά
520 Αστρονομία και συναφείς επιστήμες
530 Φυσική
540 Χημεία
550 Γεωλογικές επιστήμες
560 Παλαιοντολογία. Παλαιοζωολογία
570 Επιστήμες της ζωής. (Βιολογία)
580 Βοτανικές επιστήμες
590 Ζωολογικές επιστήμες

600 Εφαρμοσμένες Επιστήμες (Τεχνολογία)
610 Ιατρική
620 Μηχανική
630 Γεωργία
640 Οικιακή οικονομία και οικογενειακή διαβίωση
650 Διοικητική βοηθητικών υπηρεσιών
660 Χημική τεχνολογία
670 Βιομηχανία
680 Βιομηχανία προϊόντων για ειδική χρήση
690 Οικοδομές

700 Καλές Τέχνες
710 Αστική και τέχνη του τοπίου
720 Αρχιτεκτονική

730 Πλαστικές τέχνες. Γλυπτική.
740 Σχέδιο, διακοσμητική και ελάσσονες τέχνες
750 Ζωγραφική
760 Γραφικές τέχνες. Πολλαπλά
770 Φωτογραφία
780 Μουσική
790 Ψυχαγωγική και σκηνική τέχνη. Αθλητισμός

800 Λογοτεχνία
810 Αγγλόφωνη αμερικανική λογοτεχνία
820 Αγγλική και αγγλοσαξονική λογοτεχνία
830 Γερμανική λογοτεχνία
840 Λογοτεχνία των ρωμανικών γλωσσών και γαλλική λογοτεχνία
850 Λογοτεχνία των ιταλικών, ρωμανικών και ραιτο-ρωμανικών γλωσσών
860 Ισπανική και πορτογαλική λογοτεχνία
870 Λογοτεχνία των ιταλικών γλωσσών. Λατινική λογοτεχνία
880 Αρχαία ελληνική λογοτεχνία. Νεοελληνική λογοτεχνία
890 Λογοτεχνία άλλων γλωσσών

900 Γεωγραφία. Ιστορία
910 Γενική γεωγραφία, ταξίδια, εξερευνήσεις
920 Βιογραφίες, γενεαλογία, εμβλήματα
930 Ιστορία του αρχαίου κόσμου
940 Ιστορία της Ευρώπης
950 Ιστορία της Ασίας
960 Ιστορία της Αφρικής
970 Ιστορία της Βόρειας Αμερικής
980 Ιστορία της Νότιας Αμερικής
990 Ιστορία των λοιπών περιοχών της γης

* * *

12. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ ΓΙΑ ΤΟΝ ΠΑΡΟΝΤΑ ΟΔΗΓΟ

ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΗ

Eco, Umberto. *Πώς γίνεται μια διπλωματική εργασία*. Αθήνα: Νήσος, 1994.

Θεοφιλίδης, Χ. *Η συγγραφή επιστημονικής εργασίας*. Αθήνα: Δαρδάνος, 1995.

Καραγιαννόπουλος, Ιωάννης. *Εισαγωγή στην Τεχνική της Επιστημονικής Ιστορικής Εργασίας*. Θες/νίκη: Βάνιας, 1988.

Μεταλληνός, Γ. Δ. *Εγκόλπιον Επιστημονικής Έρευνας*. Αθήνα: Αρμός, 1994.

Ντελόπουλος, Κυριάκος. *Οργάνωσε την Βιβλιοθήκη σου*. Αθήνα: Gutenberg, 1987.

Μπέλλας, Θ. *Δομή και γραφή της επιστημονικής εργασίας*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, 1998.

Παππάς, Θ. *Μεθοδολογία επιστημονικής έρευνας στις Ανθρωπιστικές Επιστήμες*. Αθήνα: Καρδαμίτσα, 2002.

Τσιμπούκης, Κ. Ι. *Τρόπος συγγραφής μιας επιστημονικής εργασίας*. 2η Έκδοση. Αθήνα: Έρευνα, 1986.

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ

Badke, William B. *The Survivor's Guide to Library Research*. Grand Rapids, Mich.: Zondervan, 1990.

Barzun, Jacques and Henry F. Graff. *The Modern Researcher.* 4th Edition. N. York: Harcout, Brace, Yovanovitch, 1985.

Benjamin, Jules R. *A Student's Guide to History.* 7th Edition. Boston: Bedford, 1998.

Boston University Department of History Writing Guide.[PDF]
<http://www.bu.edu/history/writing_guide.html> [Επίσκεψη: 10 Οκτωβρίου 2019]

Brundage, Anthgony. *Going to the Sources. A Guide to Historical Research and Writing,* 3rd Edition. Wheeling, Il.: Harlan, 2002.

Crouse, Maurice. Citing Electronic Information in History Papers. The University of Memphis. 12 June 2015.
<http://www.anistor.gr/history/Crouse_Citing_Electronic_Information_in_History_2015.pdf>
[Επίσκεψη: 1 Δεκεμβρίου 2011]

Frick, Elisabeth. *History: Illustrated Search Strategy and Sources* 2nd Edition. Ann Arbor. Michigan: Pierian Press, 1995.

Kumar, Ranjit. *Research Methodology. A Step by Step Guide for Beginners.* London: SAGE, 1996.

Marius, Richard. *A Short Guide to Writing about History*. N. York: Longman, 1999.

McDowell, W. H. *Historical Research. A Guide.* London: Longman, 2002.
Page, Melvin E. *A Brief Citation Guide for Internet Sources in History and the Humanities (Version 2.1).* 20 February 1996. <http://www.people.virginia.edu/~pm9k/info/citpage.html> [Επίσκεψη: 10 Οκτωβρίου 2019]

Quaratielo, Arlene Rodda. *The College Student's Research Companion*. N. York: Neal Schuman, 1997.

Shafer, Robert Jones. *A Guide to Historical Method.* 3rd Edition. Chicago: Dorsey Press, 1980. Tyler, Lyon G. Documenting Electronic Sources. An Example Sheet.

13. Η ΜΕΘΟΔΟΣ ΣΥΓΓΡΑΦΗΣ ΓΕΝΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

Η Ελλάδα και η Ευρώπη. Ιστορία Αρχαιολογία Πολιτισμός (3000 π.Χ. - 2000 μ.Χ.)

Δεν συνηθίζεται ο συγγραφέας ενός ιστορικού έργου να εξηγεί στους αναγνώστες του τον τρόπο που μεταχειρίσθηκε για την συγγραφή του κειμένου του είτε διότι θεωρείται ότι δεν ενδιαφέρει τους αναγνώστες είτε διότι πιστεύεται ότι η ιστορική μέθοδος είναι λίγο πολύ γνωστή. Παρ' όλα αυτά, επειδή *Η Ελλάδα και η Ευρώπη. Ιστορία Αρχαιολογία Πολιτισμός (3000 π.Χ. - 2000 μ.Χ.)* απευθύνεται στο μορφωμένο κοινό αλλά κυρίως σε εκκολαπτόμενους ιστορικούς, δηλαδή προπτυχιακούς και μεταπτυχιακούς φοιτητές και νέους ιστορικούς, θεωρούμε ότι θα είναι χρήσιμο να εξηγήσουμε την μέθοδο που χρησιμοποιήσαμε για την συγγραφή αυτής της Γενικής Ιστορίας.

Οι ιστορικοί που έχουν συγγράψει Γενικές Ιστορίες, όπως ο J. Bury για την Αρχαία Ελλάδα, ο Ι. Καραγιαννόπουλος για το Βυζάντιο αλλά και ο E. Hobsbawm για την νεώτερη και σύγχρονη Ιστορία της Ευρώπης, έχουν χρησιμοποιήσει μία από τις δύο παρακάτω μεθόδους. Κατά τον πρώτο τρόπο, ο ιστορικός συγγράφει το κείμενο με μεγάλη επιμέλεια μελετώντας τις σχετικές με κάθε κεφάλαιο πηγές και μετά προσθέτει τις βιβλιογραφικές παραπομπές ή τις επεξηγηματικές σημειώσεις, όπου θεωρεί ότι είναι απαραίτητες. Σύμφωνα με τον δεύτερο τρόπο, ο συγγραφέας μελετάει πρώτα όλη την βιβλιογραφία που σχετίζεται με το προς συγγραφή έργο του, κρατάει λεπτομερείς σημειώσεις και κατόπιν συγγράφει σιγά-σιγά το έργο με την βοήθειά τους. Σε γενικές γραμμές, η δεύτερη μέθοδος χρησιμοποιείται κυρίως από νέους ιστορικούς που συγγράφουν πιο εξειδικευμένα έργα (μονογραφίες και επιστημονικά άρθρα) ενώ η πρώτη από ώριμους συγγραφείς που δοκιμάζουν τις δυνάμεις τους σε Γενικές Ιστορίες (έργα Μακρο-Ιστορίας).

Εμείς χρησιμοποιήσαμε ένα μικτό σύστημα. Κατ' αρχάς, έγινε (και συνεχίζει να γίνεται) εκτενής βιβλιογραφική έρευνα μέσω του Διαδικτύου (από το 1995 και εντεύθεν), στις μεγαλύτερες βιβλιοθήκες του κόσμου για τον εντοπισμό γενικών ιστορικών εγχειριδίων και ειδικότερων γενικών μελετών σχετικών με τα προς συγγραφή κεφάλαια. Μετά την ολοκλήρωση της γενικής βιβλιογραφικής έρευνας για κάθε κεφάλαιο, επελέγη κατ' αρχάς και μελετήθηκε εκείνο που θεωρήσαμε το πιο ολοκληρωμένο σύγγραμμα, δηλαδή –όπου ήταν δυνατόν– αυτό που περιείχε πολιτική, οικονομική, κοινωνική και πολιτισμική Ιστορία, έτσι ώστε να αποκτήσουμε μία βασική και γενική θεώρηση των πραγμάτων, όπως βέβαια τα παρουσίαζε ο συγγραφέας του. Σε κάποιες περιπτώσεις χρησιμοποιήθηκε συνδυασμός συγγραμμάτων. Κατόπιν, έγινε σύγκριση του βασικού εγχειριδίου που είχαμε επιλέξει με άλλα παρόμοιας θεματολογίας και κρατήθηκαν ηλεκτρονικές σημειώσεις από όλα. Κατόπιν, οι σημειώσεις μας από τα γενικά εγχειρίδια χρησιμοποιήθηκαν ως οδηγός για την σύνταξη του περιγράμματος, δηλαδή των τίτλων των κεφαλαίων, αλλά και για την συγγραφή του ιστού, του βασικού δηλαδή πλαισίου, της δικής μας Γενικής Ιστορίας. Με τον τρόπο αυτό, είχαμε τον κάθε τόμο σε τίτλους κεφαλαίων, την βασική σειρά των γεγονότων, μία στοιχειώδη χρονολόγηση αλλά και τις απόψεις των σημαντικότερων ιστορικών επί του θέματος που μελετούσαμε. Η σύνταξη του περιγράμματος και η συγγραφή των κειμένων αυτών ολοκλήρωσε την πρώτη φάση του εγχειρήματος, κατά την οποία ετέθησαν τα χρονολογικά όρια του κάθε ηλεκτρονικού τόμου, έγινε ο διαχωρισμός της υπό μελέτη περιόδου σε κεφάλαια και υποκεφάλαια και, φυσικά, ολοκληρώθηκε η συγγραφή του βασικού ιστορικού μας κειμένου. Στο αρχικό κείμενό μας, η φάση αυτή θα μπορούσε να χαρακτηρισθεί με την φράση Πρώτη Γραφή, που μας έδειχνε σε ποιο σημείο είχε φθάσει η ολοκλήρωση του κεφαλαίου.

Κατά την δεύτερη φάση, έγινε πάλι εκτενέστατη ηλεκτρονική βιβλιογραφική έρευνα σε βιβλιοθήκες και στα διεθνή βιβλιοπωλεία μέσω του Διαδικτύου για την επιλογή των πιο τελευταίων εξειδικευμένων μελετών (μονογραφιών) και άλλων πηγών. Έτσι, αγοράστηκε ένας μεγάλος

αριθμός σχετικών βιβλίων, που μέχρι σήμερα έχουν ξεπεράσει τις 5.000, από βιβλιοπωλεία σε όλο τον κόσμο, μια που στις περισσότερες περιπτώσεις, οι ελληνικές ακαδημαϊκές βιβλιοθήκες αποδείχθηκαν ιδιαίτερα φτωχές στις πρόσφατες μελέτες ή δυσπρόσιτες. Από το 2013 και μετά, πολλές μονογραφίες μελετήθηκαν ηλεκτρονικά μέσω της βιβλιοθήκης του Deree-The American College of Greece. Η μελέτη των μονογραφιών επαύξησε το αρχικό κείμενο δύο ή τρεις φορές ενώ σε πολλές περιπτώσεις το μετέβαλε τελείως. Σε αυτήν την φάση προστέθηκαν οι βιβλιογραφικές παραπομπές αλλά και οι επεξηγηματικές υποσημειώσεις με τις διαφορετικές θεωρίες των επιστημόνων. Κάθε φορά που γίνονταν προσθέσεις, διαβάζαμε όλο το κείμενο του συγκεκριμένου κεφαλαίου και διορθώναμε φραστικές, συντακτικές και γραμματικές αβλεψίες ενώ σε πολλές περιπτώσεις αλλάζαμε και την σειρά των παραγράφων, προσθέταμε ή αφαιρούσαμε κείμενο, ακόμη και ολόκληρα τμήματα υποκεφαλαίων. Έτσι, το κάθε κεφάλαιο γράφτηκε και διορθώθηκε δέκα ή περισσότερες φορές, ανάλογα με τις δυσκολίες που συναντήσαμε. Με αυτόν τον τρόπο ολοκληρώθηκε το κείμενό μας στο μεγαλύτερο μέρος του σε εμβάθυνση αλλά και σε έκταση. Η φάση αυτή θα μπορούσε να χαρακτηρισθεί με την φράση Ανάπτυξη Κεφαλαίου.

Η τρίτη φάση της συγγραφής μας, που συνήθως διεξαγόταν ταυτοχρόνως με την δεύτερη φάση, όπως αυτή εξηγείται παραπάνω, αφορούσε στην μελέτη των κυριότερων ολοκληρωμένων ή εκτενών πρωτογενών πηγών, δηλαδή αρχαίους συγγραφείς, προσωπικές μαρτυρίες, διπλωματικά κείμενα κλπ, επιλογή των οποίων μεταφράστηκε και παρατέθηκε στην κατάλληλη θέση στο κάθε κεφάλαιο. Σε αυτήν την φάση δημιουργήθηκαν οι παραπομπές στις πηγές αλλά και οι επεξηγήσεις που αφορούσαν προβλήματα στις πηγές. Η φάση αυτή υπήρξε ιδιαίτερα χρήσιμη διότι έτσι διαπιστώναμε εάν συμφωνούσαμε με τις ερμηνείες που έδιναν στις πρωτογενείς πηγές οι συγγραφείς των μονογραφιών. Δεν ήταν μάλιστα λίγες οι περιπτώσεις κατά τις οποίες συμφωνήσαμε με μερίδα των ιστορικών συγγραφέων, διαφωνήσαμε με άλλους ή δώσαμε την δική μας άποψη επί του θέματος. Όλες οι διαφοροποιήσεις, βέβαια, αποτυπώθηκαν στις υποσημειώσεις. Η φάση αυτή θα μπορούσε να χαρακτηρισθεί με την φράση Ολοκλήρωση Κεφαλαίου.

Εκτός από τις πρωτογενείς πηγές, η τέταρτη φάση της συγγραφής μας αφορούσε άρθρα και άλλες συμπληρωματικές πηγές. Ορισμένα εξειδικευμένα θεματικά ζητήματα αναπτύσσονται συμπυκνωμένα σε άρθρα επιστημονικών περιοδικών Ιστορίας και Αρχαιολογίας αλλά και άλλων επιστημών. Έγινε λοιπόν εκτενής βιβλιογραφική έρευνα σε αγγλικά, αμερικανικά, γαλλικά, γερμανικά αλλά και ορισμένα ελληνικά τέτοια περιοδικά για τον εντοπισμό των σχετικών άρθρων και την μελέτη τους. Από το 2013 και μετά, πολλά άρθρα μελετήθηκαν ηλεκτρονικά μέσω της βιβλιοθήκης του Deree-The American College of Greece. Επίσης, σε αυτήν την φάση μελετήθηκαν, γεωγραφικοί ιστορικοί άτλαντες, βιβλία τέχνης, ιστορίας της λογοτεχνίας και των επιστημών. Φροντίσαμε επίσης να εντοπίσουμε εικόνες και σχέδια σε βιβλία τέχνης και αρχιτεκτονικής και να παραπέμψουμε βιβλιογραφικά εκεί για όλα τα έργα τέχνης και αρχιτεκτονικής που αναφέραμε στο κείμενό μας. Το τελευταίο στάδιο ολοκληρώσεως του κεφαλαίου μπορεί να χαρακτηρισθεί με την φράση Τελικό Δοκίμιο συνοδευόμενο από πιθανή ημερομηνία διορθώσεων/συμπληρώσεων, έτσι ώστε να γνωρίζουμε την τελευταία ημερομηνία επεξεργασίας του κειμένου.

Σε ορισμένες συγκεκριμένες αλλά λίγες περιπτώσεις έγιναν παραπομπές σε ηλεκτρονικές σελίδες, οι οποίες ελπίζουμε πως θα είναι και στο μέλλον προσπελάσιμες ή/και εντοπίσιμες από τους αναγνώστες. Η ενασχόλησή μας με το Διαδίκτυο (Internet) –ήδη από την αρχή (1995) που έγινε διαθέσιμο στην Ελλάδα μέσω των τότε εταιριών παροχής ηλεκτρονικών υπηρεσιών Compulink και Hellas on Line– μας έδειξε τον πολύ δυναμικό, δηλαδή συνεχώς μεταβαλλόμενο, χαρακτήρα του, γεγονός αντίθετο με το αξίωμα της ιστορικής βιβλιογραφικής παραπομπής. Δηλαδή, η πηγή στην οποία παραπέμπει ο ιστορικός πρέπει να είναι διαθέσιμη στον αναγνώστη του για πάντα έτσι ώστε ο τελευταίος να μπορεί να ελέγξει την ακρίβεια της ιστορικής συγγραφής. Πάντως, εξαιτίας αυτού του γεγονότος, τα πανεπιστημιακά ιδρύματα καταβάλουν κάθε προσπάθεια να διατηρήσουν τους ιστότοπούς τους με τέτοιο τρόπο ώστε οι ηλεκτρονικές παραπομπές των

συγγραφέων να είναι ακριβείς. Παρά τα όσα αναφέραμε, στην γενική βιβλιογραφία μας και όπου παραθέτουμε πρωτογενείς πηγές, δώσαμε και τον ηλεκτρονικό σύνδεσμο (link) –εάν εντοπίσαμε κάποιον– για διευκόλυνση του αναγνώστη που μπορεί να μην έχει πρόσβαση στην έντυπη έκδοση της πηγής. Σε κάθε περίπτωση, εάν μια ιστοσελίδα δεν έχει αποσυρθεί τελείως από το Διαδίκτυο αλλά έχει απλώς αλλάξει θέση, μπορεί να εντοπισθεί εάν αναζητηθεί ο τίτλος της ή κάποια λέξη κλειδί μέσω μιας ηλεκτρονικής μηχανής αναζητήσεως (π.χ. Google).

Η παράθεση της μεθόδου που χρησιμοποιήσαμε και χρησιμοποιούμε για την συγγραφή της Γενικής Ιστορίας μας μπορεί να φαίνεται χρονοβόρα αλλά εύκολη. Η αλήθεια είναι ότι στην πράξη είναι ιδιαίτερα δύσκολη αλλά ταυτοχρόνως απλή και αποτελεσματική. Η συγγραφή ιστορικού έργου περιλαμβάνει ερευνητικό αλλά και φιλολογικό κόπο. Στις φυσικές επιστήμες, ο ερευνητής και μελετητής δεν έχει παρά να διεξαγάγει τα πειράματά του, να εξαγάγει τα συμπεράσματά του και να συγγράψει ένα συνήθως πολύ σύντομο κείμενο με τα συμπεράσματά του. Με τον ίδιο τρόπο, ο μυθιστοριογράφος θα μελετήσει καταστάσεις και ανθρώπινους χαρακτήρες και θα γράψει το μυθιστόρημά του. Αντιθέτως, ο ιστορικός πρέπει να καταβάλει διπλό κόπο: πρώτα θα διεξαγάγει επιστημονική έρευνα μελετώντας πλήθος ετερόκλητων μεταξύ τους πηγών (ιστορικά, φιλολογικά αλλά και επιστημονικά κείμενα της εποχής που μελετά, βιογραφίες, εικόνες, σχέδια, χάρτες, ταινίες, μνημεία, ιστορικούς και αρχαιολογικούς χώρους, στρατιωτικές τεχνικές κλπ) ενώ κατόπιν θα καταναλώσει ίσο χρόνο για την συγγραφή της Ιστορίας του, η οποία πρέπει να βασίζεται στις πηγές που έχει μελετήσει. Η συγγραφή μάλιστα αυτή είναι μία επίπονη εργασία που απαιτεί απόλυτη προσήλωση και πνευματικό κόπο για την παραγωγή ενός όσο το δυνατόν ορθού επιστημονικά αλλά και γλαφυρού και κατανοητού φιλολογικά κειμένου.

Όμως, παρ' όλα όσα έχουμε αναφέρει και ανεξαρτήτως του κόπου που θα καταβάλει ο ιστορικός, ο τελικός κριτής της Ιστορίας του είναι ο αναγνώστης.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΜΟΥ ΟΛΟΚΛΗΡΩΣΕΩΣ ΚΕΦΑΛΑΙΩΝ	
Πρώτη Γραφή	**Πρώτη γραφή του κεφαλαίου από γενικά έργα**
Ανάπτυξη	**Ανάπτυξη του κειμένου με βάση τις μονογραφίες**
Ολοκλήρωση	**Συμπλήρωση του κειμένου με πρωτογενείς πηγές**
Τελικό Δοκίμιο	**Ολοκλήρωση του κεφαλαίου**

Δημήτρης Ι. Λοΐζος
1992-2019

14. ACADEMIC INTEGRITY IN HISTORY WRITING

Abstract*
Academic integrity in History writing is exercised in different ways and degrees of complexity depending on the level of engagement and the experience of the author in the methods of the discipline. When the writer is an undergraduate student, s/he must be taught via a specialized course or a series of history discipline-specific seminars the art and science of writing History. The central theme of this exercise must be the understanding and practice of academic integrity. After the student has completed the first cycle of history studies and is ready to begin a research degree then s/he must acquaint her/himself with the advanced tools of academic integrity in history writing such as the evaluation of sources and the cause and effect relationship. Academic integrity in History writing is practiced when the historian avoids the hypothesis fallacy as well as the fallacies of generalizations, pre-conceived ideas and anachronism. The practice of academic integrity educates citizens to acquire and use autonomous decision-making thinking tools. Therefore, academic integrity in the classroom via student assessment may at the end of one or more education cycles impact their societal values and ethical decision-making as well as engage students in ethical questions of researching and writing in the human quest for truth.

* An earlier version of this paper was presented at the International Center for Academic Integrity (ICAI) 2016 Inaugural Mediterranean Conference at Deree-The American College of Greece, 8-10 September 2016.
http://www.erasmus.gr/microsites/1088/program
http://erasmuscorp.gr/ICAI2016/Presentations/0909_Loizos.pdf

Academic integrity is by all means a subset of the integrity of human character and academic integrity in History writing is part of integrity in scholarship. The teaching of academic integrity in all levels of the formal educational process is desired and must be required because the very essence of education is to prepare good citizens and civilized human beings. Higher education prepares students for work, for the further development of disciplines, and graduates for political and social life in the Aristotelian sense. One of the main components of History teaching is the method for History writing and the integral part of it is academic integrity. The persisting and methodical teaching of integrity in History writing will impact the graduate's social values and his/her decision making in life will be influenced by the developed personal ethics. However, it all starts in the family environment.

History writing is a complex process of finding the truth about what happened in the past or the different protagonists' perspectives on past events or the modern conception of the past. History writers, from undergraduate students to accomplished scholars, need to follow certain methodological steps: collection, evaluation and study of sources, the writing of History. There are certain rules that apply during the historian's handling of the sources that we are not going to discuss here but we will focus on the process of writing. There are certain ways that have been identified and must be avoided when the historian is ready to put together the information s/he has collected along with his/her opinion and judgment regarding the selected topic of study. In the last two centuries, historians have identified the conceptions that do not constitute sound History writing but actually breaches of academic integrity. They are collectively named «Historians' fallacies.» We are of course aware of the ideas and theories of Post-Modernism historians, who might consider the

fallacies as part of traditional History writing, but our reply is that in History writing there is only "past" and no "post." One of the most common fallacies is generalization and the first aspect of it is that which occurs during the statistical sampling of a quantitative historical study. During the 20th century, historians on both sides of the Atlantic and especially in France, Britain and the USA, began using statistical models in order to draw conclusions regarding the social and economic trends of the past. In the previous century, the students of History understood that the past must be studied in a comprehensive way. That is, there are Histories to be found in every little corner of past life: from the traditional historical themes of political and military affairs, further on to the constitutional and economic affairs and even up to the edges of social affairs such as eating habits and human health as well as sexual life and prostitution. Therefore, nowadays, it is not uncommon for historians to use mathematical and statistical formulas and models in order to prove their historical arguments. However, using an insufficient body of data or a non-representative sample may lead to weak or wrong conclusions or the results that the historian would like to find. In other words, the historian guides the data to lead him/her to the conclusions instead of the comprehensive or truly representative body of data showing the historian the way to his/her conclusions. One example is the conclusion of two American historians that one of the decisive factors for the formulation of the US Constitution (1787-1790) was the significant age difference (on the average 9.8 years) between the two political factions, the Federalists and the Anti-Federalists. This was based on a certain sample of representatives but in reality in a different study the sample was constructed in such a way that the age difference between the two groups was on the average 13.9 years and in a third study a greater sample resulted in no main differences. Although a statistician could claim that the larger the sample the safer, a historian can use the argument of limited data sets and construct a large enough sample that will only prove his/her argument.

Another example of generalization and single dimensional hypothesis in History writing is the case of the "single rat" when the whole argument is based on a single piece of evidence and the historian or the archaeologist draws very general conclusions. This has happened in the last sixty years or so with the question of who controlled the seas and the trade in East Mediterranean in the 14th and the 13th centuries BC: were they the Canaanites (the ancestors of Phoenicians), the Cypriots or the Mycenaeans? Since the 1980s, a single historical or archaeological evidence on the Syrian coast, Lebanon, Israel, Cyprus or Greece (e.g. pottery finds) has lead scholars to arrive at new conclusions and theories of «thalassocracies» (command of the seas).

Historians begin a study having perceived a working hypothesis of what they wish to investigate and how they are going to achieve this goal. It is impossible for a researcher to know everything about everything or something about everything or everything about something. Usually, s/he will manage to know something about something. Therefore, most historians as well as every scholar in any discipline, tries nowadays to investigate a very limited aspect of History and arrive at sound conclusions. However, if one allows his/her political, racial, social, sexist, anti-Semitic, anti-Christian or anti-Muslim etc ideas to govern his/her research, s/he will definitely breach academic integrity and commit the fallacy of preconceived ideas. Historians must allow their research to guide them towards the outcome of their study instead of allowing their hypotheses to lead them only to the evidence that prove their assumptions disregarding other evidence that disprove them. A well known example is the case of "Black Athena." A British-American specialist in modern Chinese political history eventually developed a keen interest in ancient Jewish history and culture which led him to the study of Ancient Greece. According to his theory that eventually changed from scholarship to racism and politics, he tried to prove that the Ancient Greek civilization was the result of the influx of peoples from Egypt and the Ancient Near East and therefore it had «afroasiatic roots.» The author provided only the evidence that proved his theory refusing to see the possible contacts of the Minoans and the Greeks with Egypt and the Ancient Near East. The "Black

Athena" study was probably the result of the use of writing methods for modern history topics and the social sciences which were applied on ancient history and archaeology themes. The methods and the tools used in the study of ancient, and medieval, and modern history differ a lot from one historical period to the other due to the nature of the sources for each historical time. It is very easy, therefore, for a scholar to become monolithic in the study of ancient history topics if s/he uses modern historical and political tools and methods.

One other outstanding example is the Histories written about the Greek civil war (1946-1949), the war between the communist guerrillas and the regular National Greek Army for the taking over of political power in the country. There are three different groups of historical work on this major event of 20th century Greece: those written by the communist supporters, those published by the nationalists and those authored by independent historians. The communist supporters who wanted to show that the war was just for their cause selected the sources that proved they were right. The nationalists, who believed that their role was to stop the coming of the communists to Greece, used those pieces of evidence that proved they fought a just war. Either of them with their preconceived ideas and in their attempt to prove what they wanted, they breached the scholars' integrity. On the other hand, there are Histories written by the so called impartial historians who may even place this event within the context of the post World War II geopolitical arrangements in East Central Europe but they still take one side or the other even though this may not be immediately obvious. In this case the problem is that in the context of the late 1940s both groups were right and wrong at the same time as they were not aware of the secret agreement between Churchill and Stalin in Moscow in October 1944. The two leaders had agreed to define post-war spheres of influence and Greece had fallen on the side of the British. However, they did not reveal their secret plans after the end of the war making the communists in Greece believe that they would have the full military support of Russia and its new allies.

Still another breach of academic integrity may occur when historians try to use modern ideological conceptions in their attempt to explain situations in the Ancient or the Medieval World. The most striking example is that of imperialism in the Ancient World. In the first half of the 20th century, Marxist historians using the conception by Marx and Engels (*Communist Manifesto*, 1848) that all of history is a class struggle and Lenin's definition of imperialism (*Imperialism, the Highest Stage of Capitalism*, 1917) tried to compare early 20th century European imperialism and its methods (e.g. European economic exploitation of Africa) with political and economic practices in the Ancient World. In other words, they took it for granted that Athens and Republican Rome aimed at creating empires by exploiting other contemporary city-states, in the case of Athens, or peoples, in the case of Rome. In the case of Athens, though, we lack the necessary historical and financial information in order to determine the type of hegemony that was used by the city in the 5th century BC but what is certain is that the burden of this "empire" (the tribute paid to Athens) was borne by the rich not the poor. Until Julius Caesar's conquest of Gaul (France) and Britain in the 1st century BC, the Romans used the idea of the allies (socii) to incorporate the defeated peoples into their Republic (e.g. the Latins in Central Italy and the Greeks of South Italy) but it does not appear that they intended to create an empire from that early age of their History and definitely this was not their intention when they struggled against the Carthaginians in the 2nd century BC. In a similar way, comparisons of slavery practices based on racism in Colonial America with slavery in Ancient Greece do not constitute sound scholarship. In the Lavrion mines of Attica, slaves could also work under hard labor but generally in Ancient Greece they were house servants entrusted to guard and raise the children of their owners. Slavery in Ancient Greece was a social institution generally accepted by both masters and slaves. Therefore, when that method of comparison is used by historians it cannot be but intentional historical anachronism.

The above examples of historian's fallacies or breaches of academic integrity are over and

beyond the simple plagiarism issue that all academics faced, are facing and will face with higher education students. Plagiarism, which etymologically derives from the Greek word «plagios» (indirectly) and the Latin «plagium» (kidnapping), is a diachronic academic issue that academics warn students about and may catch using a scholarly and/or electronic detection method. Teaching how to avoid plagiarism is the beginning of helping students understand the ethical issue that creeps behind breaches of academic integrity. At the undergraduate level, in special courses in the discipline of History such as «Writing in History» or «Introduction to Historical Methods» students are taught to a certain degree how to avoid plagiarism. Empirically testing the references to breaches of academic integrity, we found that in some syllabi the reference is very general that is, a short sentence or a paragraph, and in others the student is taught within the course the basics of correct selection and evaluation of History sources, referencing and writing the History paper. On the other hand, at the graduate level, a «Graduate Research and Scholarly Writing» course with writing exercises may teach the basics of academic honesty.

However, teaching our undergraduates and graduates how to consciously avoid historians' fallacies and academic dishonesty is an entirely new chapter in the battle for societal values. By explaining why a historian needs to check the generalizations s/he uses, question the content and the size of the sample on which s/he is going to draw conclusions, draft meaningful hypotheses independent of preconceived political, ethic, racial etc ideas and avoid historical anachronism, the teacher/professor introduces to the History class the basics of ethical values in scholarly work. But at the same time, these values cannot be different from the societal values the student is asked to hold while being a member of a social group such as a family, within a working environment, in a social club and above all as a citizen. Therefore, it is imperative that we teach those values to our students in any History class and not in just our methods courses. We can find the right examples such as why the French celebrate the storming of the Bastille prison on 14 July 1789 when only seven prisoners and some of them real criminals were liberated instead of the expected thousands of French citizens and why a few years ago a German publishing company was so eager to publish Hitler's memoirs that bough the forged documents without questioning their validity, in order to show our students that asking the right questions before making decisions is not only a Historian's required academic skill but a citizen's obligation within our society.

The role of higher education in the American tradition of Liberal Arts education is not only to teach a student a profession but to prepare graduates to become citizens of a western democracy. Therefore, it must be our main role to teach society values and ethical decision making in the classroom. This can be achieved in many disciplines and in different ways so that the graduates are well prepared to become citizens of our democracies. Students will eventually learn to question survey results, comparisons between historical periods, the false conception that «History repeats itself,» statements of politicians of various inclinations, just to mention a few paradigms of understanding how integrity, including academic integrity, insinuate in every day life experiences. The statement “most Greek pupils between the age of 13 and 18 have used illegal substances at least once” printed as the main result of a survey conducted by a major Greek public university needs further testing of the way the survey was conducted and the answers were verified as this implies that Greece is a free paradise of drugs at school. A serious 2014 statement of the sort: «we live in a Roman Empire were the German Chancellor is the emperor» published in a major Greek newspaper has no meaning in both historical and modern terms. If the journalist referred to the Roman Empire of the Romans, historians know that the seat was in Rome and the emperor's control was universal in the lives of both citizens and non citizens. If he meant the Holy Roman Empire of the modern times, the Holy Roman Emperor was Austrian and not German and the seat was in Vienna not in Berlin. The Holy Roman Emperor never had full political and financial control of his empire as his authority was checked by the local and other national aristocracies. Just for the record,

the Holy Roman Empire came to an end in 1918 at the end of the First World War. "History repeats itself" is a statement repeated every so often by the people in the street to denote historical events of the immediate past compared to the distant past with a lot of external similarities. However, History cannot repeat itself as no natural laws apply to the discipline. Therefore, this statement remains a figure of speech. Still another example is the political rhetoric and its method of sirens' singing for the eyes of voters. In the last thirty five years, the Greeks have believed in politicians of various political inclinations that Greece's economic growth would be eternal and pensioners of at least the public sector would enjoy very high pensions even when they left the working force at a very early age. However, specific studies that were sponsored by the various Greek governments in the last twenty years showed very clearly that even within an environment of high economic growth the system of pensions would not survive for more than a few years unless it was continuously subsidized by the government itself. The same governments that accepted the results of the studies they had authorized, those same governments rejected them as «myths» of statisticians until the moment of the truth came and it was revealed that the system would survive only with general pension cuts. The goal, therefore, of teaching academic integrity in the history class and actually how to test it in everyday social and citizen life should be embedded in the learning outcomes of all our classes, even beyond our discipline. This should become an educational goal of higher education itself.

Empirically, though, it seems that it all begins with the family. The father, the mother and the close relatives are the models of behavior for the little child and the adolescent. Children do understand when grown ups break the law and may even warn us when we do not stop at the red traffic light or we boast at the PTA (σύλλογο γονέων και κηδεμόνων) meeting that our son or daughter will graduate from high school with straight A's. Once, here in Greece, a grandfather used to travel by metro with his grandson, who was six at the time, and they both punched their tickets before entering the system. In one of their almost daily trips, it just happened that if they had waited until they punched their tickets, they would have miss the train. The grandson, urged the old man to run saying that there were a lot of others who did not punch their tickets in order to catch the train. But the grandfather stopped him and explained that they are not going to break the law as other do because they may end up in jail. Since then, the grandson has never traveled without a validated ticked. In another occasion, the son complained to his father that he got Cs in mathematics at school just because he did not copy the formulas on his knees as the girls did. The father's answer was «I do not care how others earn their grades. What I want from you is to study as much as you can and earn the grades you deserve. I will be satisfied if you studied for a C and earned a C. I do not want fake grades.» The son graduated from high school with a borderline B- but this was his own B-. That son, when he became a college student, he was satisfied that his papers were clean through Turnitin (student work originality checking in higher education institutions) although he complained from time to time: «you do not know how much cheating is out there, especially in exams.» The father's reply was typical: «I do not care about your fellow students. I do care about you gathering the knowledge and the values that your degree represents.» The son had to do his service in the Greek army and the parents picked him up from the camp for his first leave of absence. He was in the back seat of the car and he wore his military beret all the way to the house. Far away from the military camp, the mother asked him to remove the beret because he was in the car but he replied «as long as I wear the military uniform, I have to wear the beret. This is in the regulations.» Parents know that reminding their children the rules and regulations all the time is very tiring and that is why in Greece we say that «if you do not raise children, have a house built and undertake all the expenses of your child's wedding, you know nothing about life.» However, the time parents spend on the child's development of integrity will be paid off when the child becomes a father, a mother, a citizen.

Integrity and academic integrity are life exercises. We must practice them every day of our life and in every occasion and not when we know that our crime, small or big, may be revealed. We need to question our actions every single moment and make the ethical decision: we will suffer but we will not break the law or our personal integrity. We must not travel by metro or bus if we do not posses a validated ticket even if it is for sure that we will not be caught by inspectors. We must not beg our child's teachers for a better grade using all kinds of excuses so that we, ourselves, avoid the smiles of contempt of other parents. We must not change our student's final grade from an A- to an A because he is a handsome boy or she is a pretty girl. However, nobody is perfect and in education we have all bypassed academic integrity rules once or twice because the school/college/university is a protected societal environment and we want to reward a student's sincere apology or total ignorance and unintentional academic 'crime.' This is understandable among us who practice in higher education and we have met thousands of students with a lot of different educational needs.

The teaching of academic integrity in History writing is not just preventing plagiarism. It actually entails the teaching of avoiding historians' fallacies which lead to breaches of academic integrity or to ethical decision-making on how results of a scholarly research must be presented. The real training of the students in History writing must begin at the undergraduate level and in most, if not all, History courses especially in honors programs that may require a bachelor thesis. Our empirical research showed that at the graduate level of US universities there are cases in which the fallacies are taught but this emphasis on academic integrity must definitely be adopted by all schools and at an earlier educational stage. We are convinced that the teaching of the details of academic integrity in History writing during the educational process results in the student's development of personal integrity as well as his/her understanding of how information and results of studies presented in scholarly and non-scholarly information media must be analyzed and dissected. In the final analysis though, it seems that best results in academic integrity and integrity in life in general are achieved when the rules are taught at a very early age in the family and are continued to be taught throughout the education process and especially in higher education so that they impact one's role as a citizen in our democracies.

Demetris Loizos
Deree College-The American College of Greece

Indicative Bibliography (updated 2019)
(This bibliography does not include the references for the history examples used in this paper)

Bloch, Marc. *The Historian's Craft*. Trans of *Apologie pour l'histoire ou Metier d'historien*. Manchester : Manchester Univ. Press, 1954.

Burnett, Dana D and Lynn Rudolph and Karen O. Clifford. Eds. *Academic Integrity Matters.* [US] National Association of Student Personnel Administrators (NASPA), 1998.

Carr, Edward Hallet. *What is History?* New York: Random House, 1961.

Combatting Academic Corruption and Enhancing Integrity: Inventory of Key Questions for Quality Assurance and Accreditation Organizations. CHEA. [US] Council for Higher Education Accreditation. August 2019 at <https://www.chea.org/combatting-academic-corruption-and-enhancing-integrity-inventory-key-questions-quality-assurance>.

Elton, G. R. *The Practice of History*. N. York: Crowell, 1967.

Evans, Richard J. *On Defence of History*. London: Granta Books, 1997.

Fero, Marc. *The Use and Abuse of History.* Trans of *Comment on raconte l'histoire aux enfants.* Revised Ed. London: Routledge, 2003.

Fischer, David Hackett. *Historians' Fallacies: Toward a Logic of Historical Thought.* N. York: Harper and Row, 1970.

Gallant, Tricia Bertram. *Academic Integrity in the Twenty-First Century: A Teaching and Learning Imperative*. ASHE Higher Education Report, vol. 33, no 5. Wiley Periodicals, 2008.

Glendinning, Irene and Stella-Maris Orim and Anbrew King. *Policies and Actions of Accreditation and Quality Assurance Bodies to Counter Corruption in Higher Education.* CHEA. [US] Council for Higher Education Accreditation. March 2019 at <https://www.chea.org/corruption-higher-education-full-report>.

Hobsbawm, Eric. *On History*. N. York: The New Press, 1979.

Jenkins, Keith. Ed. *The Post-Modern History Reader.* London: Routledge, 1997.

Jenkins, Keith. *On "What is History?"* London: Routledge, 1995.

Lichtman, Allan J. and Valerie French. *Historians and the Living Past. The Theory and Practice of Historical Study.* Arlington Heights, Ill.: AHM, 1978.

Loizos, Demetris. *Electronic Historical Research and Writing. A Practical Guide*. [in modern Greek]. 2nd Ed. 2012 at <http://www.anistor.gr/anistor/History-Guide.pdf>.

* * *

Δημήτρης Ι. Λοΐζος

Ο καθηγητής Δημήτρης Ι. Λοΐζος, αρχαιολόγος και ιστορικός με ειδίκευση στην Ιστορία του Ευρωπαϊκού Πολιτισμού, γεννήθηκε στην Αθήνα το 1958 αλλά κατάγεται από την Ζάκυνθο και την Ιθάκη. Συνεισέφερε επί τριάντα συνεχή χρόνια (1990-2020) στην εκπαίδευση στην Ελλάδα, στο αμερικανικό πανεπιστημιακό κολλέγιο Deree College-The American College of Greece. Την περίοδο 1990-1998 δίδαξε Ελληνική, Ευρωπαϊκή και Αμερικανική Ιστορία ενώ την δεκαετία 2010-2020 διετέλεσε μέλος του Ακαδημαϊκού Συμβουλίου (Academic Council). Επίσης, υπήρξε ιδρυτής και διευθυντής (2010-2020) του Κολλεγιακό Γραφείο Διασφαλίσεως της Ποιότητας στην Ανωτάτη Εκπαίδευση (Validation Office) και προηγουμένως ιδρυτής και επικεφαλής (1998-2010) του Κολλεγιακό Γραφείο Φοιτητικής Ακαδημαϊκής Συμβουλευτικής (Academic Advising Office).

Είναι ο πρώτος (από το 1990) ιστορικός στην Ελλάδα, ειδικός στις Ψηφιακές Ανθρωπιστικές Επιστήμες (Digital Humanities) και στην Ιστορική Πληροφορική (History and Computing) και από τους ελάχιστους παγκοσμίως ιστορικούς με εμπειρία (1990-2010) σε εφαρμοσμένο προγραμματισμό ηλεκτρονικών υπολογιστών στις Ανθρωπιστικές Επιστήμες (Προγραμματιστής Ψηφιακών Ανθρωπιστικών Επιστημών/Digital Humanities Programming). Έχει ασχοληθεί με την ανάλυση, τον σχεδιασμό και την ανάπτυξη εφαρμογών με ηλεκτρονικούς υπολογιστές (ολοκληρωμένο προγραμματισμό βάσεων δεδομένων, εφαρμογές πολυμέσων) για την διερεύνηση, την μελέτη και την διδασκαλία της Ιστορίας. Το κυριότερο έργο του στον τομέα αυτό είναι ο *Διόφαντος Μετατροπέας Αρχαίων Μέτρων*. Επίσης, υπήρξε εκδότης και διευθυντής συντάξεως του πρώτου στον κόσμο ηλεκτρονικού περιοδικού Ιστορίας και Αρχαιολογίας, Anistoriton/Ανιστόρητον (1997-2017).

Ο Δ. Ι. Λοΐζος σπούδασε Αρχαιολογία και Αρχαία Ιστορία στο Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών και Νεώτερη Ιστορία και Οικονομικά στο Deree College. Ολοκλήρωσε τις μεταπτυχιακές του σπουδές στην Διπλωματική και Κοινωνική Ιστορία στο Kent State University

της Πολιτείας Οχάιο των Η.Π.Α. με καθηγητές, μεταξύ άλλων, τους Dr. Lawrence S. Kaplan (US diplomatic history), Dr. S. Victor Papacosma (Balkan & modern Greek history), Dr. Henry N. Whitney (modern European history), Dr. Coburn V. Graves (early modern European & medieval history), Dr. Glee Wilson (ancient Greek history), και Dr. Harold Schwartz, (historiography) ενώ ασχολήθηκε και με την ανάπτυξη εφαρμογών για ηλεκτρονικούς υπολογιστές. Συνέγραψε και υποστήριξε διατριβή υπό τον τίτλο *Land, Peasants, and State Policy in Inter-war Greece (1924-1928)*, η οποία βασίσθηκε σε αρχειακές πηγές, ενώ δημοσίευσε και την συνέχειά της στο βιβλίο *Οι Μεγάλες Δυνάμεις, Η Μικρασιατική Καταστροφή και η Εγκατάσταση των Προσφύγων στην Ελλάδα (1920-1930)*. Τα επιστημονικά του ενδιαφέροντα περιλαμβάνουν την μελέτη του Αρχαίου Κόσμου, την Αρχαιολογία και Ιστορία της Ελλάδας και της Ευρώπης από τους προϊστορικούς χρόνους μέχρι σήμερα. Η τρέχουσα μελέτη του αφορά στον Αρχαίο Κόσμο (3 τόμοι): *Η Μεσόγειος, η Ελλάδα και η Ευρώπη: Ιστορία, Αρχαιολογία, Πολιτισμός.*

Ο πρόγονός του Δημήτριος Λοΐζος ανακάλυψε το 1868 στο σημερινό Σπήλαιο Λοΐζου στην Ιθάκη, όπου κατοικούσε (οικισμός Καλύβια Σταυρού), αρχαιοελληνική ταφή που περιείχε ένα μαχαίρι, ξίφος και νομίσματα, τα οποία έδειξε στον H. Schliemann και έτσι ακούσια άνοιξαν μαζί το μεγάλο κεφάλαιο της Μυκηναϊκής Ιστορίας.

Σύνδεσμοι Εργογραφίας
Research Gate
https://www.researchgate.net/profile/Demetris-Loizos

Academia
https://acg.academia.edu/DemetrisLoizos

Internet Archive
https://archive.org/details/@dilos

Digital Humanities. Diophant Ancient Measures Converter
http://www.anistor.gr/history/diophant.html

FotoArchive
http://www.anistor.gr/anistor/software/fotoarchive.htm

Classical Opus
http://www.anistor.gr/anistor/classical/classical_opus.htm

History Calendar (by Prof. Bernd Kratz)
http://www.anistor.gr/anistor/software/HC.html

Anistoriton/Ανιστόρητον
http://www.anistor.gr/index.html

Προσωπική ιστοσελίδα
http://www.anistor.gr/loizos.htm

***